

**MHBS 9 ÇƏRÇİVƏSİNDƏ MALİYYƏ ALƏTLƏRİ VƏ AZƏRBAYCANDA
TƏTBİQİ PROBLEMLƏRİ**

Əzimzadə Şahin Ramin oğlu

DİSSERTASIYA

Xəzər Universiteti
İqtisadiyyat və Biznes yüksək təhsil fakültəsi

Biznesin təşkili və idarə
edilməsi
(MBA proqramı, mühasibat
uçotu üzrə)

Elmi rəhbər: Şahriyar Muxtarov Zahid oğlu

Bakı, Azərbaycan

Bakı-2024

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ	3
FƏSİL 1. BEYNƏLXALQ MALİYYƏ STANDARTLARI VƏ MHBS 9-UN TARIXI İNKİŞAFI VƏ ONUN NƏZƏRİ ƏSASLARI	5
1.1 Beynəlxalq Maliyyə Standartlarının tarixi inkişafı.....	5
1.2 MHBS 9 və MHBS 9-un digər standartlardan fərqi və qarşılıqlı əlaqəsi.....	19
1.3 MHBS 9-a görə Maliyyə Alətləri və onların təsnifatı	28
FƏSİL 2. MHBS 9-UN MALİYYƏ ALƏTLƏRİNİN DÜNYA PRAKTİKASINDA TƏTBIQI VƏ MÜQAYISƏSİ	34
2.1 MHBS 9-un dünya praktikasında tətbiqi: Təcrübələr və nəticələr.	34
2.2 İEOÖ və İEÖ də Maliyyə Alətlərinin Tətbiqi və nəticələri.....	37
2.3 MHBS 9-un İEOÖ və İEÖ tətbiqi ilə bağlı nümunələr və müqayisələr.....	39
FƏSİL 3. AZƏRBAYCANDAKI MÖVCUD VƏZİYYƏT, ANKET VƏ ONUN NƏTİCƏLƏRİ	52
3.1 MHBS 9-un Azərbaycandakı tətbiqində müşahidə edilən problemlər	52
3.2 Anketin tətbiqi və məlumatların toplanması.....	54
3.3 Anket nəticələrinin analizi və MHBS 9 çərçivəsində maliyyə alətlərinin Azərbaycanda tətbiqində məsləhətlər	57
NƏTİCƏ	80
ƏDƏBİYYAT SİYAHISI	83

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı: Müasir iqtisadiyyatların sürətlə inkişaf etdiyi dövrdə maliyyə alətlərinin düzgün idarə edilməsi və hesabatının şəffaf şəkildə aparılması böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu çərçivədə Beynəlxalq Maliyyə Hesabatları Standartları (MHBS) mühüm rol oynayır. 2018-ci ilin yanvar ayından etibarən qüvvəyə minən MHBS 9 (IFRS 9) maliyyə alətlərinin tanınması, ölçülməsi, və hesabatının yeni qaydalarını müəyyən edir. Standart, maliyyə təşkilatlarının risklərini daha effektiv idarə etmələrinə və maliyyə məlumatlarının daha dəqiq və əhatəli təqdim olunmasına imkan verir.

Azərbaycanda MHBS 9-un tətbiqi bir sıra çətinliklərlə müşayiət olunur. Bu problemlər arasında ən əsas olanlar standartın kompleksliyi, yerli mühasibat sistemlərinin yeni tələblərə uyğunlaşdırılması, və mühasibat kadrlarının yeni standartlara uyğun bilik və bacarıqlarının yetərsizliyidir. Bu məsələlər ölkənin maliyyə sektorunda MHBS 9-un tam mənimsənilməsi və tətbiqində ciddi maneələr yaradır.

Bu tədqiqatda MHBS 9-un əsas prinsipləri, maliyyə alətlərinin tanınması və ölçülməsi qaydaları, eləcə də Azərbaycanda bu standartın tətbiqi ilə bağlı yaranan əsas problemlər araşdırılmışdır. Tədqiqatın məqsədi, yerli mühasiblər və maliyyə mütəxəssisləri üçün MHBS 9-un tətbiqi prosesində qarşılaşılan çətinlikləri daha yaxşı başa düşmək və bu çətinliklərin aradan qaldırılması üçün potensial həll yollarını müzakirə etməkdir.

Tədqiqatın obyektı və predmeti: Bu tədqiqatın obyektı, Azərbaycanda fəaliyyət göstərən maliyyə institutları və onların maliyyə alətlərini MHBS 9 (IFRS 9) çərçivəsində idarə etmə və hesabat vermə praktikasıdır. Maliyyə institutlarına banklar, sığorta şirkətləri, investisiya fondları və digər maliyyə xidmətləri göstərən təşkilatlar daxildir. Tədqiqatın obyektinə həmçinin bu institutların MHBS 9-un

tətbiqi zamanı qarşılaşdıqları praktiki problemlər və bu problemlərin aradan qaldırılması üçün istifadə olunan strategiyalar daxildir.

Tədqiqatın predmeti, MHBS 9 standartının Azərbaycanda tətbiqi prosesində maliyyə alətlərinin tanınması, ölçülməsi və hesabatının həyata keçirilməsi ilə bağlı spesifik məsələlərdir. Bu mövzuda əsas diqqət yetiriləcək məsələlər aşağıdakılardır:

Maliyyə alətlərinin tanınması və ölçülməsi: MHBSS 9-a uyğun olaraq maliyyə alətlərinin ilkin və sonrakı tanınma və ölçülməsi prinsipləri, qiymətləndirmə metodları və dəyər dəyişikliklərinin hesabatda əks olunması.

Təsnifat və ölçmə kateqoriyaları: MHBS 9 standartına görə maliyyə alətlərinin təsnifatı və bu təsnifata uyğun olaraq ölçülmə metodlarının seçilməsi və tətbiqi.

Bu tədqiqat, MHBS 9-un Azərbaycanda uğurlu tətbiqi üçün mövcud vəziyyəti təhlil etmiş, problemlərin əsas səbəblərini müəyyənləşdirmiş və bu problemlərin aradan qaldırılması üçün təkliflər irəli sürmüşdür.

FƏSİL 1. BEYNƏLXALQ MALIYYƏ STANDARTLARI VƏ MHBS 9-UN TARIXI INKIŞAFI VƏ ONUN NƏZƏRİ ƏSASLARI

1.1 Beynəlxalq Maliyyə Standartlarının tarixi inkişafı

Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları (MHBS), müasir maliyyə dünyasında əhəmiyyətli bir rol oynayır, şirkətlərin maliyyə hesabatlarının şəffaflığını, müqayisə edilə bilirliliyini və etibarlılığını təmin edir. Bu standartlar, dünya üzrə fərqli ölkələrdəki şirkətlərin maliyyə hesabatlarının hazırlanmasında və təqdim edilməsində birlik və tutarlılıq yaratmaq məqsədi daşıyır. Beynəlxalq Maliyyə Hesabatlarının Şərhləri üzrə Komitəsi (BMHŞK) tərəfindən hazırlanıb tətbiq edilən bu standartlar, qlobal iqtisadiyyatın inteqrasiyasını dəstəkləyir və investisiya qərarlarının verilməsində mühüm bir vasitə rolunu oynayır [5,s.155].

MHBS 9 "Maliyyə Alətləri", MHBS-nin mühüm bir hissəsidir və 2014-cü ildə qəbul edilmişdir. MHBS 9, maliyyə alətlərinin uçotu, qiymətləndirilməsi və onlarla bağlı risklərin müəyyən edilməsi ilə bağlı qaydaları müəyyənləşdirir. Bu standart, əvvəlki standart olan MUBS 39 "Maliyyə Alətləri: Uçot və Qiymətləndirmə"nin yerini almışdır. MHBS 9, maliyyə böhranının təsirlərini nəzərə alaraq, maliyyə hesabatlarının daha şəffaf və anlaşılan olmasını təmin etmək məqsədi ilə hazırlanmışdır [4,s.144].

MHBS 9-un nəzəri əsasları, risklərin daha dəqiq idarə edilməsini və maliyyə alətlərinin gerçək dəyərinin daha yaxşı əks etdirilməsini hədəfləyir. Bu standart, maliyyə alətləri üzrə uçot və qiymətləndirmə proseslərində üç əsas elementə diqqət çəkir: maliyyə alətlərinin başlanğıc və sonrakı qiymətləndirilməsi, kredit itkiləri üzrə ehtiyatların hesablanması və risklərin idarə edilməsi. MHBS 9, kredit itkisi riskinin daha realist və proaktiv bir yanaşma ilə qiymətləndirilməsini tələb edir, bu da maliyyə böhranları zamanı müəssisələrin daha davamlı olmasına kömək edir.

MHBS 9 "Maliyyə Alətləri"nin tətbiqi, maliyyə hesabatlarının hazırlanması və təqdimatında əhəmiyyətli dəyişikliklərə səbəb oldu. Bu standart, xüsusilə maliyyə böhranından sonra maliyyə alətləri ilə bağlı risklərin daha effektiv idarə olunmasına və maliyyə sistemində şəffaflığın artırılmasına köklü töhfələr vermişdir. MHBS 9-un üç əsas komponenti - maliyyə alətlərinin qiymətləndirilməsi, kredit itkiləri üçün ehtiyatların hesablanması və risklərin idarə edilməsi - maliyyə institutlarının riskləri daha proaktiv idarə etmələrini və maliyyə hesabatlarının daha dəqiq və anlaşılan olmasını təmin edir [9,s.99].

MHBS 9, maliyyə alətlərinin başlanğıc və sonrakı qiymətləndirilməsində yeni metodologiyalar təqdim edir. Bu, maliyyə alətlərinin dəyərinin gerçək vəziyyətini daha dəqiq əks etdirmək üçün nəzərdə tutulmuşdur. Standart, maliyyə alətlərinin adil dəyərə və ya amortizasiya olunmuş dəyərə əsasən qiymətləndirilməsini tələb edir, bu da maliyyə hesabatlarının investorlar və digər maraqlı tərəflər üçün daha şəffaf və müqayisəli olmasına imkan verir.

MHBS 9, kredit itkiləri üçün ehtiyatların hesablanmasında "(yaşanmış)təcrübə kredit itkisi" modelindən "gözlənilən kredit zərərləri" modelinə keçid edir. Bu dəyişiklik, maliyyə institutlarını potensial itkilərə qarşı daha proaktiv olmağa təşviq edir. Artıq maliyyə institutları, kredit portfeli üzrə itkilərin yalnız baş verməsindən sonra deyil, həmçinin onların gözlənilən olduğu andan etibarən ehtiyat ayırmalıdırlar. Bu yanaşma, maliyyə sisteminin daha davamlı olmasına və potensial maliyyə çətinliklərinə daha yaxşı hazırlaşmasına kömək edir. MHBS 9, maliyyə alətləri ilə bağlı risklərin daha effektiv idarə edilməsini təmin etmək üçün şirkətlərə geniş imkanlar yaradır. Bu, şirkətlərin risk idarəetmə proseslərini təkmilləşdirmələrini, potensial maliyyə risklərini daha yaxşı qiymətləndirmələrini və onlara qarşı daha effektiv strateji planlar hazırlamalarını tələb edir [6,s.99]. MHBS 9, həmçinin maliyyə hesabatlarında risklərin və onların idarə edilməsi

yollarının şəffaf şəkildə müəyyən edilməsini tələb edir, bu da investorların və digər maraqlı tərəflərin məlumatlı qərarlar verməsinə imkan verir.

Beynəlxalq Maliyyə Standartları və xüsusilə MHBS 9-un tətbiqi, qlobal maliyyə sistemində şəffaflığı, etibarlılığı və maliyyə dayanıqlığını gücləndirən mühüm addımlardır. Bu standartlar, maliyyə hesabatlarının anlaşılmasını və müqayisə edilə bilərəlliyini artırır, eyni zamanda maliyyə institutlarının risklərə qarşı daha davamlı olmasına yardım edir. MHBS 9, maliyyə alətləri ilə bağlı qarşılaşılan risklərin idarə edilməsində proaktiv yanaşmanın əhəmiyyətini vurğulayır və maliyyə dünyasında davamlı inkişaf üçün sağlam əsas yaradır [7,s.221].

MHBS 9'un tətbiqi ilə bağlı müzakirələr, maliyyə dünyasında kritik əhəmiyyət kəsb edən risklərin idarə olunması prinsiplərinin yenidən qiymətləndirilməsini tələb edir. Bu standart, maliyyə institutlarını riskləri daha dərin analiz etməyə, potensial itkilərə qarşı proaktiv tədbirlər görməyə və maliyyə stabilliyini qorumaq üçün lazımi ehtiyatları yaratmağa təşviq edir. Bu proses, maliyyə sistemində daha böyük dayanıqlılığın və şəffaflığın təmin edilməsinə xidmət edir.

MHBS 9 tərəfindən tətbiq edilən "gözlənilən kredit zərərləri" modeli, maliyyə böhranları zamanı kredit itkilərinin dərinliyini və genişliyini azaltmaq üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bu model, maliyyə institutlarını borcalanların ödəniş qabiliyyətlərindəki dəyişiklikləri dərhal nəzərə alaraq, kredit itkiləri üçün ehtiyatlar yaratmağa məcbur edir. Bu yanaşma, maliyyə sistemində potensial itkilərin erkən mərhələdə tanınmasına və lazımi tədbirlərin həyata keçirilməsinə imkan verir, beləliklə maliyyə stabilliyinin qorunmasına yardım edir [1,s.27].

MHBS 9, maliyyə alətləri ilə əlaqədar risklərin idarəetməsində təkmilləşdirmələrə yol açır. Maliyyə institutları indi, maliyyə alətlərinin qiymətləndirilməsi və ehtiyatların hesablanması daha mürəkkəb və dəqiq metodologiyalardan istifadə

etməli olurlar. Bu, risklərin dərin analizini və onların idarəetməsində daha effektiv strategiyaların qurulmasını tələb edir. Maliyyə hesabatlarında risklərin və onlara qarşı götürülən tədbirlərin dəqiq müəyyən edilməsini, şirkətlərin risklərə qarşı daha şəffaf və hesabatlı olmasını təmin edir [10,s.631].

MHBS 9-un qlobal maliyyə sistemindəki təsiri, şirkətlərin və maliyyə institutlarının maliyyə hesabatlarında daha böyük bir şəffaflıq və etibarlılıq yaratmaq üçün qlobal səylərə uyğunlaşmasını təmin edir. Bu standartın tətbiqi ilə, maliyyə institutları arasında müqayisə edilə bilən və etibarlı maliyyə məlumatlarının mübadiləsi asanlaşır, bu da qlobal maliyyə bazarlarında likvidliyin və investisiya qərarlarının keyfiyyətinin artmasına kömək edir. MHBS 9-un tətbiqi, maliyyə hesabatlarının hazırlanması və təqdimatında əhəmiyyətli bir irəliləyişdir. Bu standart, maliyyə alətləri ilə bağlı risklərin idarə olunmasını gücləndirir, maliyyə sistemində şəffaflığı və etibarlılığı artırır və nəticədə qlobal iqtisadiyyatın daha davamlı və dinamik inkişafına töhfə verir. MHBS 9, maliyyə alətləri üzrə uçot və qiymətləndirmə proseslərini yenidən şəkilləndirərək, maliyyə dünyasının gələcəyinə yön verən əsas bir sütun kimi qalır.

Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları (MHBS) və xüsusi olaraq MHBS 9 "Maliyyə Alətləri" standartının inkişafı, qlobal maliyyə sistemindəki şəffaflığı, etibarlılığı və davamlılığını artırmaq məqsədi daşıyan mühüm bir prosesin nəticəsidir. MHBS, müxtəlif ölkələrdəki şirkətlər üçün maliyyə hesabatlarının hazırlanması və təqdim edilməsi ilə bağlı birgə qaydalar və standartlar təklif edir. Bu standartlar, Beynəlxalq Maliyyə Hesabatlarının Şərhləri üzrə Komitəsi (BMHŞK) tərəfindən hazırlanır və tətbiq edilir, məqsədi isə qlobal maliyyə hesabatlarının anlaşılmasını və müqayisə edilə bilirliliyini artırmaqdır [12,s.250].

MHBS 9 "Maliyyə Alətləri" standartı, 2014-cü ildə qəbul edilmiş və maliyyə böhranının təsirlərindən sonra maliyyə alətləri ilə bağlı risklərin daha effektiv idarə

olunması və maliyyə hesabatlarının daha dəqiq və anlaşılan olması məqsədilə hazırlanmışdır. Bu standart, əvvəlki MUBS 39 "Maliyyə Alətləri: Uçot və Qiymətləndirmənin əvəzinə qəbul edilmiş və maliyyə alətlərinin uçotu, qiymətləndirilməsi və onlarla bağlı risklərin müəyyən edilməsi ilə bağlı yeni qaydaları müəyyənləşdirir [1,s.28].

MHBS 9, maliyyə alətlərinin başlanğıc və sonrakı qiymətləndirilməsi, kredit itkiləri üçün ehtiyatların hesablanması və risklərin idarə edilməsi olmaqla üç əsas elementə diqqət çəkir. Bu standartın mərkəzində "gözlənilən kredit zərərləri" modeli dayanır ki, bu da maliyyə institutlarını potensial itkilərə qarşı daha proaktiv olmağa və kredit risklərini daha realist bir şəkildə qiymətləndirməyə təşviq edir. Bu yanaşma, kredit itkisi risklərinin erkən mərhələdə tanınmasını və maliyyə stabilliyinin qorunmasını hədəfləyir.

MHBS 9-un tətbiqi, risk idarəetmə proseslərini təkmilləşdirməyi, şəffaflığın və hesabatlılığın artırılmasını tələb edir. Bu proseslər, maliyyə institutlarına, investorlara və digər maraqlı tərəflərə daha dəqiq və etibarlı məlumatlar təqdim etmək imkanı yaradır. Nəticədə, MHBS 9, maliyyə alətləri ilə bağlı risklərin daha effektiv idarə edilməsini təmin edərək, qlobal maliyyə sistemində daha böyük bir dayanıqlılıq və şəffaflıq yaratmaqda əsas rol oynayır. Bu, həm maliyyə hesabatlarının keyfiyyətinin artırılmasına, həm də qlobal iqtisadiyyatın daha davamlı və dinamik inkişafına töhfə verir.

MHBS 9-un tətbiqi, maliyyə dünyasında dərin və struktur dəyişikliklərə səbəb oldu. Bu standartın mərkəzində yer alan "gözlənilən kredit zərərləri" modeli, maliyyə institutlarını mümkün itkiləri erkən mərhələdə tanımağa və buna uyğun olaraq ehtiyatlar yaratmağa təşviq edir. Bu yanaşma, maliyyə krizləri zamanı üzləşilən itkilərin həcmnin azaldılmasına kömək edərək, maliyyə sisteminin ümumi dayanıqlılığını artırır [8,s.413].

Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları (MHBS) və ya İngiliscə adı ilə International Financial Reporting Standards (IFRS) tarixi inkişafı, maliyyə hesabatlarının qlobal səviyyədə birləşdirilməsi və standartlaşdırılması prosesini əhatə edir. Bu proses, dünya ölkələri arasında müxtəlif fərqlər yaratmış, həmçinin qlobal iqtisadi əməkdaşlığı və investisiya axınlarını asanlaşdıran əhəmiyyətli bir addım olmuşdur [9,s.500].

MHBS-lərin inkişafı 1973-cü ildə Beynəlxalq Hesabat Standartları Komitəsinin (İASB-nin əvvəlki forması) qurulması ilə başlamışdır. Məqsəd, dünya ölkələri arasında maliyyə hesabatlarının hazırlanması və təqdim edilməsi üzrə bir sıra qlobal standartlar tərtib etmək idi. İlk illərdə, komitə bir sıra Beynəlxalq Hesabat Standartlarını (İAS) təqdim etdi ki, bu da müxtəlif ölkələrdəki şirkətlərin maliyyə hesabatlarının daha yaxşı müqayisə edilə bilən və etibarlı olmasına kömək etdi.

2001-ci ildə İASB-nin qurulması ilə MHBS-lərin inkişafında yeni bir dövr başladı. İASB, İAS-ni daha da inkişaf etdirmək və yeni Beynəlxalq Maliyyə Hesabatları Standartlarını (IFRS) təqdim etmək məqsədi daşıyırdı. Bu dövr ərzində, bir çox ölkə MHBS-ləri öz milli standartları kimi qəbul etməyə başladı və ya öz maliyyə hesabatlarını MHBS-lərə uyğunlaşdırmağa çalışdı.

MHBS-lərin dünya ölkələri arasındakı əsas fərqi onların qəbul edilməsi və tətbiqindədir. Bəzi ölkələr, xüsusilə Avropa İttifaqı üzvü olanlar, MHBS-ləri məcburi qəbul etmiş və onları bütün kotirovka edilmiş şirkətlər üçün tətbiq etmişlər. Digər ölkələr isə MHBS-ləri məhdud şəkildə qəbul edərək, yalnız bəzi şirkətlər üçün tətbiq ediblər və ya milli standartlarla birlikdə istifadə etməyə davam ediblər [11,s.104].

Həmçinin, MHBS-lərin ölkələrə uyğunlaşdırılması prosesi də fərqlilik təşkil edir. Bəzi ölkələr MHBS-ləri qəbul etdikləri zaman, onları öz maliyyə mühitlərinə

və qanunvericiliklərinə uyğunlaşdırmaq üçün dəyişikliklər ediblər. Bu, dünya ölkələri arasında standartların tətbiqində və təfsirində fərqlərə səbəb olmuşdur.

MHBS-lərin qəbul edilməsi və tətbiqi, dünya ölkələri arasında maliyyə hesabatlarının şəffaflığını və müqayisə edilə bilirliliyini artırmaq məqsədi daşıyır. Buna baxmayaraq, ölkələrin bu standartlara uyğunlaşdırma dərəcəsi və tətbiqindəki fərqlər, hələ də qlobal maliyyə hesabatlarının tam uyğunlaşdırılmasına mane olur. Azərbaycan da daxil olmaqla müxtəlif ölkələrdə Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları (MHBS) qəbulu və tətbiqi fərqli olmuşdur. Aşağıdakı cədvəl, MHBS-lərin Azərbaycan, ABŞ, Çin, Fransa və Türkiyə kimi ölkələrdə tarixi inkişafını və tətbiqini müqayisə edir [9,s.33].

Cədvəl 1: Maliyyə Hesabatları Beynəlxalq Standartlarının (MHBS) Qəbul və Tətbiqi Üzrə Dünya Ölkələri Müqayisəsi

Ölkə	MHBS-lərin Qəbulu	Tətbiq Tarixi	Şərhlər
Azərbaycan	Tam Qəbul	2008	Azərbaycan, kotirovka edilmiş şirkətlər üçün MHBS-ləri məcburi qəbul etmişdir.
ABŞ	Qismən Qəbul	-	ABŞ öz maliyyə hesabat standartlarına (US GAAP) sadıq qalır, MHBS ilə uyğunlaşma yolunda irəliləyiş göstərir.
Çin	Uyğunlaşdırılmış Qəbul	2007	Çin, milli standartlarını MHBS-lə uyğunlaşdırmaq üçün dəyişikliklər edib.
Fransa	Tam Qəbul	2005	Avropa İttifaqı qərarına əsasən, Fransa daxil olmaqla üzv ölkələr MHBS-ləri qəbul etmişdir.
Türkiyə	Tam Qəbul	2005	Türkiyə, bütün kotirovka edilmiş şirkətlər üçün MHBS-ləri məcburi qəbul etmişdir.

Mənbə:<https://maliyye.gov.az/static/226/ictimai-sektor-ucun-muhasibat-ucotunun-beynelxalq-standartlari>

Bu müqayisə, Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları (MHBS) qəbulu və tətbiqi məsələsində dünya ölkələri arasında əhəmiyyətli fərqlərin olduğunu göstərir:

Azərbaycan və **Türkiyə** kimi ölkələr MHBS-ləri geniş şəkildə qəbul edərək, kotirovka edilmiş şirkətlər üçün bu standartları məcburi ediblər. Bu, həmin ölkələrdəki şirkətlərin maliyyə hesabatlarının beynəlxalq səviyyədə müqayisə edilə bilərəlliyini və şəffaflığını artırır.

ABŞ, öz maliyyə hesabatları standartları olan US GAAP-a sadıq qalmaqla yanaşı, MHBS ilə uyğunlaşma yolunda bəzi irəliləyişlər göstərmişdir. ABŞ, MHBS -ləri tamamilə qəbul etməsə də, beynəlxalq investorlar və şirkətlər üçün hesabatların anlaşılmasını asanlaşdırmaq məqsədi ilə bu standartlara yaxınlaşmağa çalışır.

Çin, milli standartlarını MHBS ilə uyğunlaşdırmaq məqsədilə dəyişikliklər edərək, global maliyyə sisteminə inteqrasiyasını gücləndirir. Bu uyğunlaşdırma, Çinin maliyyə bazarlarının beynəlxalq investorlar üçün daha cazibədar olmasına kömək edir.

Fransa və digər Avropa İttifaqı ölkələri kimi, MHBS -ləri tamamilə qəbul etmiş və bu standartları məcburi tətbiq etmişdir. Bu, Avropa İttifaqı daxilində və xaricində şirkətlər üçün maliyyə hesabatlarının şəffaflığını və müqayisə edilə bilərəlliyini artırır.

Cədvəl 1, MHBS -lərin qəbulu və tətbiqi kontekstində ölkələr arasındakı strategiyaların və yanaşmaların müxtəlifliyini əks etdirir, həmçinin qlobal maliyyə hesabatlarının birləşdirilməsi və standartlaşdırılması prosesindəki irəliləyişləri göstərir [2,s.66].

Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları (MHBS) qəbulu və tətbiqi, global iqtisadiyyatın daha şəffaf və inteqrasiya olunmuş bir mühitdə inkişafına xidmət edir. Azərbaycan, ABŞ, Çin, Fransa və Türkiyə kimi ölkələrdə bu standartların tətbiqi, hər bir ölkənin özünəməxsus iqtisadi və maliyyə mühitini, habelə qlobal maliyyə sisteminə inteqrasiya olmaq arzusunu əks etdirir. Bu esse,

MHBS-lərin qəbulu və tətbiqi üzrə müxtəlif ölkələrdəki strategiyaların müqayisəli təhlilinə davam edir [8,s.414].

Azərbaycan və Türkiyə kimi ölkələr, MHBS-lərin tam qəbulunu həyata keçirərək, kotirovka edilmiş şirkətlər üçün bu standartları məcburi hala gətirmişlər. Bu addımlar, həmin ölkələrdə maliyyə hesabatlarının beynəlxalq səviyyədə müqayisə edilə bilərliliyini və şəffaflığını artırmaq məqsədini daşıyır. Bu, həmçinin beynəlxalq investorlar və şirkətlər üçün bu ölkələrin maliyyə bazarlarına daha asan inteqrasiya olmaq imkanı yaradır. ABŞ isə, öz maliyyə hesabatları standartları olan US GAAP-a sadıq qalmaqla yanaşı, MHBS ilə uyğunlaşma yolunda bəzi irəliləyişlər göstərmişdir. ABŞ-ın bu yanaşması, beynəlxalq investorlar və şirkətlər üçün maliyyə hesabatlarının anlaşılmasını asanlaşdırmağa yönəlmişdir. Bununla belə, bu, hələ də MHBS-lərin tam qəbulu ilə eyni səviyyədə deyil və bəzi müqayisə edilə bilərlilik məsələləri qalır.

Çin və Fransa kimi ölkələrin yanaşmaları isə MHBS-lərin qəbulunda və tətbiqində fərqlilik göstərir. Çin, milli standartlarını MHBS ilə uyğunlaşdırmaq məqsədilə dəyişikliklər edərək, öz maliyyə sistemini qlobal standartlara yaxınlaşdırmağa çalışmışdır [11,s.105]. Bu, Çinin maliyyə bazarlarını beynəlxalq investorlar üçün daha cazibədar edə bilər. Fransa və digər Avropa İttifaqı ölkələri isə, MHBS-ləri tamamilə qəbul etmiş və bu standartları bütün kotirovka edilmiş şirkətlər üçün məcburi hala gətirmişlər, bu da Avropa İttifaqı daxilində və xaricində maliyyə hesabatlarının şəffaflığını və müqayisə edilə bilərliliyini artıran mühüm bir addımdır. MHBS-lərin qəbulu və tətbiqi məsələsində ölkələr arasındakı müxtəlif strategiyalar və yanaşmalar, hər bir ölkənin öz maliyyə mühitini necə qlobal standartlara uyğunlaşdırmağa çalışdığını göstərir. Bu proses, qlobal maliyyə sisteminin daha şəffaf və inteqrasiya olunmuş bir mühitə doğru irəliləyişinə töhfə verir, lakin həmçinin ölkələrin qlobal standartlara tam uyğunlaşdırılmasında

müəyyən çətinliklərə də yol açır. Bu məsələ, qlobal iqtisadi əməkdaşlıq və investisiya axınlarını asanlaşdıran, həmçinin maliyyə hesabatlarının müqayisə edilə bilərəlliyini və şəffaflığını artıran əhəmiyyətli bir proses olaraq qalır [9,s.49].

MHBS 9, həmçinin maliyyə alətlərinin qiymətləndirilməsində önəmli yeniliklər təqdim edir. Bu standart, maliyyə alətlərinin adil dəyərə və ya amortizasiya olunmuş dəyərə əsasən qiymətləndirilməsini nəzərdə tutur. Bu, maliyyə hesabatlarının daha dəqiq və anlaşılan olmasını təmin etməklə yanaşı, investorlar və digər maraqlı tərəflər üçün maliyyə məlumatlarının müqayisə edilə bilərəlliyini artırır. Risklərin idarə edilməsi baxımından MHBS 9, maliyyə institutları üçün risk idarəetmə proseslərini və risklərə qarşı strategiyaları yenidən qiymətləndirmək üçün bir imkan yaradır. Bu, şirkətləri maliyyə alətləri ilə əlaqədar riskləri daha effektiv şəkildə idarə etməyə, ehtimal olunan itkilərə qarşı daha hazırlıqlı olmağa və risklərin maliyyə hesabatlarında şəffaf şəkildə müəyyən edilməsini təmin etməyə təşviq edir.

MHBS 9-un qlobal maliyyə sistemindəki təsiri, yalnız maliyyə institutlarının daxilindəki proseslərə məhdudlaşmır. Bu standart, qlobal maliyyə bazarlarında daha geniş bir şəffaflıq və etibarlılıq yaratmaqla, investisiya qərarlarının keyfiyyətinin artırılmasına da kömək edir. MHBS 9-un tətbiqi ilə, maliyyə məlumatlarının müqayisə edilə bilərəlliyi və anlaşılması asanlaşır, bu da qlobal maliyyə bazarlarının daha effektiv və inteqrasiya olunmuş bir şəkildə fəaliyyət göstərməsinə imkan verir [1,s.29].

Son olaraq, MHBS 9-un tətbiqi, maliyyə hesabatlarının hazırlanması və təqdimatı sahəsində mühüm bir irəliləyişdir. Bu standart, maliyyə alətləri ilə bağlı risklərin daha effektiv idarə edilməsini, maliyyə sistemində şəffaflığın və etibarlılığın artırılmasını təmin edir. MHBS 9, qlobal iqtisadiyyatın daha davamlı və dinamik inkişafına töhfə verərək, maliyyə dünyasının gələcəyinə yön verən əsas bir

sütun kimi qalmaqdadır. Bu, həm maliyyə hesabatlarının keyfiyyətinin artırılması, həm də qlobal iqtisadiyyatda daha böyük bir dayanıqlılıq və şəffaflıq yaratmaq üçün kritik önəmə malikdir [3,s.93].

Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları (MHBS) və xüsusi olaraq MHBS 9 "Maliyyə Alətləri" standartının inkişafı, qlobal maliyyə sistemindəki şəffaflığı, etibarlılığı və davamlılığını artırmaq məqsədi daşıyan mühüm bir prosesin nəticəsidir. MHBS, müxtəlif ölkələrdəki şirkətlər üçün maliyyə hesabatlarının hazırlanması və təqdim edilməsi ilə bağlı birgə qaydalar və standartlar təklif edir. Bu standartlar, Beynəlxalq Maliyyə Hesabatlarının Şərhləri üzrə Komitəsi (BMHŞK) tərəfindən hazırlanır və tətbiq edilir, məqsədi isə qlobal maliyyə hesabatlarının anlaşılmasını və müqayisə edilə bilirliliyini artırmaqdır.

MHBS 9 "Maliyyə Alətləri" standartı, 2014-cü ildə qəbul edilmiş və maliyyə böhranının təsirlərindən sonra maliyyə alətləri ilə bağlı risklərin daha effektiv idarə olunması və maliyyə hesabatlarının daha dəqiq və anlaşılın olması məqsədilə hazırlanmışdır. Bu standart, əvvəlki MUBS 39 "Maliyyə Alətləri: Uçot və Qiymətləndirmə"nin əvəzinə qəbul edilmiş və maliyyə alətlərinin uçotu, qiymətləndirilməsi və onlarla bağlı risklərin müəyyən edilməsi ilə bağlı yeni qaydaları müəyyənləşdirir [4,s.59].

MHBS 9, maliyyə alətlərinin başlanğıc və sonrakı qiymətləndirilməsi, kredit itkiləri üçün ehtiyatların hesablanması və risklərin idarə edilməsi olmaqla üç əsas elementə diqqət çəkir. Bu standartın mərkəzində "gözlənilən kredit itkisi" modeli dayanır ki, bu da maliyyə institutlarını potensial itkilərə qarşı daha proaktiv olmağa və kredit risklərini daha realist bir şəkildə qiymətləndirməyə təşviq edir. Bu yanaşma, kredit itkisi risklərinin erkən mərhələdə tanınmasını və maliyyə stabilliyinin qorunmasını hədəfləyir [11,s.115]. MHBS 9-un tətbiqi, risk idarəetmə proseslərini təkmilləşdirməyi, şəffaflığın və hesabatlılığın artırılmasını tələb edir. Bu

proseslər, maliyyə institutlarına, investora və digər maraqlı tərəflərə daha dəqiq və etibarlı məlumatlar təqdim etmək imkanı yaradır. Nəticədə, MHBS 9, maliyyə alətləri ilə bağlı risklərin daha effektiv idarə edilməsini təmin edərək, qlobal maliyyə sistemində daha böyük bir dayanıqlılıq və şəffaflıq yaratmaqda əsas rol oynayır. Bu, həm maliyyə hesabatlarının keyfiyyətinin artırılmasına, həm də qlobal iqtisadiyyatın daha davamlı və dinamik inkişafına töhfə verir.

MHBS 9'un tətbiqi, maliyyə dünyasında dərin və struktur dəyişikliklərə səbəb oldu. Bu standartın mərkəzində yer alan "gözlənilən kredit zərərləri" modeli, maliyyə institutlarını mümkün itkiləri erkən mərhələdə tanımağa və buna uyğun olaraq ehtiyatlar yaratmağa təşviq edir. Bu yanaşma, maliyyə krizləri zamanı üzvləşən itkilərin həcmində azaldılmasına kömək edərək, maliyyə sisteminin ümumi dayanıqlılığını artırır. MHBS 9, həmçinin maliyyə alətlərinin qiymətləndirilməsində önəmli yeniliklər təqdim edir. Bu standart, maliyyə alətlərinin adil dəyərə və ya amortizasiya olunmuş dəyərə əsasən qiymətləndirilməsini nəzərdə tutur. Bu, maliyyə hesabatlarının daha dəqiq və anlaşılan olmasını təmin etməklə yanaşı, investora və digər maraqlı tərəflər üçün maliyyə məlumatlarının müqayisə edilə bilərəlliyini artırır [12,s.122].

Risklərin idarə edilməsi baxımından MHBS 9, maliyyə institutları üçün risk idarəetmə proseslərini və risklərə qarşı strategiyaları yenidən qiymətləndirmək üçün bir imkan yaradır. Bu, şirkətləri maliyyə alətləri ilə əlaqədar riskləri daha effektiv şəkildə idarə etməyə, ehtimal olunan itkilərə qarşı daha hazırlıqlı olmağa və risklərin maliyyə hesabatlarında şəffaf şəkildə müəyyən edilməsini təmin etməyə təşviq edir. MHBS 9-un qlobal maliyyə sistemindəki təsiri, yalnız maliyyə institutlarının daxilindəki proseslərə məhdudlaşmır. Bu standart, qlobal maliyyə bazarlarında daha geniş bir şəffaflıq və etibarlılıq yaratmaqla, investisiya qərarlarının keyfiyyətinin artırılmasına da kömək edir. MHBS 9-un tətbiqi ilə, maliyyə məlumatlarının

müqayisə edilə bilərliliyi və anlaşılması asanlaşır, bu da qlobal maliyyə bazarlarının daha effektiv və inteqrasiya olunmuş bir şəkildə fəaliyyət göstərməsinə imkan verir [9,s.19].

MHBS 9-un tətbiqi, maliyyə hesabatlarının hazırlanması və təqdimatı sahəsində mühüm bir irəliləyişdir. Bu standart, maliyyə alətləri ilə bağlı risklərin daha effektiv idarə edilməsini, maliyyə sistemində şəffaflığın və etibarlılığın artırılmasını təmin edir. MHBS 9, qlobal iqtisadiyyatın daha davamlı və dinamik inkişafına töhfə verərək, maliyyə dünyasının gələcəyinə yön verən əsas bir sütun kimi qalmaqdadır. Bu, həm maliyyə hesabatlarının keyfiyyətinin artırılması, həm də qlobal iqtisadiyyatda daha böyük bir dayanıqlılıq və şəffaflıq yaratmaq üçün kritik önəmə malikdir. Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları (MHBS) tarixi inkişafını statistik cədvəllərlə birlikdə izah etmək, bu standartların zaman içində necə evrildiyini və qlobal maliyyə ekosistemi üzərindəki etkisini anlamaq üçün mühüm bir perspektiv təqdim edə bilər. Bununla birlikdə, məlumatların məhdudluğu və mövzu kompleksliyi səbəbindən, bu prosesi təsvir etmək üçün genel bir yanaşma təqdim ediləcək və detallı statistik cədvəllərə spesifik məlumatlar əvəzinə, əsas dönüm nöqtələri və kilometre daşları haqqında məlumat veriləcəkdir [2,s.42].

Beynəlxalq Maliyyə Standartlarının İnkişafı: Əsas Dönüm Nöqtələri

- **1973:** Beynəlxalq Mühasibat Standartları Komitəsinin (BMSK) qurulması. Bu, MHBS-nin əsasını qoydu və qlobal maliyyə hesabatı üçün birgə standartlar yaratmağa başladı.
- **2001:** BMSK-nin Beynəlxalq Maliyyə Hesabatlarının Şərhləri üzrə Komitəsinə (BMHŞK) çevrilməsi . Bu dəyişiklik, MHBS-nin daha geniş qəbulunu və uygulanmasını təşviq etmək məqsədi daşıyırdı.

- **2005:** Avropa İttifaqı, üzv dövlətlərdəki bütün böyük layihələr və təşəbbüslər üçün müəyyən standartlar və qaydalar tətbiq etməyə başladı.

Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları (MHBS) tarixi inkişafı, qlobal maliyyə ekosisteminin daha şəffaf, müqayisə edilə bilən və hesabatlı olmasını təmin etmək məqsədi ilə mühüm addımların atıldığı uzun və mürəkkəb bir prosesdir. 1973-cü ildə Beynəlxalq Mühasibat Standartları Komitəsinin (BMSK) qurulması ilə başlayan bu səyahət, müxtəlif ölkələrdəki şirkətlərin maliyyə hesabatlarının bir-biri ilə müqayisə edilə bilirliliyini və şəffaflığını artırmaq üçün birləşmiş bir qlobal çərçivənin təməlini qoydu [3,s.64].

2001-ci ildə Beynəlxalq Maliyyə Hesabatlarının Şərhləri üzrə Komitəsinə (BMHŞK) çevrilməsi, bu sahədə bir dönüş nöqtəsi oldu. BMHŞK, MHBS-nin qlobal qəbulunu və tətbiqini daha da genişləndirmək məqsədilə mühüm işlər gördü. Bu dəyişikliklər, maliyyə hesabatlarının hazırlanmasında və təqdim edilməsində qlobal bazarların və investorların ehtiyaclarına cavab verən bir çərçivənin qurulmasına imkan verdi.

Avropa İttifaqının 2005-ci ildə üzv dövlətlərdəki bütün böyük şirkətlər üçün MHBS-nin tətbiqini məcburi etməsi, MHBS-nin qlobal miqyasda qəbulunun genişlənməsində mühüm bir addım oldu. Bu, şirkətlərin Avropa və qlobal bazarlarda daha asan maliyyə məlumatları mübadiləsi aparmasına və investisiya qərarları üçün daha şəffaf bir mühit yaratılmasına yardım etdi [10,s.630].

MHBS 9 "Maliyyə Alətləri" kimi spesifik standartların tətbiqi ilə MHBS, maliyyə alətlərinin qiymətləndirilməsi və risklərin idarə edilməsi sahəsində yeni metodologiyalar və prinsiplər təqdim etdi. 2014-cü ildə qəbul edilən MHBS 9, maliyyə böhranından sonra maliyyə sistemində şəffaflığın və dayanıqlığın artırılması məqsədilə yaradıldı. "gözlənilən kredit zərərləri" modelinə keçid,

maliyyə institutlarının potensial itkilərə qarşı daha proaktiv olmasını tələb edir və bu da maliyyə hesabatlarının dəqiq və etibarlı olmasına kömək edir. MHBS-nin inkişafı, qlobal maliyyə sistemində mühüm bir rol oynayır. Bu standartlar, qlobal maliyyə bazarlarında şəffaflığı və etibarlılığı təmin edir, şirkətlərin və investorların daha məlumatlı qərarlar verməsinə imkan verir [1,s.30]. Nəticədə, MHBS, qlobal iqtisadiyyatın daha davamlı və dinamik inkişafına töhfə verir. Bu standartların qlobal miqyasda tətbiqi, qlobal iqtisadi inteqrasiyanı dəstəkləyir və maliyyə hesabatlarının anlaşılmasını və müqayisə edilə bilərəlliyini artırır. Bu proses, maliyyə hesabatlarının hazırlanması və təqdimatı sahəsində davamlı irəliləyiş və yenilikləri təmin edərək, maliyyə dünyasının gələcəyinə yön verir.

1.2 MHBS 9 və MHBS 9-un digər standartlardan fərqi və qarşılıqlı əlaqəsi

MHBS 9 "Maliyyə Alətləri", Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları (MHBS) çərçivəsində maliyyə alətləri ilə bağlı risklərin idarə edilməsi, uçotu və qiymətləndirilməsi üçün qlobal qaydaları müəyyənləşdirən kritik bir standartdır. MHBS 9, əvvəlki MUBS 39 "Maliyyə Alətləri: Uçot və Qiymətləndirmə"nin əvəzlənməsi ilə 2014-cü ildə qəbul edilmiş və 2018-ci ildən etibarən tətbiq olunmağa başlamışdır. MHBS 9, maliyyə alətləri ilə bağlı risklərin daha effektiv idarə olunması, kredit itkilərinin qiymətləndirilməsi və maliyyə hesabatlarının şəffaflığının artırılması məqsədilə yaradılmışdır [11,s.114].

MHBS 9, maliyyə alətlərinin qiymətləndirilməsində əhəmiyyətli dəyişikliklər təqdim edir. Bu standart, adil dəyər və amortizasiya olunmuş dəyər yanaşmalarını daha geniş və sistemli şəkildə tətbiq edir. Əvvəlki MUBS 39 ilə müqayisədə, MHBS 9 maliyyə alətlərinin dəyərləndirilməsində daha çox şəffaflıq və dəqiqlik təmin edir. MHBS 9, "gözlənilən kredit zərərləri" modelini tətbiq edir ki, bu da əvvəlki "yaşanmış kredit itkisi" modelindən fərqlənir. Bu yenilik, maliyyə institutlarını potensial kredit itkilərini erkən mərhələdə qiymətləndirməyə və buna uyğun olaraq

ehtiyatlar yaratmağa təşviq edir, beləliklə maliyyə hesabatlarının daha realist və proaktiv olmasını təmin edir [9,s.388].

MHBS 9, risklərin idarə edilməsi və müəyyən edilməsi ilə bağlı daha qəti qaydalar təqdim edir. Bu, şirkətləri riskləri daha dəqiq şəkildə idarə etməyə və investora risklər haqqında daha şəffaf məlumat verməyə təşviq edir. MHBS 9, maliyyə hesabatlarının digər aspektləri ilə də qarşılıqlı əlaqədədir [2,s.167].

MHBS 9-un digər standartlarla qarşılıqlı əlaqəsi, maliyyə hesabatlarının kompleks və bütövlüklü bir şəkildə hazırlanmasını təmin edir. Bu qarşılıqlı əlaqə, maliyyə hesabatlarının anlaşılmasını asanlaşdırır, investor və digər maraqlı tərəflərin qərar vermə proseslərini gücləndirir. MHBS 9, qlobal maliyyə hesabatlarında şəffaflığı, müqayisə edilə bilərəlliyi və etibarlılığı artırmaq məqsədilə hazırlanmış və tətbiq edilmiş mühüm bir standartdır, maliyyə alətləri ilə bağlı risklərin daha effektiv şəkildə idarə olunmasına imkan verir.

Cədvəl 2: MHBS 16 və MHBS 9 arasındakı fərqlər

Kriteriya	MHBS 16	MHBS 9
Əsas Fokus	Kirayə münasibətləri	Maliyyə alətləri
Tətbiq Edilən Sahə	Kirayələr üzrə maliyyə hesabatları	Borc alətləri, səhmlər, törəmə maliyyə alətləri
Risk İdarəçiliyi	Kirayə obyektlərinin riskləri	Maliyyə risklərinin dəyərləndirilməsi və idarə edilməsi
Maliyyə Hesabatlarına Təsiri	Kirayə öhdəliklərinin balansdakı tanınması	Maliyyə varlıqları və öhdəliklərinin dəyərləndirilməsi və hesabatlandırılması

Mənbə:<https://maliyye.gov.az/static/226/ictimai-sektor-ucun-muhasibat-ucotunun-beynelxalq-standartlari>

MHBS 16, kirayə münasibətləri üzrə maliyyə hesabatlarının hazırlanmasına və kirayə öhdəliklərinin balansda necə göstəriləcəyinə fokuslanır. Bu standart, kirayə öhdəliklərini və hüquqlarını daha şəffaf bir şəkildə maliyyə hesabatlarında əks etdirməyi məqsəd qoyur [12,s.255].

MHBS 9 isə, maliyyə alətləri ilə əlaqədar maliyyə hesabatlarının hazırlanması, borc alətləri, səhmlər və törəmə maliyyə alətləri kimi maliyyə varlıqlarının və öhdəliklərinin dəyərləndirilməsi, təsnifatı və hesabatlandırılması ilə bağlı qaydaları müəyyən edir. Bu standart, maliyyə risklərinin idarə edilməsi və maliyyə alətlərinin dəyərlərinin şəffaf bir şəkildə hesabatlandırılması üzərində durur.

Hər iki standart, maliyyə hesabatlarının şəffaflığını və etibarlılığını artırmağa yönəlmiş olsa da, öz spesifik sahələrinə və tətbiq dairələrinə malikdir.

MHBS 9 "Maliyyə Alətləri"nin tətbiqi, qlobal maliyyə hesabatı standartlarında yeni bir dövrün başlanğıcını simvollaşdırır. Bu standartın mərkəzində yer alan yeniliklər, maliyyə alətləri ilə bağlı risklərin idarə edilməsində, kredit itkilərinin qiymətləndirilməsində və maliyyə hesabatlarının şəffaflığında əhəmiyyətli irəliləyişlərə imkan verir. MHBS 9-un digər maliyyə standartları ilə qarşılıqlı əlaqəsi, maliyyə hesabatlarının bütövlüklü və kompleks şəkildə hazırlanmasını təmin edərək, qlobal maliyyə ekosistemi üçün daha geniş bir şəffaflıq və etibarlılıq mühiti yaradır [5,s.355]. Bu kontekstdə, MHBS 9-un digər standartlarla olan qarşılıqlı əlaqəsi, maliyyə hesabatlarının hərtərəfli anlaşılmasını və analiz edilməsini asanlaşdırır. Maliyyə alətlərinin qiymətləndirilməsi və risklərin idarə edilməsi ilə bağlı qoyulan qaydalar, şirkətləri daha məsuliyyətli və şəffaf bir şəkildə fəaliyyət göstərməyə təşviq edir. Bu, həm investorların, həm də digər maraqlı tərəflərin maliyyə məlumatlarına əsaslanaraq daha məlumatlı qərarlar verməsinə imkan verir.

Cədvəl 3 :MHBS 9, MUBS 39, və MHBS 7 arasındakı əsas fərqləri və qarşılıqlı əlaqələr

Göstərici	MHBS 9 "Maliyyə Alətləri"	MUBS 39 "Maliyyə Alətləri: Uçot və Qiymətləndirmə"	MHBS 7 Maliyyə Alətləri
Əsas Fokus	Gözlənilən kredit itkisi modeli	Təcrübə kredit itkisi modeli	Maliyyə alətlərinin riskləri və Məlumatın açıqlanması

Kredit İtkisi Modeli	Proaktiv, gözlənilən itkilər üçün ehtiyatlar	Reaktiv, yaşanmış itkilər üçün ehtiyatlar	-
-----------------------------	--	---	---

Mənbə: https://www.icu.az/site/assets/files/1262/international_bokt_2018_issued_az.pdf

MHBS 9 "Maliyyə Alətləri" proaktiv bir yanaşma təklif edir, gözlənilən kredit itkisi modeli ilə maliyyə alətləri üzrə ehtiyatların ayrılmasını tələb edir. Bu model, kredit risklərinin daha dəqiq idarə edilməsini və maliyyə institutlarının aktivlərinin dəyərləndirilməsində daha proaktiv olmasını təmin edir.

MHBS 39 "Maliyyə Alətləri: Uçot və Qiymətləndirmə" yaşanmış itkilər üzrə reaktiv bir yanaşma təklif edir. Bu standart, kredit itkiləri baş verəndən sonra ehtiyatların ayrılmasını tələb edir, bu da MHBS 9-a nisbətən daha az proaktiv bir yanaşmadır.

MHBS 7 "Maliyyə Alətləri: Məlumatın açıqlanması MHBS7" maliyyə alətlərinin riskləri və onların maliyyə hesabatlarındakı Məlumatın açıqlanmasına diqqət çəkir. Bu standart, maliyyə alətlərinin risk profilinin daha şəffaf bir şəkildə müəyyən edilməsini təmin edir, lakin kredit itkisi modelinə spesifik tələblər qoymur [2,s.55].

MHBS 9'un tətbiqi ilə birlikdə, maliyyə alətləri ilə bağlı gözlənilən kredit itkisi modelinin qəbul edilməsi, maliyyə institutlarının riskləri daha proaktiv bir şəkildə idarə etməsinə kömək edir [5,s.190]. Bu yanaşma, kredit risklərinin erkən mərhələdə tanınmasını və müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsini tələb edir, beləliklə maliyyə sistemində dayanıqlığın və davamlılığın artırılmasına töhfə verir. Digər tərəfdən, MHBS 9, maliyyə hesabatlarında risklərin və onlara qarşı tətbiq edilən idarəetmə strategiyalarının şəffaf şəkildə müəyyən edilməsini tələb edir. Bu, maliyyə ekosistemi üzvləri arasında daha yüksək bir etimad və anlaşma yaratmaqla, maliyyə bazarlarının sağlamlığını və effektivliyini artırır. Maliyyə hesabatlarının

şəffaflığı və anlaşılması, qlobal iqtisadi inteqrasiyanı və maliyyə bazarlarının inteqrasiyasını daha da gücləndirir, beləliklə maliyyə məlumatlarının sərbəst dövriyyəsinə və qlobal iqtisadiyyatın sağlamlığını təmin edir. MHBS 9 "Maliyyə Alətləri" və onun digər standartlarla olan qarşılıqlı əlaqəsi, qlobal maliyyə hesabatı praktikalarında mühüm bir irəliləyişdir. Bu standartlar, qlobal maliyyə sisteminin daha şəffaf, etibarlı və dayanıqlı olmasına töhfə verərək, maliyyə hesabatlarının keyfiyyətinin artırılmasında və qlobal iqtisadiyyatın daha davamlı və dinamik inkişafında əsas rol oynayır. MHBS 9, maliyyə dünyasının gələcəyinə yön verən əsas bir sütun olaraq, maliyyə alətləri ilə bağlı risklərin daha effektiv şəkildə idarə olunmasına və qlobal maliyyə ekosisteminin ümumi sağlamlığının qorunmasına kömək edir.

MHBS 9, maliyyə alətləri ilə bağlı risklərin idarə edilməsi, kredit itkilərinin qiymətləndirilməsi və maliyyə hesabatlarının şəffaflığına dair qlobal qaydaları müəyyənləşdirir. Bu standartın tətbiqi ilə maliyyə alətlərinin daha dəqiq və şəffaf qiymətləndirilməsi təmin edilmişdir. "Gözlənilən kredit itkisi" modeli ilə kredit risklərinin daha realist qiymətləndirilməsi mümkün olmuşdur [9,s.128].

Risklərin idarə edilməsi və maliyyə hesabatlarında şəffaf şəkildə müəyyən edilməsi gücləndirilmişdir. MHBS 9 və digər Beynəlxalq Maliyyə Standartlarının qlobal maliyyə ekosistemi üzərindəki təsiri, şirkətlərin və maliyyə institutlarının fəaliyyətlərinin daha şəffaf, etibarlı və müqayisə edilə bilən olmasını təmin etməklə, qlobal iqtisadi inteqrasiyanı dəstəkləyir və maliyyə bazarlarının sağlamlığını artırır. Bu, həm maliyyə hesabatlarının keyfiyyətinin yüksəldilməsinə, həm də qlobal iqtisadiyyatın daha davamlı və dinamik inkişafına töhfə verir [2,s.132].

Cədvəl 4. Beynəlxalq Maliyyə Hesabatı Standartlarının (BMS) və MHBS 9-un tarixi inkişafını və onların maliyyə ekosistemi üzərindəki əhəmiyyəti

İl	Hadisə	Əhəmiyyəti
-----------	---------------	-------------------

1973	Beynəlxalq Mühəsibat Standartları Komitəsinin (BMSK) qurulması	Qlobal maliyyə hesabatı standartlarının əsası qoyuldu.
2001	Beynəlxalq Mühəsibat Standartları Şurasına (MHBSŞ) çevrilmə	Standartların qlobal qəbulunu və tətbiqini gücləndirdi.
2005	Avropa İttifaqı bütün böyük şirkətlər üçün BMS-nin tətbiqini məcburi etdi	BMS-nin qlobal miqyasda qəbulunun genişlənməsinə səbəb oldu.
2014	MHBS 9 "Maliyyə Alətləri"nin təqdimatı	Maliyyə alətlərinin uçotu və risk idarəetməsi üçün yeni yanaşma təqdim etdi.
2018	MHBS 9-un məcburi tətbiqi	Maliyyə alətləri ilə bağlı hesabatların verilməsində əhəmiyyətli dəyişikliyə səbəb oldu.

Mənbə: (<https://maliyye.gov.az/static/226/ictimai-sektor-ucun-muhasibat-ucotunun-beynelxalq-standartlari>) [S.S-bz-liyev-Derslik_Maliyy-Hesabat-.pdf](#)

Cədvəl 4, BMS və xüsusilə MHBS 9-un, maliyyə hesabatlarının hazırlanması və təqdim edilməsi sahəsində qlobal çərçivəni necə formalaşdırdığını və maliyyə ekosistemi üçün daha şəffaf, etibarlı və müqayisə edilə bilən bir mühit yaratmağa necə kömək etdiyini göstərir. Bu dəyişikliklər, qlobal maliyyə bazarlarında investorların və digər maraqlı tərəflərin daha məlumatlı qərarlar verməsini asanlaşdırır, eyni zamanda maliyyə sistemində davamlılıq və dayanıqlılıq təmin edir [1,s.32].

Maliyyə alətləri cədvəli hazırlamaq üçün Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları (MHBS) çərçivəsindəki əsas kateqoriyaları və onların müvafiq rəqəmsal faizlərini nəzərə almaq lazımdır. MHBS, maliyyə hesabatlarının hazırlanması və təqdim edilməsi üçün qlobal standartlar təqdim edir. Maliyyə alətləri ilə bağlı MHBS'nin ən mühüm standartlarından biri MHBS 9 'Maliyyə Alətləri'dir. MHBS 9, maliyyə alətlərinin hesablanması, təsnifatı və ölçülməsi ilə bağlı qaydaları müəyyən edir. Bu standart, maliyyə varlıqları və maliyyə öhdəliklərinin başlanğıc tanınması, sonradan ölçülməsi, gəlir və xərclərin tanınması, və maliyyə alətlərinin dəyərdən düşməsi kimi məsələlərə işıq tutur [4,s.88].

Rəqəmsal faizlərə gəldikdə, bu, maliyyə alətlərinin mənfəət və ya gəlir göstəricilərini ifadə edə bilər. Örnəğin, faiz dərəcələri, dividend gəlirləri və ya

maliyyə alətlərinin qiymətindəki dəyişikliklər kimi. Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları (MHBS), qlobal iqtisadiyyatın qarşılıqlı asılılığı artan bir dünyada, şirkətlərin maliyyə hesabatlarının şəffaflığını, müqayisə edilə bilərliyini və etibarlılığını təmin etmək məqsədi ilə yaradılmışdır. MHBS'nin qlobal qəbulu, investorların, kreditorların və digər maraqlı tərəflərin, fərqli coğrafiyalar və iqtisadi sistemlər arasında maliyyə məlumatlarını daha asan başa düşmələrini və müqayisə etmələrini sağlar. Bu kontekstdə, MHBS 9 'Maliyyə Alətləri' standartı, maliyyə alətlərinin muhasibat uçotunda mühüm bir rol oynayır.

Maliyyə alətləri, müasir iqtisadiyyatın ayrılmaz bir hissəsidir. Onlar, şirkətlərin vəsait cəlb etmək, likvidliyi idarə etmək, riskləri idarə etmək və investisiya imkanlarını qiymətləndirmək üçün istifadə etdikləri vasitələrdir. MHBS 9, bu maliyyə alətlərinin muhasibat uçotunda necə təsnifatlandırılacağını, ölçüləcəyini və hesabatlandırılacağını müəyyən edir, bu da maliyyə hesabatlarının keyfiyyətini və müqayisə edilə bilərliyini artırır [9,s.299].

Maliyyə alətləri cədvəli hazırlamaq, maliyyə mütəxəssisləri üçün, müxtəlif investisiya imkanlarını və maliyyə alətlərinin performansını dəyərləndirmək üçün əhəmiyyətli bir vasitədir. Cədvəl 4, müxtəlif maliyyə alətlərinin faiz dərəcələri, dividend gəlirləri, qiymət dəyişiklikləri və digər rəqəmsal faiz göstəricilərini əks etdirərək, müqayisəli analiz və qərar vermə prosesini asanlaşdırır. MHBS çərçivəsində maliyyə alətlərinin doğru təsnifatı və ölçümü, bu göstəricilərin dəqiq və etibarlı olmasını təmin edir. Maliyyə Hesabatı Beynəlxalq Standartlarının qlobal qəbulu və tətbiqi, maliyyə hesabatlarının şəffaflığını və etibarlılığını artıraraq, qlobal maliyyə sistemində daha yaxşı inteqrasiya və müqayisə imkanları yaradır. Maliyyə alətləri cədvəli hazırlamaq, bu məqsədlərə xidmət edən praktiki bir vasitədir, bu da maliyyə mütəxəssisləri və investorlar üçün qiymətli məlumat və analiz imkanları açır [2,s.77].

Son illərdə maliyyə sektorunda baş verən texnoloji inkişaf, maliyyə alətləri cədvəlinin hazırlanmasını və təhlilini daha effektiv və dəqiq hala gətirib. Məsələn, süni intellekt və maşın öyrənmə texnologiyalarının tətbiqi, maliyyə məlumatlarının analizində yeni perspektivlər açır. Bu texnologiyalar, böyük məlumat bazalarını tez və effektiv şəkildə emal edərək, maliyyə alətləri ilə bağlı proqnozlar və təhlillər üçün dərin məlumatlar təqdim edir. Bu inkişaf, maliyyə mütəxəssislərinin qərar qəbul etmə prosesini xeyli yaxşılaşdırır və onlara daha məlumatlı, məqsədyönlü investisiya strategiyaları qurmağa imkan verir.

Maliyyə alətləri cədvəlinin bir digər vacib tətbiqi sahəsi risklərin idarə edilməsidir. İqtisadi və maliyyə mühitinin dəyişkənliyi, müəssisələrin riskləri dəqiq şəkildə tanınması və onlara uyğun strategiyalar qurması tələb edir. Maliyyə alətləri cədvəli, müxtəlif maliyyə alətlərinin risk profillərini və potensial təsirlərini aydınlaşdırır, bu da müəssisələrə riskləri daha yaxşı idarə etmək və maliyyə sabitliyini qorumaq imkanı verir [10,s.633].

MHBS kimi qlobal standartların qəbul edilməsi, maliyyə hesabatlarının şəffaflığını və etibarlılığını artırmaqla yanaşı, qlobal iqtisadiyyatda daha sıx inteqrasiya və əməkdaşlıq imkanları yaradır. Maliyyə alətləri cədvəli, bu kontekstdə, fərqli coğrafiyalar və iqtisadi sistemlər arasında müqayisə və təhlil imkanları təqdim edir. Bu, həmçinin qlobal investorlar üçün fərqli bazarlarda investisiya imkanlarını dəyərləndirməkdə mühüm rol oynayır.

Cədvəl 5: Müxtəlif ölkələrdə MHBS 9-un tətbiqi və müqayisəsi

Ölkə	MHBS 9 Qəbulu	Tətbiqin Əsas Xüsusiyyətləri	Müqayisə
Azərbaycan	Bəli	Kredit riskləri və dəyər düşüklüyü üzrə qaydaları tam tətbiq edir.	Regionda liderlərdəndir.
ABŞ	Xeyr	US GAAP ilə maliyyə alətlərini idarə edir, lakin MHBS 9 ilə müəyyən uyğunlaşmalar var.	MHBS 9-a tam uyğun deyil.

Avropa İttifaqı	Bəli	MHBS 9, üzv dövlətlər üçün məcburidir. Kredit riski və dəyər düşüklüyü modelləri geniş tətbiq edilir.	MHBS standartlarına sıx bağlıdır.
Çin	Bəli	Öz milli standartlarını MHBS 9 ilə uyğunlaşdırır, xüsusilə maliyyə alətlərinin dəyərləndirilməsi sahəsində.	MHBS 9-un tətbiqində irəliləyişlər var.
Türkiyə	Bəli	Maliyyə alətləri üzrə MHBS 9 qaydalarını tam şəkildə qəbul edib və tətbiq edir.	MHBS 9-a tam uyğundur.

Mənbə:<https://maliyye.gov.az/static/226/ictimai-sektor-ucun-muhasibat-ucotunun-beynelxalq-standartlari> [Seyidov-Mirh-seyn.pdf \(unec.edu.az\)](#)

Bu cədvəl, MHBS 9-un dünya ölkələri arasındakı tətbiqini və müqayisəsini əks etdirirən ümumi bir baxış təqdim edir. Ölkələrin bu standartta yanaşması, maliyyə sisteminin şəffaflığı və hesabatların müqayisə edilə bilirliliyi baxımından mühüm rol oynayır. Azərbaycan, Avropa İttifaqı və Türkiyə kimi ölkələr MHBS 9-u tam şəkildə qəbul edərək, kredit riskləri və maliyyə alətlərinin dəyərləndirilməsi ilə bağlı qaydalara sadıq qalır. ABŞ isə, US GAAP çərçivəsində öz standartlarını tətbiq edir və MHBS 9 ilə tam uyğunluq göstərmir. Çin öz milli standartlarını MHBS 9 ilə uyğunlaşdırma yolunda irəliləyiş edən ölkələrdəndir, bu da onun maliyyə hesabatlarının beynəlxalq müqayisələrdə daha şəffaf və etibarlı olmasına kömək edir [9,s.199].

Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları (MHBS) içərisindəki MHBS 9 "Maliyyə Alətləri", maliyyə alətlərinin hesabatlaşdırılması və dəyərləndirilməsi ilə bağlı qaydaları müəyyən edir. Bu standart, kredit risklərinin idarə edilməsi, dəyər düşüklüyü ehtiyatlarının hesablanması və maliyyə alətlərinin dəyərləndirilməsi kimi mühüm məsələlərə işıq tutur. Dünya ölkələri arasında MHBS 9-un tətbiqi və müqayisəsi, ölkələrin maliyyə sisteminin quruluşuna, maliyyə bazarlarının inkişaf dərəcəsinə və qanunvericilik çərçivəsinə bağlı olaraq dəyişir [3,s.22].

1.3 MHBS 9-a görə Maliyyə Alətləri və onların təsnifatı

Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları (MHBS), maliyyə hesabatlarının hazırlanması və təqdim edilməsi üçün dünya üzrə qəbul edilmiş qaydalar toplusudur. MHBS 9 "Maliyyə Alətləri", maliyyə alətlərinin muhasibat uçotu ilə bağlı əsas standartlardan biridir. Bu standart, maliyyə varlıqlarının, maliyyə öhdəliklərinin və bəzi müqavilələrin öz kapital alətlərinin tanınması, ölçülməsi, təqdim edilməsi və açıqlanması ilə bağlı qaydaları müəyyən edir. MHBS 9, maliyyə alətlərinin daha şəffaf və anlaşılan hesabatını təmin etmək məqsədi ilə hazırlanmışdır.

MHBS 9, maliyyə alətlərini təsnifatlandırmaq üçün bir neçə əsas kateqoriyadan istifadə edir. Bu kateqoriya, nağd pul, pul vəsaitlərinə qısa müddətə çevrilə bilən digər aktivlər, debitor borclar, qiymətli kağızlar və digər maliyyə investisiyaları kimi aktivləri əhatə edir. Bu, şirkətlərin borclarını, kreditlərini və digər maliyyə öhdəliklərini əhatə edir. Bu, şirkətin öz kapitalına aid olan alətləri, məsələn, səhmləri ifadə edir [8,s.411].

MHBS 9, maliyyə aktivlərinin və öhdəliklərinin dəyərləndirilməsi üçün də əsas yanaşmalar təqdim edir. Bu standart, maliyyə varlıqlarının dəyərləndirilməsində əsas olaraq dörd ölçmə modelindən istifadə edir. Bu, maliyyə varlıqlarının və ya öhdəliklərinin əməliyyat qiymətinə uyğun olaraq dəyərləndirilməsini ifadə edir.

MHBS (MHBS) 9 "Maliyyə Alətləri" standartına uyğun olaraq maliyyə alətlərinin təsnifatını və rəqəmsal göstəricilərini əks etdirən bir nümunə cədvəl qurmaq üçün, əsas kateqoriyaları və onların tipik ölçüsü və ya maliyyə göstəricilərini nəzərə almalıyıq.

Cədvəl 6. Maliyyə alətlərinin təsnifatı və onların mümkün rəqəmsal faiz göstəriciləri

Maliyyə Kategoriyası	Aləti	Təsnifat	Tipik Faiz Dərəcəsi	Gözlənilən Gəlir (%)	Risk Dərəcəsi
Borc alətləri		Maliyyə Varlığı	3% - 7%	4% - 6%	Orta
Səhmlər		Maliyyə Varlığı	N/A	5% - 10%	Yüksək
Dərəcələndirilməyə Saxlanılan		Maliyyə Varlığı	2% - 5%	3% - 5%	Aşağı
Törəmə maliyyə alətləri		Maliyyə Varlığı	Dəyişkən	Dəyişkən	Çox Yüksək
Kirayə qəbulu		Maliyyə Öhdəliyi	4% - 6%	N/A	Orta

Mənbə: <https://maliyye.gov.az/static/226/ictimai-sektor-ucun-muhasibat-ucotunun-beynelxalq-standartlari-reference-material-for-ifs18.pdf>

Bu cədvəldə göstərilən faiz dərəcələri və gözlənilən gəlir faizləri yalnız nümunə məqsədi daşıyır və müxtəlif faktorlara bağlı olaraq dəyişə bilər. Məsələn, borc alətlərinin faiz dərəcələri, verənin kredit reytinginə, alətin vaxt müddətinə və ümumi iqtisadi şəraitə bağlı olaraq dəyişə bilər. Səhmlər və törəmə maliyyə alətləri kimi daha spekulyativ maliyyə varlıqları, daha yüksək gəlir potensialı və eyni zamanda daha yüksək risk dərəcəsi təklif edir. Kirayə qəbulu, maliyyə öhdəliyi kimi, müəssisənin ödəməli olduğu faiz dərəcəsini əks etdirir və bu öhdəliyin maliyyəni göstərir [13,s.319].

Bu cədvəl, müxtəlif maliyyə alətləri kateqoriyalarını, onların təsnifatını, tipik faiz dərəcələrini, gözlənilən gəlir faizlərini və risk dərəcələrini əks etdirən məlumatları təqdim edir. Maliyyə Aləti Kategoriyası sütunu müzakirə edilən maliyyə alətinin növünü göstərir. Müxtəlif növ maliyyə alətləri müəyyən xüsusiyyətlərə və məqsədlərə görə qruplaşdırılır. Təsnifat sütunu hər bir maliyyə

alətinin muhasibat uçotundakı təsnifatını göstərir. Təsnifat, maliyyə alətinin maliyyə varlığı, maliyyə öhdəliyi, və ya digər kateqoriyalardan birinə aid olduğunu bildirir.

Maliyyə bazarları, müxtəlif maliyyə alətləri təklif edərək, müəssisələr və şəxslər üçün kapital cəlb etmək, investisiya etmək və riskləri idarə etmək imkanları yaradır. Bu maliyyə alətləri, onların təklif etdiyi mənfəət və risklərə görə fərqlənir və hər birinin özünəməxsus xüsusiyyətləri, tipik faiz dərəcələri, gözlənilən gəlir faizləri və risk dərəcələri vardır. Bu təsnifat və ölçülər, investisiya qərarlarının qəbulunda mühüm rol oynayır, çünki onlar maliyyə alətlərinin potensial mənfəət və risklərini qiymətləndirməyə kömək edir.

Borc alətləri, investora məlum bir müddət ərzində faiz ödənişi ilə birlikdə əsas məbləğin geri qaytarılmasını təmin edən maliyyə varlıqlarıdır. Bu kateqoriya, tipik olaraq, orta risk və sabit gəlir imkanı təqdim edir, bu səbəbdən də bir çox investor üçün cəlbedicidir. Borc alətlərinin tipik faiz dərəcələri 3%-7% arasında dəyişir, bu da onların gözlənilən gəlirini 4%-6% aralığında qərarlaşdırır. Bu sabitlik, xüsusilə dəyişkən bazar şəraitində sabit gəlir axtaran investorlar üçün cazibədar edir [12,s.244].

Səhmlər, bir şirkətin mülkiyyət paylarını təmsil edir və onların sahiblərinə şirkətin gəlirlərindən və dəyər artımından pay almaq imkanı verir. Səhmlərin tipik bir faiz dərəcəsi olmadığından, onların gəliri dividendlər və səhm qiymətinin artımından əldə edilir. Gözlənilən gəlir dəyişkən ola bilər, lakin geniş şəkildə 5%-10% arasında qiymətləndirilir. Səhmlər yüksək mənfəət potensialına malik olsalar da, bu, yüksək risklə də gəlir, çünki bazar şəraitindəki dəyişikliklər qiymətlərə təsir edə bilər [3,s.123].

Dərəcələndirilmədən saxlanılan maliyyə varlıqları, tipik olaraq, aşağı risk profili və nisbətən aşağı gəlir imkanı təklif edir. Bu kateqoriya, əmanətlər və

hökumət istiqrazları kimi alətləri əhatə edə bilər. Bu alətlərin faiz dərəcələri 2%-5% arasında dəyişir, gözlənilən gəlir isə 3%-5% aralığında olur. Aşağı risk dərəcəsi, dərəcələndirilmədən saxlanılan maliyyə alətlərini konservativ investorlar üçün cazibədar edir.

Törəmə maliyyə alətləri, əsas olaraq, digər maliyyə alətlərinin qiymətlərindən türeyən qarşılıqlı müqavilələrdir. Bu alətlərin gəlir və faiz dərəcələri dəyişkəndir və bazar şəraitinə, həmçinin əsas aktivin performansına sıx bağlıdır. Törəmələr, çox yüksək risk dərəcəsi ilə xarakterizə edilir, çünki onlar bazarın qeyri-müəyyənliyindən yüksək dərəcədə təsirlənir. Bununla birlikdə, düzgün istifadə edildikdə, törəmələr portfelin diversifikasiyasında və risklərin idarə edilməsində mühüm rol oynaya bilər.

Kirayə qəbulu, bir müəssisənin aldığı maliyyə öhdəliyidir ki, bu da müəyyən bir müddət ərzində faiz ödənişləri ilə birlikdə borcun geri qaytarılmasını tələb edir. Kirayə qəbulunun faiz dərəcələri tipik olaraq 4%-6% arasında dəyişir. Bu, orta səviyyədə risk təklif edir, çünki öhdəliyin geri qaytarılması müəssisənin maliyyə sağlamlığına bağlıdır [5,s.122].

Hər bir maliyyə alətinin özünəməxsus xüsusiyyətləri, mənfəət və risk dərəcələri, investorların maliyyə hədəflərinə və risk qəbuluna uyğun investisiya qərarları qəbul etmələrində əsas rol oynayır. Bu məlumatlar, maliyyə planlaşdırmasında və kapitalın effektiv idarə edilməsində dəyərli vasitədir.

MHBS 9 təsnifatının məqsədi, maliyyə alətlərinin mühasibat uçotunda vahid bir yanaşma təmin etməkdir, bu da maliyyə hesabatlarının müqayisə edilə bilərliyini və anlaşılmasını artırır. Bu cədvəl, müəssisələrin maliyyə alətləri portfelinin strukturunu və maliyyəni daha yaxşı anlamaq və idarə etmək üçün faydalı bir vasitədir [5,s.79].

Bu yanaşma, maliyyə bazarlarında aktiv dövriyyədə olan alətlər üçün ən şəffaf və dəqiq ölçmə metodunu təmin edir, çünki ədalətli dəyər, bazar şəraitindəki dəyişiklikləri əks etdirir. Bu model, maliyyə varlıqlarının və ya öhdəliklərinin ədalətli dəyərinin müəyyən edilməsini və hesabat dövründə əldə edilən qazanc və zərərin mənfəət və ya zərər hesabına deyil, digər qazanclar və zərərlər hesabına əks etdirilməsini nəzərdə tutur. Bu yanaşma, maliyyə alətlərinin dəyərləndirilməsində daha mühafizəkar bir metod təqdim edir, çünki o, maliyyə hesabatlarının dəyişkənliyini azaldır.

Xüsusilə kreditlər və digər mali öhdəliklər kimi, bəzi maliyyə varlıqları və öhdəlikləri üçün istifadə edilən bu yanaşma, maliyyə alətinin ilk tanınma mərhələsindəki xərcinə uyğun olaraq dəyərləndirilməsini ifadə edir. MHBS 9'un tətbiqi, maliyyə hesabatlarının hazırlanması prosesində mühüm dəyişikliklərə səbəb olmuşdur [1,s.25]. Bu dəyişikliklər, xüsusilə maliyyə sektorunda fəaliyyət göstərən müəssisələr üçün maliyyə risklərinin idarə edilməsi və maliyyə alətlərinin şəffaf bir şəkildə təqdim edilməsi baxımından əhəmiyyətlidir. Şəffaflığın artması, investorların və digər maraqlı tərəflərin maliyyə məlumatlarını daha yaxşı anlamasına və müəssisələrin mali sağlamlığını daha dəqiq qiymətləndirməsinə imkan verir.

MHBS 9'un əsas məqsədi, maliyyə alətlərinin muhasibat uçotunda birliyi və tutarlılığı təmin etməkdir. Bu standart, maliyyə hesabatlarının dünya üzrə müqayisə edilə bilirligini artırır və qlobal maliyyə bazarlarında fəaliyyət göstərən müəssisələr üçün ortaq dil rolunu oynayır [11,s.114]. MHBS 9, həmçinin maliyyə hesabatlarının anlaşılmasını asanlaşdırır və maliyyə alətlərinin təsnifatı və dəyərləndirilməsi ilə bağlı qlobal standartları müəyyənləşdirir. MHBS 9 "Maliyyə Alətləri" standartı, maliyyə hesabatlarının hazırlanması və təqdim edilməsi prosesində mühüm bir rol oynayır. Bu standart, maliyyə alətlərinin daha şəffaf, anlaşılan və müqayisə edilə

bilən bir şəkildə təsnifatlandırılmasını və dəyərləndirilməsini təmin edərək, maliyyə hesabatlarının keyfiyyətini artırır və maliyyə bazarlarında etibarlılığını gücləndirir [3,s.43].

FƏSİL 2. MHBS 9-UN MALIYYƏ ALƏTLƏRİNİN DÜNYA PRAKTİKASINDA TƏTBİQİ VƏ MÜQAYISƏSİ.

2.1 MHBS 9-un dünya praktikasında tətbiqi: Təcrübələr və nəticələr.

Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları (MHBS), dünya üzrə müəssisələrin maliyyə hesabatlarının hazırlanması və təqdim edilməsində birləşdirici bir qüvvə kimi xidmət edir. MHBS 9 "Maliyyə Alətləri", maliyyə alətlərinin muhasibat uçotu ilə bağlı əsas standartlardan biri olaraq, qlobal iqtisadi sistemdə xüsusi bir yer tutur [5,s.105]. Bu standart, maliyyə varlıqlarının və öhdəliklərinin dəyərləndirilməsi, təsnifatı və hesabatlandırılması ilə bağlı qaydaları müəyyən edərək, maliyyə hesabatlarının şəffaflığını və müqayisə edilə bilərliyini artırmaq məqsədi daşıyır. Burada MHBS 9-un maliyyə alətlərinin dünya praktikasında tətbiqi və müqayisəsinə dair əsas məqamları və onun qlobal iqtisadi mühitdəki rolunu işıqlandırmaq niyyətindədir.

Maliyyə alətlərinin qlobal bazarlarda rolu günbəgün artmaqda olduğundan, müxtəlif ölkələrin qanunvericilik və muhasibat standartları arasında uyğunluğun təmin edilməsi zərurəti də ona uyğun olaraq artır. MHBS 9-un tətbiqi, bu kontekstdə, müəssisələrin maliyyə hesabatlarının bütün dünyada anlaşılmasını və müqayisə edilməsini asanlaşdırır. İnvestorlar, kreditorlar və digər maraqlı tərəflər üçün, müxtəlif ölkələrdə fəaliyyət göstərən müəssisələrin maliyyə hesabatlarını müqayisə etmək imkanı, qlobal investisiya qərarlarının qəbul edilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu asanlaşdırma, qlobal kapital bazarlarının effektivliyini artırır və sərmayənin səmərəli təyinatına töhfə verir [1,s.31].

MHBS 9-un qlobal iqtisadi sistemdəki tətbiqi, həmçinin müəssisələrə, maliyyə alətlərinin risk və mənfəət profilini daha dəqiq idarə etmək imkanı verir. Standart, maliyyə alətlərinin dəyərləndirilməsində müxtəlif yanaşmalar təqdim edərək, müəssisələrə onların maliyyə strukturlarını və investisiya strategiyalarını

optimallaşdırmağa imkan tanıyır. Bu, xüsusilə dəyişən iqtisadi və maliyyə mühitində, risklərin effektiv idarə edilməsini və mali sabitliyin qorunmasını təmin edir.

Ancaq, MHBS 9-un tətbiqi qlobal miqyasda müxtəlif səviyyələrdə həyata keçirilir. Bəzi ölkələr, bu standartları tam və qeyd-şərtsiz qəbul edərkən, digərləri yerli qanunvericilik və iqtisadi şəraitə uyğun olaraq adaptasiyalar edir. Bu müxtəlifliklər, bəzən maliyyə hesabatlarının qlobal müqayisəsində çətinliklər yarada bilər [2,s.52]. Buna baxmayaraq, MHBS-nin qlobal qəbulunun artması, maliyyə hesabatlarının anlaşılmasında və müqayisəsində əhəmiyyətli irəliləyişlərə yol açmışdır. MHBS 9 "Maliyyə Alətləri" standartının dünya praktikasında tətbiqi və onun müəssisələr, investorlar və qlobal iqtisadi sistem üçün əhəmiyyətini qısaca özündə cəmləşdirir. Bu kontekstdə, standartın qlobal tətbiqi və müqayisəsi, qlobal maliyyə bazarlarının şəffaflığını, etibarlılığını və effektivliyini artıran mühüm bir addım olaraq qiymətləndirilə bilər.

Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları (MHBS) 9 "Maliyyə Alətləri", qlobal iqtisadiyyatda mühüm bir rol oynayır, maliyyə hesabatlarının hazırlanmasında vahid bir çərçivə təklif edərək, müxtəlif ölkələr arasında maliyyə hesabatlarının müqayisə edilə bilənliyini artırır. MHBS 9-un dünya praktikasında tətbiqi, müxtəlif ölkələrdə və müxtəlif sektorlardakı müəssisələr üçün müxtəlif təcrübələr və nəticələr təqdim edir. Bu esse, bu təcrübələri və nəticələri, həmçinin bu standartın qlobal maliyyə mühitinə təsirini araşdırır. MHBS 9, maliyyə alətlərinin tanınması, ölçülməsi, təsnifatı və hesabatlandırılması ilə bağlı qlobal standartları müəyyən edir. Bu standartın tətbiqi, müəssisələrə maliyyə alətlərinin dəyərləndirilməsində və mali risklərin idarə edilməsində kömək edir. Müxtəlif ölkələrdə bu standartın tətbiqi, müəssisələrin maliyyə hesabatlarının şəffaflığını və anlaşılmasını yaxşılaşdırmaqda mühüm rol oynayır [3,s.34].

Avropa Birliyi (AB), Asiya, və Şimali Amerika kimi bölgələrdə müəssisələr MHBS 9-u fərqli dərəcələrdə və metodlarla tətbiq etmişlər. Bu bölgələrdəki müəssisələrin təcrübələri, MHBS 9-un tətbiqindən əldə edilən mühüm mənfəətləri və qarşılaşılan çətinlikləri əks etdirir. Məsələn, AB-də MHBS 9, maliyyə sektorunda böyük bir dönüş yaratmış, maliyyə alətlərinin daha dəqiq və şəffaf dəyərləndirilməsini təmin etmişdir. Bu, investisiya qərarlarının qəbulunda investorların və kreditorların daha yaxşı məlumatlanmasına imkan verib [13,s.320].

MHBS 9-un tətbiqi ilə əldə edilən ən mühüm nəticələrdən biri, maliyyə hesabatlarının qlobal müqayisə edilə bilərəlliliyinin artmasıdır. Bu standart, müəssisələrin maliyyə hesabatlarını daha şəffaf və tutarlı bir şəkildə təqdim etmələrinə kömək edərək, qlobal investorlar və digər maraqlı tərəflər üçün dəyərli məlumatlar təqdim edir. Bu da, qlobal kapital bazarlarının effektivliyini və likvidliyini artırır. Bununla birlikdə, MHBS 9-un tətbiqi, həm də müəssisələr üçün çətinliklər yaradıb. Məsələn, maliyyə alətlərinin ədalətli dəyərinin hesablanması, xüsusilə dəyişkən və qeyri-müəyyən bazar şəraitində, müəssisələr üçün əhəmiyyətli bir meydançadır. Həmçinin, qlobal müəssisələr üçün, müxtəlif ölkələrdəki qanunvericilik və muhasibat standartları arasında uyğunluğu təmin etmək çətinliklər yaradır. MHBS 9-un qlobal iqtisadiyyatdakı rolunun artan əhəmiyyəti, bu standartların davamlı inkişafını və təkmilləşdirilməsini tələb edir. Müəssisələr, həmçinin muhasibat və maliyyə peşəkarları, bu standartların daha effektiv tətbiqi üçün təcrübə mübadiləsi və ən yaxşı praktikaların paylaşılmasına diqqət yetirməlidirlər. Bu, müəssisələrin maliyyə hesabatlarının daha da şəffaf və anlaşılan olmasını təmin edəcək, eyni zamanda qlobal maliyyə bazarlarının stabil və etibarlı inkişafına töhfə verəcəkdir [8,s.411].

2.2 İEOÖ və İEÖ də Maliyyə Alətlərinin Tətbiqi və Nəticələri.

Maliyyə alətlərinin tətbiqi, müasir iqtisadiyyatın mürəkkəbliyini və dinamizmini əks etdirir. İqtisadi və operativ ölçülərdə (İEOÖ) və investisiya ehtiyacları üzrə (İEÖ) müxtəlif sektor və ölçüdəki şirkətlərin maliyyə alətlərini necə tətbiq etdikləri və bu tətbiqlərin nəticələri, qlobal maliyyə ekosisteminin effektivliyini və şəffaflığını artırmaqda mühüm rol oynayır. Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları (MHBS) 9 "Maliyyə Alətləri", bu kontekstdə, müəssisələrin maliyyə alətlərini idarə etmək, dəyərləndirmək və hesabat vermək üçün bələdçi rolunu oynayır [9,s.100].

Cədvəl 7. İEOÖ və İEÖ-nin Tətbiqi və Nəticələri Üzrə Müqayisəli Analiz

Xüsusiyyət	İEOÖ (Initial Exchange Offering)	İEÖ (Initial Coin Offering)
Tərif	Kripto birjası vasitəsilə həyata keçirilən token satışdır.	İştirakçılara birbaşa token satışdır, adətən startapın öz veb saytı vasitəsilə həyata keçirilir.
Təhlükəsizlik	Nisbətən yüksək, çünki birja şirkəti hər bir İEOÖ üçün dərin təhlil və yoxlama aparır.	Daha az təhlükəsiz ola bilər, çünki aldadıcı layihələr və dolandırıcılıq riski daha yüksəkdir.
Regulyasiya	Birjaların öz tənzimləməsi altında həyata keçirilir, bu da bəzi hüquqi qorunma təmin edir.	Çox vaxt az tənzimlənir və yatırımcılar üçün daha az hüquqi qorunma təmin edir.
Giriş Səviyyəsi	Yüksək, çünki birjalar adətən yalnız yüksək potensialı olan layihələri qəbul edir.	Daha aşağı, hər hansı bir layihə bir ICO təşkil edə bilər.
Investor Bazası	Geniş, birjanın mövcud istifadəçiləri vasitəsilə.	Potensial olaraq daha məhduddur, çünki layihə öz yatırımcı bazasını qurmalıdır.
Maliyyələşmə	Adətən daha sürətli, çünki birjalar geniş yatırımcı bazasına çıxış təmin edir.	Layihənin öz yatırımcı bazasını qurmaq və onlara çatmaq üçün vaxt və resurslar tələb edir.

Mənbə: [https://maliyye.gov.az/static/226/ictimai-sektor-ucun-muhasibat-ucotunun-](https://maliyye.gov.az/static/226/ictimai-sektor-ucun-muhasibat-ucotunun-beynelxalq-standartlari-pdf-2764.pdf)

[beynelxalq-standartlari pdf-2764.pdf](https://maliyye.gov.az/static/226/ictimai-sektor-ucun-muhasibat-ucotunun-beynelxalq-standartlari-pdf-2764.pdf) - Яндекс Документы (yandex.ru)

Böyük və orta ölçülü müəssisələr, xüsusilə də enerji, maliyyə və telekommunikasiya kimi kapitalla intensiv sektorlarda fəaliyyət göstərənlər, geniş maliyyə alətləri portfelinə malikdirlər. Bu müəssisələr, maliyyə alətlərinin təsnifatı, ölçülməsi və hesabatı üçün MHBS 9 standartlarını tətbiq edərək, maliyyə hesabatlarının şəffaflığını və anlaşılmasını yaxşılaşdırırlar. Nəticədə, bu şirkətlər, maliyyə performanslarını daha dəqiq şəkildə ölçüb, riskləri idarə edə bilirlər. Bu, həmçinin onların kredit reytinglərini və investisiya cəlbediciliyini yaxşılaşdırır, maliyyə bazarlarında daha rahat hərəkət etmələrinə imkan verir [8,s.412].

İnvestisiya ehtiyacları üzrə, xüsusilə kiçik və orta müəssisələr (KOM) və startaplar, MHBS 9 standartlarını, maliyyə alətlərinin seçimi və dəyərləndirilməsi prosesində bir yönümlük kimi istifadə edirlər. Bu şirkətlər, maliyyə alətlərinin risk və mənfəət profilini dəyərləndirərək, onların özəl maliyyə və biznes məqsədlərinə uyğunluğunu təmin edirlər. KOM və startaplar üçün MHBS 9-un tətbiqi, özəlliklə risk kapitalı və borc maliyyələşdirilməsi kimi alətləri daxil edən maliyyə strategiyalarının hazırlanmasında mühümdür. Bu yanaşma, onların mali sabitliyini qorumağa və uzunmüddətli inkişaf perspektivlərini gücləndirməyə kömək edir.

İEOÖ və İEÖ kontekstində maliyyə alətlərinin tətbiqi, müəssisələrin ölçü və sektorundan asılı olaraq fərqlənir. Böyük və operativ ölçülərdəki müəssisələr üçün MHBS 9, maliyyə hesabatlarının qlobal müqayisə edilə bilənliyini və maliyyə bazarlarında etibarlılığını artırmaqda mühüm bir vasitədir. Eyni zamanda, kiçik və orta ölçülü müəssisələr və startaplar üçün, bu standartlar, maliyyə alətlərinin effektiv idarə edilməsi və risklərin minimuma endirilməsi yolu ilə maliyyə stabilliyini və inkişaf perspektivlərini gücləndirməyə imkan verir [11,s.115].

Nəticədə, MHBS 9-un qlobal tətbiqi, müəssisələrin maliyyə alətlərini daha şəffaf, anlaşılır və etibarlı bir şəkildə idarə etmələrinə imkan yaradır. Bu standartların geniş qəbulu, qlobal maliyyə ekosisteminin sağlamlığını və şəffaflığını artırmaqda

mühüm rol oynayır, eyni zamanda müəssisələrə maliyyə bazarlarında daha effektiv fəaliyyət göstərmək üçün lazımi alətləri təqdim edir.

2.3 MHBS 9-un İEOÖ və İEÖ tətbiqi ilə bağlı nümunələr və müqayisələr

Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları (MHBS) 9 "Maliyyə Alətləri", dünya üzrə müxtəlif iqtisadi və operativ ölçülərdə (İEOÖ) və investisiya ehtiyacları üzrə (İEÖ) müəssisələr tərəfindən necə tətbiq edildiyini və bu tətbiqin nəticələrini izah edən bir esse yazmaq, qlobal maliyyə ekosisteminin müxtəlif aspektlərini və bu standartın əhəmiyyətini daha dərinlən anlamağa imkan verir. MHBS 9-un İEOÖ və İEÖ tətbiqi ilə bağlı nümunələr və müqayisələr, bu standartın qlobal maliyyə hesabatlarında necə inteqrasiya edildiyini və fərqli sektorlarda necə fərqləndiyini göstərir [13,s.310].

İqtisadi və Operativ Ölçülər üzrə şirkətlər, xüsusilə də böyük həcmli məlumatlarla işləyən və geniş maliyyə alətləri portfeli olanlar, MHBS 9-un tələblərini dəqiqliklə tətbiq etməli və buna uyğun olaraq maliyyə hesabatlarını təqdim etməlidirlər. Məsələn, böyük enerji şirkətləri və ya beynəlxalq banklar kimi sektorlar, maliyyə alətlərinin dəyərləndirilməsində və risklərin idarə edilməsində MHBS 9-un metodologiyasını birləşdirirlər. Bu tətbiq, onların maliyyə hesabatlarını daha anlaşılın və müqayisə edilə bilən etməklə, investorlar və digər maraqlı tərəflər üçün şəffafılığı artırır.

Investisiya ehtiyacları üzrə şirkətlər, xüsusilə də kiçik və orta ölçülü müəssisələr (KOM) və startaplar, maliyyə alətlərinin seçimində və dəyərləndirilməsində MHBS 9-un tətbiqindən fərqli yanaşmalar göstəriirlər. Bu şirkətlər, özəl sərmayə yatırımları, risk kapitalı və borc maliyyələşdirilməsi kimi maliyyə alətlərini istifadə edərək, MHBS 9 çərçivəsində riskləri və maliyyə mənfəətlərini dəyərləndirirlər. MHBS 9-un bu sektorlarda tətbiqi, şirkətlərin

maliyyə strukturlarını optimallaşdırmağa və maliyyə sabitliyini qorumağa kömək edir [12,s.240].

Cədvəl 8. İEOÖ və İEÖ Müqayisəsi

Ölçü	MHBS 9 Tətbiqi	Nümunələr	Müqayisə Nəticələri
İEOÖ	Geniş maliyyə alətləri portfeli	Beynəlxalq banklar, enerji şirkətləri	Yüksək şəffaflıq və risk idarəçiliyi
İEÖ	Seçilmiş maliyyə alətləri	KOM, startaplar	Məqsədyönlü maliyyə strukturları, maliyyə sabitliyinə fokus

Mənbə:<https://maliyye.gov.az/static/226/ictimai-sektor-ucun-muhasibat-ucotunun-beynelxalq-standartlari>

Bu müqayisə, MHBS 9-un müxtəlif iqtisadi və operativ ölçülərdəki müəssisələrin və müxtəlif investisiya ehtiyacları olan şirkətlərin maliyyə hesabatlarına necə inteqrasiya edildiyini və bu tətbiqin onların maliyyə performansını və risk idarəçiliyi strategiyalarına necə təsir etdiyini aydınlaşdırır. MHBS 9, global maliyyə hesabatı standartlarının qəbul edilməsində mühüm bir rol oynayaraq, müəssisələrin daha şəffaf, müqayisə edilə bilən və etibarlı maliyyə hesabatlarını təmin etməsinə imkan verir. Bu da, nəticədə, qlobal maliyyə bazarlarının effektivliyini və etibarlılığını artırır [6,s.26].

Cədvəl 9. İqtisadi və Operativ Ölçülərdə (İEOÖ) və Investisiya Ehtiyacları Üzrə (İEÖ) müəssisələrin maliyyə alətlərinin tətbiqi və nəticələrinin müqayisəsi

Kriteriya	İEOÖ	İEÖ
Sektor	Enerji, Maliyyə, Telekommunikasiya	KOM, Startaplar
Maliyyə Alətləri Diversifikasiyası	Geniş	Seçilmiş
Risk İdarəçiliyi	Yüksək səviyyədə inteqrasiya edilmiş	Məqsədyönlü
Maliyyə Hesabatlarının Şəffaflığı	Yüksək	Orta
Investisiya Cəlbediciliyi	Yüksək dərəcədə artır	Məqsədə uyğun olaraq artır

Mənbə:<https://maliyye.gov.az/static/226/ictimai-sektor-ucun-muhasibat-ucotunun-beynelxalq-standartlari> [pdf-2764.pdf](#) - Яндекс Документы (yandex.ru)

Bu cədvəl, İEOÖ və İEÖ kontekstində müxtəlif sektor və ölçülərdəki müəssisələrin maliyyə alətlərini necə tətbiq etdiklərini və bu tətbiqlərin müxtəlif nəticələrini aydın şəkildə göstərir.

Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları (MHBS) 9 "Maliyyə Alətləri", İqtisadiyyatın Özəlləşdirilməsi üzrə Müəssisələr (İEOÖ) və İqtisadiyyatın Ümumiləşdirilməsi üzrə Müəssisələr (İEÖ) kimi fərqli sektorlardakı müəssisələr üzərində də müxtəlif təsirlərə malikdir. Bu kontekstdə, MHBS 9-un İEOÖ və İEÖ tətbiqi ilə bağlı nümunələr və müqayisələr cədvəlləri hazırlamaq, standartın hər iki sektorda necə işlədiyini və müəssisələrin maliyyə hesabatlarını necə təsir etdiyini aydınlaşdırmağa kömək edə bilər [2,s.32].

Cədvəl 10 : MHBS 9-un İEOÖ və İEÖ Tətbiqi Nümunə və Müqayisələr

Göstərici	İEOÖ (Nümunə)	İEÖ (Nümunə)	Müqayisə
Kredit Riski Yönetimi	Yüksək riskli kredit portfeli	Daha az riskli ipoteka portfeli	İEOÖ-lərdə kredit riskinin idarə edilməsi daha çətin ola bilər, çünki onların portfeli daha geniş və müxtəlif risklər daşıyır. İEÖ-lər adətən daha sabit və proqnozlaşdırıla bilən kredit portfəllərinə sahibdir.
Dəyər Düşüklüyü Ehtiyatları	Dəyişkən ehtiyatlar	Sabit ehtiyatlar	İEOÖ-lərdə dəyər düşüklüyü ehtiyatlarının hesablanması daha mürəkkəb ola bilər, müxtəlif aktiv növlərinin və risk profillərinin olması səbəbindən. İEÖ-lər üçün isə bu proses daha standartlaşdırılmış və sabitdir.
Maliyyə Alətlərinin Dəyərləndirilməsi	Qısamüddətli və spekulyativ alətlər	Uzunmüddətli və sabit gəlirli alətlər	İEOÖ-lər qısamüddətli və yüksək gəlirli maliyyə alətlərinə meyilli ola bilər, bu isə dəyərləndirmədə dəyişkənliyi artırır. İEÖ-lər isə daha çox uzunmüddətli və sabit gəlirli alətlərə yatırım edir, bu da dəyərləndirməni daha proqnozlaşdırıla bilən edir.

Mənbə: [Beynəlxalq Valyuta Fondu | Obastan / Viki](#)

Bu cədvəl, MHBS 9-un müxtəlif sektorlardakı tətbiqinin maliyyə hesabatlarına və risk idarəçiliyinə olan təsirini qısa bir şəkildə müqayisə etmək üçün hazırlanmışdır. İqtisadi fəaliyyətin özəlləşdirilməsi və ümumiləşdirilməsi arasındakı əsas fərqlər, hər iki sektorun maliyyə alətlərini necə idarə etdiyi və MHBS 9 standartlarını necə tətbiq etdiyi ilə bağlıdır. Bu müqayisə, maliyyə təhlilçiləri və auditorlar üçün hər iki sektorun maliyyə hesabatlarını dəyərləndirərkən nəzərə alınması gereken əsas məqamları ortaya qoyur. Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları (MHBS) 9 "Maliyyə Alətləri"nin dünya ölkələri üzrə tətbiqi, qlobal iqtisadi sistemdə mühüm bir rol oynayır. Ölkələrin maliyyə sistemləri, hüquqi çərçivələri və iqtisadi məqsədləri arasındakı fərqlər, MHBS 9-un qəbul edilməsi və tətbiqində müxtəlif yanaşmaların ortaya çıxmasına səbəb olur [1,s.30]. Aşağıda, MHBS 9-un müxtəlif ölkələrdə necə tətbiq edildiyini göstərən bir cədvəl təqdim edilmişdir. Bu cədvəl, standartın ölkələr üzrə müqayisəli təhlilinə və onun maliyyə alətləri üzərindəki təsirinə dair ümumi bir baxış təmin edir.

Cədvəl 11: MHBS 9-un Müxtəlif Ölkələrdə Tətbiqi: Nümunə və Müqayisələr

Ölkə	MHBS 9 Tətbiqi	Müqayisəli Şərhlər
Azərbaycan	Tam Qəbul	Azərbaycan, MHBS standartlarını, o cümlədən MHBS 9-u, qlobal maliyyə hesabatı tələblərinə uyğunlaşdırmaq məqsədi ilə qəbul edib. Bu, ölkənin maliyyə bazarlarının şəffaflığını artırır və beynəlxalq investisiyalar üçün cazibədarlığını yüksəldir.
ABŞ	Qismən Uyğunlaşma	ABŞ, özünün maliyyə hesabatı standartları olan US GAAP-ı istifadə edir. MHBS 9 ilə bəzi uyğunlaşmalar var, lakin tam uyğunlaşma yoxdur. Bu, ABŞ maliyyə hesabatlarının qlobal müqayisələrdə bəzi fərqliliklər yaratmasına səbəb olur.
Avropa İttifaqı	Tam Qəbul	Avropa İttifaqı, üzv dövlətləri MHBS standartlarını, o cümlədən MHBS 9-u, qəbul etməyə təşviq edir. Bu, Avropa İttifaqı daxilində və xaricində maliyyə hesabatlarının müqayisə edilə bilirliliyini və şəffaflığını artırır.
Çin	Uyğunlaşdırılmış Qəbul	Çin, MHBS 9 daxil olmaqla, Beynəlxalq Maliyyə Hesabatı Standartlarını milli standartları ilə uyğunlaşdırır. Bu, Çinin maliyyə hesabatlarının qlobal

		bazarlarda daha rahat müqayisə edilməsinə imkan verir.
Türkiyə	Tam Qəbul	Türkiyə, MHBS 9-u daxil olmaqla, bütün MHBS standartlarını qəbul edib. Bu, Türkiyənin maliyyə hesabatlarının beynəlxalq səviyyədə anlaşılmasını və şəffaflığını təmin edir.

Mənbə:<https://maliyye.gov.az/static/226/ictimai-sektor-ucun-muhasibat-ucotunun-beynelxalq-standartlari>

Bu cədvəl, MHBS 9-un müxtəlif ölkələrdə necə tətbiq edildiyini və maliyyə alətlərinin idarə edilməsi və hesabatlaşdırılması sahəsindəki təsirlərini aydınlaşdırmağa kömək edir. Ölkələrin MHBS standartlarına, xüsusilə də MHBS 9-a olan yanaşmaları, həmin ölkələrin maliyyə sistemlərinin qlobal maliyyə sistemi ilə inteqrasiyasını və şəffaflığını gücləndirir [4,s.10].

Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartı (MHBS) 9 "Maliyyə Alətləri"nin qlobal maliyyə sistemindəki tətbiqi və müqayisəsi, dünya ölkələri arasındakı maliyyə sistemlərinin inteqrasiyasına və şəffaflığının artırılmasına əhəmiyyətli töhfələr vermişdir. MHBS 9, maliyyə alətlərinin hesabatlaşdırılması və dəyərləndirilməsi ilə bağlı qaydaları müəyyən edərək, kredit risklərinin idarə edilməsi, dəyər düşüklüyü ehtiyatlarının hesablanması və maliyyə alətlərinin dəyərləndirilməsi kimi mühüm məsələlərə işıq tutur. Ölkələrin bu standartı qəbul etməsi və tətbiqi, onların maliyyə hesabatlarının beynəlxalq müqayisə edilə bilərəlliyini və şəffaflığını əhəmiyyətli dərəcədə artırır [10,s.628].

Azərbaycan, ABŞ, Avropa İttifaqı, Çin və Türkiyə kimi müxtəlif ölkələrdə MHBS 9-un tətbiqi, həmin ölkələrin qlobal maliyyə sistemi ilə necə inteqrasiya olunduğunu və maliyyə hesabatlarının şəffaflığının necə təmin edildiyini göstərir.

Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları (MHBS) 9 "Maliyyə Alətləri"nin dünya ölkələri üzrə tətbiqi, qlobal maliyyə sistemindəki inteqrasiya və şəffaflığın artırılmasında mühüm rol oynayır. MHBS 9, maliyyə alətlərinin

hesabatlaşdırılması, dəyərləndirilməsi və kredit risklərinin idarə edilməsi ilə bağlı dərinləşdirilmiş qaydalar təqdim edərək, maliyyə hesabatlarının dünya üzrə müqayisə edilə bilərəlliyini və anlaşılmasını asanlaşdırır. Bu standartın müxtəlif ölkələrdə necə qəbul edildiyi və tətbiq edildiyi, həmin ölkələrin qlobal maliyyə sistemindəki yerini və rolunu əhəmiyyətli dərəcədə təsir edir [7,s.219].

Azərbaycan, Türkiyə və Avropa İttifaqı kimi regionlar MHBS 9-u tam şəkildə qəbul edərək, maliyyə hesabatlarının beynəlxalq standartlara uyğunluğunu təmin edirlər. Bu, həmin ölkələrdə fəaliyyət göstərən müəssisələrin maliyyə hesabatlarının qlobal investorlar və digər maraqlı tərəflər tərəfindən daha asan anlaşılmasına və dəyərləndirilməsinə imkan verir. Nəticədə, bu ölkələrin maliyyə bazarlarına beynəlxalq sərmayə axını asanlaşır və maliyyə sisteminin ümumi şəffaflığı və etibarlılığı artır.

ABŞ isə, öz maliyyə hesabat standartları olan US GAAP-ı istifadə edərək, MHBS 9 ilə tam uyğunluğu hələ də təmin etməyib. Buna baxmayaraq, ABŞ maliyyə hesabatları sistemində MHBS standartları ilə bəzi uyğunlaşmalar aparılmışdır ki, bu da qlobal müqayisələrdə bəzi mürəkkəblilər yaratsa da, beynəlxalq maliyyə hesabatlarının anlaşılmasını müəyyən dərəcədə asanlaşdırır.

Çin kimi ölkələrdə isə milli standartlar MHBS ilə uyğunlaşdırılaraq qlobal standartlara inteqrasiya prosesi davam etdirilir. Çinin bu addımları, öz maliyyə bazarlarını daha cazibədar və qlobal sərmayə üçün əlçatan edir, həmçinin maliyyə hesabatlarının beynəlxalq müqayisələrdə daha şəffaf və etibarlı olmasına kömək edir [2,s.6].

Nəticə etibarilə, MHBS 9-un müxtəlif ölkələrdə tətbiqi, həmin ölkələrin qlobal maliyyə sistemində inteqrasiyasını və maliyyə hesabatlarının şəffaflığını əhəmiyyətli dərəcədə təsir edir. Bu proses, qlobal iqtisadiyyatda daha çox şəffaflıq

və hesabatların müqayisə edilə bilərəlliyini təmin edərək, beynəlxalq sərmayənin asanlaşdırılmasına və maliyyə bazarlarının daha sağlam və etibarlı olmasına töhfə verir. MHBS 9 kimi standartlar, dünya ölkələri arasında maliyyə hesabatlarının harmonizasiyasını və qlobal iqtisadi əməkdaşlığın dərinləşdirilməsini dəstəkləyir.

Bu prosesin davamında, MHBS 9 kimi qlobal standartların tətbiqi maliyyə alətləri ilə bağlı qərar qəbul proseslərini də dəyişdirir. İnvestorlar, kredit verənlər və digər maraqlı tərəflər artıq maliyyə hesabatlarını daha dərin analiz edə bilir, kredit riskləri və maliyyə alətlərinin dəyəri ilə bağlı daha məlumatlı qərarlar qəbul edə bilirlər. Bu, həm maliyyə bazarlarının effektivliyini artırır, həm də maliyyə sabilliyinə töhfə verir [3,s.5].

MHBS 9-un tətbiqi ilə bağlı dünya ölkələri arasında fərqliliklər, həmçinin bu standartların qlobal iqtisadi inteqrasiyaya və maliyyə hesabatlarının ümumi qəbul edilmiş qaydalara uyğunluğuna necə töhfə verdiyini göstərir. Müxtəlif ölkələrin maliyyə hesabatı standartlarına inteqrasiyası, qlobal maliyyə bazarlarında fəaliyyət göstərən şirkətlərin və müəssisələrin daha geniş investor bazasına çıxışını asanlaşdırır [5,s.55].

Ölkələrin MHBS standartlarını, xüsusilə MHBS 9-u qəbul etməsi və uyğunlaşdırması, bu standartların qlobal iqtisadiyyatdakı rolunu daha da gücləndirir. Qlobal maliyyə sisteminin daha şəffaf və inteqrasiya olunmuş olması, beynəlxalq sərmayə axınlarının artırılması, risklərin daha effektiv idarə edilməsi və maliyyə bazarlarının sabilliyinə töhfə verir. Bu prosesin mərkəzində, ölkələrin MHBS standartlarını, xüsusilə də maliyyə alətləri ilə bağlı olan MHBS 9-u necə tətbiq etdikləri və bu standartların qlobal maliyyə sistemi ilə necə inteqrasiya olunduğu durur. MHBS 9-un tətbiqi və qlobal qəbulu, dünya ölkələri arasında maliyyə hesabatlarının müqayisə edilə bilərəlliyini və anlaşılmasını yaxşılaşdırır. Bu proses, qlobal maliyyə sistemində şəffaflığın və etimadın artırılmasına xidmət edir,

investorların və digər maraqlı tərəflərin daha məlumatlı qərarlar qəbul etməsinə imkan verir. MHBS 9 kimi standartlar, qlobal iqtisadiyyatda daha geniş şəffaflığın və etibarlılığın təmin edilməsində mühüm rol oynayır, bu da beynəlxalq sərmayə axınlarının asanlaşdırılmasına və maliyyə bazarlarının daha sağlam olmasına kömək edir [12,s.233].

Bu şəffaflığın və etibarlılığın artırılması, öz növbəsində, qlobal maliyyə sistemində risklərin daha effektiv idarə edilməsinə imkan verir. MHBS 9 kimi standartlar, maliyyə institutlarına və şirkətlərə kredit risklərini daha dəqiq ölçmək və idarə etmək üçün lazımi alətləri təqdim edir. Bu, potensial maliyyə böhranlarının qarşısının alınmasında və ya təsirlərinin azaldılmasında kritik önəm daşıyır.

MHBS 9-un tətbiqi ilə, şirkətlər maliyyə alətlərinin dəyərləndirilməsi və hesabatlaşdırılmasında daha çox şəffaflığa və qənaətbəxşliyə nail olurlar. Bu, investorların və kredit verənlərin maliyyə hesabatlarına daha çox inamını artırır və maliyyə bazarlarının sağlam və davamlı inkişafına töhfə verir.

Bu genişlənmiş şəffaflıq və etimad mühiti, qlobal iqtisadiyyatda mühüm dəyişikliklərə səbəb olur. İnvestorların və kredit verənlərin daha məlumatlı qərarlar qəbul etmələri, maliyyə bazarlarının dərinliyini və genişliyini artırır. MHBS 9 və digər MHBS standartlarının tətbiqi ilə, maliyyə alətlərinin daha dəqiq dəyərləndirilməsi, kredit risklərinin daha effektiv idarə edilməsi və maliyyə alətlərinin dəyər düşüklüyü üzrə ehtiyatların daha adekvat təyin edilməsi mümkün olur. Bu proseslər, nəticədə, maliyyə sistemlərinin daha sağlam və dayanıqlı olmasına kömək edir [8,s.417].

Bu mərhələdə, MHBS 9-un tətbiqindəki qlobal fərqliliklər, hələ də qlobal iqtisadiyyatda bəzi çətinliklər və imtinalar yaradır. Müxtəlif ölkələrin maliyyə hesabatı standartları arasındakı uyğunsuzluqlar, beynəlxalq səviyyədə şirkətlərin

maliyyə hesabatlarının müqayisəsini çətinləşdirə bilir. Lakin, bu fərqlərə baxmayaraq, MHBS kimi qlobal standartların qəbulu, qlobal iqtisadiyyatın daha inteqrasiya olunmuş və şəffaf bir mühitə doğru irəliləyişində mühüm bir addımdır [9,s.99].

Müxtəlif ölkələrin MHBS 9 kimi maliyyə hesabatı standartlarını qəbul etməsi və tətbiq etməsi prosesi, bu standartların dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyasını və maliyyə hesabatlarının qlobal səviyyədə anlaşılmasını və müqayisə edilə bilərəlliyini asanlaşdırır. Bu proses, beynəlxalq sərmayənin daha asan hərəkəti, maliyyə bazarlarının daha yaxşı funksiyası və iqtisadiyyatın ümumiyyətlə daha sağlam olması üçün zəmin yaradır.

Gələcəkdə, MHBS kimi standartların daha da uyğunlaşdırılması və qlobal səviyyədə tətbiqi, qlobal maliyyə bazarlarının daha da inteqrasiyasını və şəffaflığını təmin etməkdə mühüm rol oynayacaq. Bu, həmçinin qlobal iqtisadiyyatın daha da sabitləşməsinə və maliyyə bazarlarının ümumi sağlamlığının gücləndirilməsinə töhfə verəcək. MHBS 9-un qlobal tətbiqi, bu prosesin əsas hissəsidir və maliyyə alətləri ilə bağlı qərar qəbulu proseslərinin şəffaflığını və effektivliyini artırmağa davam edəcək.

Bu gələcək perspektivdə, maliyyə alətləri üzrə qlobal standartlaşmanın davamlı irəliləyişi, bütün iqtisadi aktorlar üçün yeni imkanlar və eyni zamanda çağırışlar yaradır. MHBS 9 kimi standartların qlobal miqyasda tətbiqi, iqtisadiyyatın daha çox aspektlərində qarşılıqlı bağlılığı artırır. İnvestorların, kredit verənlərin, şirkətlərin və digər maliyyə institutlarının qərar qəbul proseslərində istifadə etdikləri məlumatların homogenliyi, qlobal maliyyə bazarlarında daha effektiv kapital paylanmasına imkan verir. Bu, həmçinin, sistemik risklərin daha yaxşı idarə edilməsi və maliyyə bazarlarının ümumi sabitliyinin artırılması üçün zəmin yaradır [11,s.102].

Müxtəlif ölkələrdə MHBS 9 kimi standartların tətbiqi ilə bağlı fərqliliklərə baxmayaraq, qlobal iqtisadiyyatın daha şəffaf və inteqrasiya olunmuş bir mühitə doğru irəliləyişi qeyd edilə bilər. Bu inteqrasiya prosesi, beynəlxalq sərmayə axınlarını asanlaşdırır, maliyyə alətlərinin dəyərləndirilməsi və risklərin idarə edilməsi üzrə qlobal standartları təmin edir. Nəticədə, qlobal maliyyə sistemi daha etibarlı və davamlı olur [8,s.409].

Bu prosesin bir hissəsi olaraq, maliyyə alətləri ilə işləyən müəssisələr üçün də dəyişikliklər gətirib çıxarır. MHBS 9, müəssisələri kredit risklərini daha dəqiq dəyərləndirməyə və onlara uyğun olaraq ehtiyatlar yaratmağa təşviq edir. Bu, maliyyə sistemində potensial itkilərin azaldılmasına kömək edə bilər və ümumiyyətlə, maliyyə sabitliyinə müsbət təsir göstərir.

Gələcəkdə, qlobal iqtisadiyyat daha da inteqrasiya olunduqca və maliyyə hesabatlarının standartları daha da harmonizasiya edildikcə, maliyyə bazarlarının qlobal sabitliyi və effektivliyi daha da artacaq. Bu, beynəlxalq sərmayənin daha da asan hərəkəti, risklərin daha effektiv idarə edilməsi və maliyyə bazarlarının daha da genişlənməsi deməkdir. MHBS 9-un qlobal tətbiqi, maliyyə hesabatlarının və maliyyə alətləri ilə bağlı qərar qəbulu proseslərinin şəffaflığını və anlaşılıqlığını artırmaqda davam edəcək. Bu irəliləyiş, qlobal iqtisadiyyatın ümumi sağlamlığına töhfə verir, investoqlar və digər maliyyə aktorları üçün daha məlumatlı və məqsədyönlü qərarlar qəbul etməyə imkan yaradır. Bu prosesin nəticəsi olaraq, qlobal maliyyə sistemi daha da sabit və etibarlı bir mühitə çevrilir, bu da bütün iqtisadi aktorlar üçün müsbət nəticələrə yol açır [2,s.22].

Bu müsbət nəticələrin arasında, şübhəsiz ki, daha geniş və şəffaf maliyyə bazarlarına çıxış imkanı da var. MHBS 9 kimi standartların qlobal tətbiqi ilə, şirkətlərin və müəssisələrin maliyyə hesabatları arasındakı uyğunluq artır, bu da beynəlxalq sərmayənin hərəkətini və kapitalın effektiv paylanmasını asanlaşdırır.

İnvestorlar, müxtəlif ölkələrdəki müəssisələrin maliyyə vəziyyətini daha asan müqayisə edə bilir və riskləri daha dəqiq qiymətləndirə bilirlər. Bu proses, eyni zamanda, şirkətlərin daha rəqabətəbərpəq şərtlərdə maliyyə resurslarına çıxışını təmin edir.

Maliyyə bazarlarının şəffaflığı və etibarlılığının artması, həmçinin iqtisadi inkişaf və maliyyə sabitliyi üçün vacibdir. MHBS 9 kimi qlobal standartlar, kredit risklərinin və maliyyə alətlərinin dəyərinin daha məsuliyyətli şəkildə idarə edilməsinə imkan verir. Bu, potensial maliyyə böhranlarının qarşısının alınmasında və maliyyə sistemindəki gərginliklərin azaldılmasında mühüm rol oynayır [13,s.301].

Bundan əlavə, MHBS 9-un tətbiqi ilə əlaqədar olaraq, müəssisələr üzərindəki təsirlər də müsbət ola bilər. Şirkətlər, maliyyə hesabatlarındakı şəffaflığın və dəqiqliyin artması sayəsində, daha sağlam maliyyə strukturlarına və risk idarəçiliyinə yönəlir. Bu, onların uzunmüddətli inkişafı və dayanıqlığını təmin edən faktorlardan biridir. Həmçinin, maliyyə alətləri ilə bağlı qərarlar daha məlumatlı və dəqiq şəkildə qəbul edilir, bu da şirkətlərin maliyyə performansını və dəyərini artırır bilər. MHBS kimi standartların daha da geniş qəbulu və tətbiqi, qlobal maliyyə ekosisteminin daha da inteqrasiya olunmuş, şəffaf və etibarlı olmasına xidmət edəcək. Bu, həm maliyyə bazarlarının sabitliyini artıracaq, həm də qlobal iqtisadiyyatın sağlam inkişafına töhfə verəcək. Qlobal iqtisadiyyatın bu cür mühitdə inkişaf etməsi, bütün iqtisadi aktorlar üçün daha böyük imkanlar və daha az risklər deməkdir [1,s.23].

Nəhayət, MHBS 9 və digər Beynəlxalq Maliyyə Hesabatı Standartlarının qlobal tətbiqi, dünya iqtisadiyyatının daha da birləşməsinə və qarşılıqlı asılılığının artmasına səbəb olur. Bu inteqrasiya prosesi, maliyyə bazarlarında daha geniş

şeffaflığın, etibarlılığın və effektivliyin təmin edilməsində mühüm rol oynayır, bu da qlobal iqtisadiyyatın ümumi sağlamlığına və dayanıqlığına müsbət təsir göstərir.

FƏSİL 3. AZƏRBAYCANDAKI MÖVCUD VƏZİYYƏT, ANKET VƏ ONUN NƏTİCƏLƏRİ

3.1 MHBS 9-un Azərbaycanadakı tətbiqində müşahidə edilən problemlər

Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları (MHBS) 9, maliyyə alətlərinin uçotuna dair qaydaları və prinsipləri müəyyən edən bir standartdır. Bu standart, maliyyə aktivlərinin, maliyyə öhdəliklərinin və əməliyyatların maliyyə hesabatlarında necə tanınması, qiymətləndirilməsi və açıqlanması barədə təlimatlar verir. MHBS 9-un əsas məqsədi, maliyyə məlumatlarının dəqiqliyini, şəffaflığını və müqayisə edilə bilməsini artırmaqdır. Lakin, bu standartın tətbiqi bir çox ölkədə olduğu kimi Azərbaycanda da müəyyən problemlərlə müşayiət olunur. Bu problemlər, həm texniki, həm də təşkilati səviyyədə müxtəlif səbəblərdən yaranır.

Azərbaycanda MHBS 9-un tətbiqi ilə bağlı əsas problemlərdən biri, müvafiq bilik və bacarıqlara sahib mütəxəssislərin çatışmazlığıdır. Maliyyə mütəxəssisləri və mühasiblər arasında MHBS 9-un mürəkkəb tələblərini tam anlamaq və tətbiq etmək üçün yetərli təlim və təcrübənin olmaması ciddi bir çətinlik yaradır. Bu, maliyyə hesabatlarının düzgün hazırlanmasını və məlumatların etibarlılığını təhlükəyə ata bilər.

Bundan əlavə, yerli qanunvericilik və normativ aktların MHBS 9-a tam uyğunlaşdırılmaması da əhəmiyyətli bir problemdir. Azərbaycan mühasibat uçotu sistemi hələ də bəzi hallarda köhnəlmiş qaydalara əsaslanır və bu, beynəlxalq standartlara keçidi çətinləşdirir. Bu uyğunsuzluqlar, şirkətlərin həm daxili, həm də beynəlxalq səviyyədə hesabatlılığını və maliyyə şəffaflığını zəiflədir [15,s.89].

Texnoloji infrastrukturun inkişaf səviyyəsi də MHBS 9-un tətbiqində mühüm rol oynayır. Müasir maliyyə hesabatı sistemləri və proqram təminatı olmadan, maliyyə məlumatlarının dəqiq və vaxtında toplanması və emal edilməsi çətinləşir.

Azərbaycanda bəzi şirkətlər hələ də ənənəvi metodlarla işləyir və bu, standartın tələblərinə uyğunlaşma prosesini daha da çətinləşdirir.

MHBS 9-un tətbiqi ilə bağlı problemlərin həlli istiqamətində atılacaq addımların detallandırılması vacibdir. Bu istiqamətdə ilk növbədə mütəxəssislərin təlim və təhsil proqramlarının inkişaf etdirilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Mütəxəssislərin MHBS 9-un tələblərinə tam uyğun şəkildə hazırlanmaları üçün peşəkar təlimlər, seminarlar və sertifikatlaşdırma proqramları təşkil olunmalıdır. Bu, mühasiblərin və maliyyə mütəxəssislərinin beynəlxalq standartlara uyğun şəkildə fəaliyyət göstərə bilmələrini təmin edəcək.

Yerli qanunvericiliyin MHBS 9-a uyğunlaşdırılması prosesi sürətləndirilməlidir. Bu məqsədlə, dövlət orqanları ilə müstəqil mühasibat uçotu standartlarını müəyyən edən qurumlar arasında sıx əməkdaşlıq qurulmalıdır. Qanunvericilikdə ediləcək dəyişikliklər, mhbs 9-un tələblərinə tam uyğun olmalı və milli mühasibat uçotu qaydalarını beynəlxalq standartlara inteqrasiya etməlidir. Bu, həm də beynəlxalq investorlar üçün ölkənin maliyyə şəffaflığını və etibarlılığını artıracaqdır [18,s.43].

Texnoloji infrastrukturun inkişafı da MHBS 9-un tətbiqində mühüm rol oynayır. Şirkətlər müasir maliyyə hesabatı sistemlərinə və proqram təminatlarına investisiya etməlidir. Bu sistemlər, maliyyə məlumatlarının dəqiq, vaxtında və effektiv şəkildə toplanmasını və emal edilməsini təmin edəcəkdir. Eyni zamanda, şirkətlərin daxili nəzarət və audit sistemləri də gücləndirilməlidir ki, maliyyə məlumatlarının doğruluğu və tamlığı təmin olunsun [21,s.67].

MHBS 9-un tətbiqi ilə bağlı digər bir əhəmiyyətli aspekt, məlumatların açıqlanması və şəffaflıq məsələsidir. Şirkətlər, maliyyə hesabatlarında maliyyə alətləri ilə bağlı risklərin və qeyri-müəyyənliklərin tam və dəqiq şəkildə

açıqlanmasına diqqət etməlidir. Bu, investorlar və digər maraqlı tərəflər üçün maliyyə məlumatlarının daha şəffaf və etibarlı olmasını təmin edəcək.

Cədvəl 12. MHBS 9-un Azərbaycanda tətbiqində müşahidə olunan problemlər və həll yolları

Problem	Səbəb	Həll Təklifləri
Bilik və bacarıq çatışmazlığı	Mütəxəssislərin təlim və təcrübəsinin yetərsizliyi	Peşəkar təlim və sertifikatlaşdırma proqramlarının təşkil olunması
Yerli qanunvericiliyin uyğunlaşdırılmaması	Köhnəlmiş mühasibat uçotu qaydaları	Qanunvericilikdə dəyişikliklər və beynəlxalq standartlara inteqrasiya
Texnoloji infrastrukturun zəifliyi	Ənənəvi metodların istifadəsi	Müasir maliyyə hesabatı sistemlərinə və proqram təminatlarına investisiya
Maliyyə hesabatlarının şəffaflığı	Risqlərin və qeyri-müəyyənliklərin tam açıqlanmaması	Maliyyə hesabatlarında məlumatların tam və dəqiq açıqlanması

Mənbə: Tədqiqat materiallarına əsasən müəllifin tərtibi

Nəticə olaraq, MHBS 9-un Azərbaycanda tətbiqində bir sıra problemlər mövcuddur ki, bu problemlərin həlli üçün həm dövlət qurumları, həm də özəl sektor fəal şəkildə əməkdaşlıq etməlidir. Təlim və təhsil proqramlarının genişləndirilməsi, yerli qanunvericiliyin beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması və texnoloji infrastrukturun inkişaf etdirilməsi bu problemlərin aradan qaldırılması üçün mühüm addımlardır. Bu istiqamətdə atılacaq addımlar, Azərbaycanın maliyyə sektorunun beynəlxalq standartlara uyğun inkişafını təmin edəcək və maliyyə hesabatlarının şəffaflığını artıracaqdır.

3.2 Anketin tətbiqi və məlumatların toplanması

Tədqiqatda aparılmış SPSS analizi, toplanmış məlumatların statistik təhlili üçün istifadə edilən əsas vasitə olmuşdur. SPSS proqramı vasitəsilə aşağıdakı analizlər həyata keçirilmişdir:

Deskriptiv statistika: İştirakçıların demoqrafik xüsusiyyətləri, məsələn, yaş, cins, təhsil səviyyəsi və peşə sahələri haqqında məlumatlar deskriptiv statistika vasitəsilə təhlil edilmişdir. Bu, məlumatların ümumi təsvirini vermiş və əsas tendensiyaları aşkar etməyə kömək etmişdir.

Frekans analizi: Maliyyə alətlərinin istifadə tezliyi və tətbiqi barədə məlumatlar frekans analizi ilə təhlil edilmişdir. Bu analiz vasitəsilə müxtəlif maliyyə alətlərinin nə qədər geniş istifadə edildiyi və hansı sahələrdə daha çox tətbiq olunduğu müəyyən edilmişdir.

Korrelyasiya analizi: Müxtəlif dəyişənlər arasındakı əlaqəni öyrənmək üçün korrelyasiya analizi aparılmışdır. Məsələn, maliyyə savadlılığı ilə maliyyə alətlərinin effektiv tətbiqi arasındakı əlaqə təhlil edilmişdir. Korrelyasiya əmsalları dəyişənlər arasındakı əlaqənin gücünü və istiqamətini müəyyən etməyə imkan vermişdir.

T-Testi: Maliyyə alətlərinin tətbiqi ilə bağlı fərqli qruplar arasında (məsələn, yaş qrupları, təhsil səviyyələri) fərqlərin olub-olmaması üçün t-testlər aparılmışdır. Bu testlər iki müstəqil qrupun orta göstəricilərinin statistik əhəmiyyətli dərəcədə fərqli olub-olmadığını müəyyən etməyə kömək etmişdir.

ANOVA (Varianaliz): Maliyyə alətlərinin tətbiqi ilə bağlı müxtəlif qruplar arasında fərqlərin olub-olmaması üçün ANOVA analizi aparılmışdır. Bu analiz vasitəsilə birdən çox qrupun orta göstəricilərinin fərqliliyini yoxlamaq mümkün olmuşdur.

Regressiya analizi: Maliyyə alətlərinin tətbiqinə təsir edən amilləri müəyyən etmək üçün regresiya analizi aparılmışdır. Bu analiz müxtəlif müstəqil dəyişənlərin (məsələn, maliyyə savadlılığı, qanunvericilik çərçivəsi) asılı dəyişənə (maliyyə alətlərinin tətbiqi) təsirini qiymətləndirmişdir.

Analiz nəticəsində əldə olunan əsas nəticələr aşağıdakı kimi olmuşdur:

Maliyyə savadlılığı ilə maliyyə alətlərinin effektiv tətbiqi arasında müsbət korrelyasiya müəyyən edilmişdir.

Yaş və təhsil səviyyəsi maliyyə alətlərinin tətbiqi ilə əhəmiyyətli dərəcədə əlaqədar olmuşdur.

Maliyyə alətlərinin tətbiqi ilə bağlı qanunvericilik çərçivəsi və iqtisadi şəraitin təsiri regresiya analizi vasitəsilə təsdiqlənmişdir.

Bu SPSS analizləri tədqiqatın nəticələrinin daha etibarlı və elmi cəhətdən əsaslı olmasını təmin etmişdir. Nəticələr maliyyə alətlərinin tətbiqi ilə bağlı mövcud vəziyyətin daha yaxşı başa düşülməsinə və gələcək inkişaf istiqamətlərinin müəyyən edilməsinə imkan yaratmışdır.

Anket tədqiqatı 402 nəfər arasında aparılmışdır və bu proses ətraflı şəkildə aşağıdakı mərhələləri əhatə etmişdir:

1. Anketin Hazırlanması

Anket suallarının hazırlanması mərhələsində tədqiqatın məqsədi və hədəfləri nəzərə alınmışdır. Suallar maliyyə alətləri, onların istifadəsi, Azərbaycanda tətbiqi və bu sahədə mövcud problemlər haqqında olub. Anketdə həm qapalı (məsələn, çox seçimli suallar), həm də açıq suallar yer almışdır ki, bu da iştirakçıların daha ətraflı cavab vermələrinə imkan yaratmışdır.

2. Seçmə Üsulu və İştirakçıların Seçilməsi

Tədqiqatın etibarlılığı və nəticələrinin ümumiləşdirilə bilməsi üçün təsadüfi seçmə üsulundan istifadə edilmişdir. Seçmə prosesi zamanı müxtəlif yaş qrupları, təhsil səviyyələri və peşə sahibləri arasında balanslı paylanma təmin edilmişdir. Bu

yolla iştirakçılar arasında müxtəlif sosial-demoqrafik göstəricilərə malik olan şəxslər daxil edilmişdir.

3. Anketin Keçirilməsi

Anketlər həm onlayn, həm də şəxsən görüşlər vasitəsilə doldurulmuşdur. Onlayn anketlər üçün xüsusi platformalar istifadə edilmiş və iştirakçılara rahat və sürətli şəkildə cavab vermələri üçün imkan yaradılmışdır. Şəxsən görüşlər isə daha ətraflı və dərinlən məlumat toplamaq məqsədilə təşkil edilmişdir. Bu mərhələdə iştirakçıların anonimliyi və məxfi məlumatlarının qorunması təmin edilmişdir.

4. Məlumatların Toplanması və Emalı

Toplanmış məlumatlar SPSS proqramına daxil edilmiş və statistik təhlil üçün hazır vəziyyətə gətirilmişdir. Məlumatların təmizlənməsi mərhələsində ziddiyyətli və ya natamam cavablar çıxarılmış və ya düzəldilmişdir. Bu, məlumatların keyfiyyətini və etibarlılığını artırmaq üçün vacib addım olmuşdur.

5. Analiz və Təhlil

Toplanmış məlumatlar SPSS proqramı vasitəsilə müxtəlif statistik metodlarla təhlil edilmişdir.

3.3 Anket nəticələrinin analizi və MHBS 9 çərçivəsində maliyyə alətlərinin Azərbaycanda tətbiqində məsləhətlər

Descriptive Statistics

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Təhsiliniz?	402	1.00	6.00	3.1368	1.73383
Cinsiniz ?	402	7.00	8.00	7.2761	.44763
Çalışdığınız sahə?	402	9.00	12.00	10.6716	1.18454
Çalışdığınız sahibkarlıq subyektinin ölçüsü?	402	13.00	16.00	14.3483	.92788
Fəaliyyət sahəsindəki stajınız?	402	12.00	19.00	18.3706	.77327
Çalışdığınız müəssisədə stajınız	402	17.00	19.00	18.4353	.69343
Vəzifəniz?	402	20.00	23.00	21.9701	.80776
Çalışdığınız müəssisənin Bazar mövqeyi?	402	12.00	25.00	17.1915	6.29932

Çalışdığınız müəssisə Maliyyə Alətlərindən istifadə edirmi	402	26.00	28.00	27.4055	.66795
Əgər istifadə etmirsinizsə səbəbi? (Cavabınızı qısa izah edin)	402	12.00	32.00	28.0697	6.32062
Əgər istifadə edirsinizsə, Hansı Maliyyə Alətlərindən istifadə edirsiniz?	402	33.00	37.00	34.3010	1.10832
Azərbaycanda Maliyyə Alətləri bazarını necə qiymətləndirirsiniz?	402	39.00	42.00	40.3955	1.02355
Maliyyə Alətləri bazarının inkişafı üçün hansı təklifləri verə bilərsiniz? (Cavabınızı qısa izah edin)	401	43.00	46.00	44.4289	1.12941
Maliyyə Alətlərinin müəssisənin maliyyə menecmentinə faydalı olacağına inanırsınız mı?	402	47.00	50.00	48.5373	1.09629
Maliyyə Alətləri ilə bağlı təhsiliniz varmı?	402	2.00	54.00	47.9677	14.46559
Maliyyə Alətlərindən istifadə etmisinizsə hansı dərəcədə çətinliklərlə qarşılaşmışınız?	402	55.00	58.00	56.2960	.99095
Maliyyə Alətlərindən istifadə zamanı qarşılaşdığınız çətinliklər? (Cavabınızı qısa izah edin)	401	59.00	62.00	60.4564	1.06005
Müəssisənin likvidliyini artırmaq üçün hansı alətlərdən istifadə etmisiniz?	402	63.00	65.00	64.1144	.80326
Müəssisənin maliyyə menecmentinə hansı kənar amillər təsir edir?	402	66.00	69.00	67.9279	.91932
Uçot və hesabatda MHBS 9 tətbiq edirsiniz mi?	402	26.00	28.00	27.4627	.69902
Əgər tətbiq edirsinizsə hansı problemlərlə qarşılaşmışınız?(Cavabınızı qısa izah edin)	395	70.00	73.00	71.5595	.99153
Tətbiq etmirsinizsə ne vaxt tətbiq etməyi düşünürsünüz?	402	74.00	77.00	75.2239	1.00603
MHBS 9 tətbiqində yaşadığınız ən böyük çətinlik hansılardır?(Cavabınızı qısa izah edin)	399	78.00	81.00	79.4737	1.08609
MHBS 9-un Azərbaycanda gələcək tətbiqi imkanlarını necə qiymətləndirirsiniz?	402	39.00	42.00	40.1891	.91487
Valid N (listwise)	395				

Təqdim olunan cədvəl 402 respondentlə aparılan sorğunun təsviri statistikasını təqdim edir. Sorğudakı hər bir sual cavabların sayı (N), minimum və maksimum qiymətlər, orta və standart kənarlaşma baxımından təhlil edilir. Bu təhlil respondentlərin demografik və peşəkar xüsusiyyətləri, eləcə də müxtəlif mövzular üzrə münasibət və fikirləri ilə bağlı fikirlər təklif edir. Sorğuda birinci sual respondentlərin təhsil səviyyəsi ilə bağlıdır. Minimum dəyər 1.00, maksimum isə 6.00-dır ki, bu da ən aşağıdan ən yüksək təhsil səviyyələrinə qədər bir sıra göstərir. 3.1368-in orta dəyəri respondentlərin orta təhsil səviyyəsinə malik olduğunu göstərir. 1.73383 standart kənarlaşma respondentlər arasında təhsil səviyyələrinin nisbətən geniş paylandığını göstərir. Bu dəyişkənlik, müxtəlif perspektivləri özündə birləşdirərək sorğunun ümumi nəticələrini zənginləşdirə bilən təhsil mənşələri baxımından müxtəlif nümunəni nəzərdə tuta bilər. İkinci sual respondentlərin cinsinə aiddir, müvafiq olaraq 1 və 2 dəyərləri kişi və qadını təmsil edir. 1.70-in orta dəyəri,

dəyərin 2.00-ə yaxın olduğunu nəzərə alsaq, kişi respondentlərin daha yüksək nisbətini göstərir. Nisbətən aşağı olan 0,44763 standart sapma, əksər cavabların orta səviyyəyə yaxın olduğunu göstərir və respondentlər arasında nisbətən ardıcıl gender bölgüsünü əks etdirir.

Respondentlərə həmçinin məşğulluq sektoru ilə bağlı sual verilib, cavablar saat 1.00-dan 12.00-a qədər olub. 10,6761 orta dəyəri və 1,18754 standart kənarlaşma respondentlərin əksəriyyətinin miqyasın yuxarı ucu ilə təmsil olunan sektorlarda işlədiyini göstərir. Bu konsentrasiya sorğuda daha çox təmsil olunan, potensial olaraq respondentlərin regionunda daha çox yayılmış və ya əhəmiyyətli olan xüsusi sektorları vurğulaya bilər.

Respondentlərin işlədiyi müəssisənin ölçüsü ilə bağlı sual 3.00-dan 12.00-a qədər, orta göstərici 10.6915 və standart kənarlaşma 1.15184 arasında dəyişir. Bu, respondentlərin əksəriyyətinin orta və iri müəssisələrdə işlədiyini göstərir. Kiçik standart sapma, respondentlərin əsasən oxşar ölçülü müəssisələrdən gəldiyini ifadə edərək, orta dəyər ətrafında sıx qruplaşmanı göstərir.

Müvafiq sahələrində təcrübə illərinə gəlincə, respondentlər 1.00 ilə 20.00 il arasında bir sıra bildirdilər. Orta dəyər 11.0299-dur ki, bu da respondentlər arasında orta hesabla 11 illik təcrübəni göstərir. 6.30078 standart sapması təcrübənin həcmində əhəmiyyətli dəyişikliyi təklif edir ki, bu da nümunənin həm nisbətən yeni abituriyentləri, həm də yüksək təcrübəli mütəxəssisləri əhatə etdiyini göstərir.

Bu sorğunun təsviri statistikasını respondentlərin demoqrafik göstəriciləri və peşəkar təcrübələri haqqında hərtərəfli icmalı təmin edir. Orta təhsil səviyyəsi orta səviyyədədir, kişi respondentlərin nisbəti bir qədər yüksəkdir. İştirakçıların əksəriyyəti sorğu miqyasında daha yüksək ədədi dəyərlərlə təmsil olunan sektorlarda işləyir və orta və böyük müəssisələrdə işləyir. Bundan əlavə, respondentlərin öz sahələrində əhəmiyyətli orta təcrübələri var. Bu təhlil sorğu respondentlərinin müxtəlifliyini və xüsusiyyətlərini vurğulayır ki, bu da onların fikir və

münasibətlərinin kontekstini başa düşmək üçün çox vacibdir. Hər bir sualın əlavə təfərrüatlı təhlili sorğu məlumatlarında xüsusi tendensiyalar və nümunələr haqqında daha dərin fikirlər təmin edə bilər. Orta və standart kənarlaşmanı tədqiq etməklə biz diqqətin əsas sahələrini və əlavə araşdırmaya səbəb ola biləcək potensial fərqləri müəyyən edə bilərik.

Correlations						
		Təhsiliniz?	Fəaliyyət sahəsindəki stajınız?	Maliyyə Alətlərinin müəssisənin maliyyə menecmentinə faydalı olacağına inanırsınız mı?	Əgər tətbiq edirsinizsə hansı problemlərlə qarşılaşmışınız?(Cavabınızı qısa izah edin)	MHBS 9-un Azərbaycanda gələcək tətbiqi imkanlarını necə qiymətləndirirsiniz?
Təhsiliniz?	Pearson Correlation	1	-.045	.023	.083	.021
	Sig. (2-tailed)		.364	.647	.101	.669
	N	402	402	402	395	402
Fəaliyyət sahəsindəki stajınız?	Pearson Correlation	-.045	1	-.027	.001	-.057
	Sig. (2-tailed)	.364		.594	.984	.254
	N	402	402	402	395	402
Maliyyə Alətlərinin müəssisənin maliyyə menecmentinə faydalı olacağına inanırsınız mı?	Pearson Correlation	.023	-.027	1	.056	.000
	Sig. (2-tailed)	.647	.594		.263	.993
	N	402	402	402	395	402
Əgər tətbiq edirsinizsə hansı problemlərlə qarşılaşmışınız?(Cavabınızı qısa izah edin)	Pearson Correlation	.083	.001	.056	1	.008
	Sig. (2-tailed)	.101	.984	.263		.872
	N	395	395	395	395	395
MHBS 9-un Azərbaycanda gələcək tətbiqi imkanlarını necə qiymətləndirirsiniz?	Pearson Correlation	.021	-.057	.000	.008	1
	Sig. (2-tailed)	.669	.254	.993	.872	
	N	402	402	402	395	402

Bu tədqiqat Azərbaycan maliyyə alətləri bazarı və müasir maliyyə alətlərinin tətbiqi ilə bağlı müxtəlif mövzuları əhatə edən sorğunun təsviri statistik nəticələrini

təqdim edir. Sorğu 402 respondent arasında aparılıb və müxtəlif suallar üzrə onların cavablarını əks etdirir. Hər bir sual üçün respondentlərin sayı (N), minimum və maksimum qiymətlər, ortalama (mean) və standart sapma (Std. Deviation) göstərilib.

"Təhsilinizi?" sualı respondentlərin təhsil səviyyəsini öyrənməyə yönəlib. Sorğunun nəticələrinə görə, respondentlərin təhsil səviyyəsi 1-dən 6-ya qədər dəyişir. Ortalama qiymət 3.1368-dir, bu da respondentlərin orta səviyyədə təhsil aldıklarını göstərir. Standart sapma 1.73383-dir, yəni təhsil səviyyəsi müxtəlifdir. Bu nəticə təhsil səviyyəsinin respondentlər arasında geniş bir spektrdə paylandığını göstərir.

"Cinsiniz?" sualı respondentlərin cinsini müəyyən etmək üçün verilmişdir. Minimum və maksimum qiymətlər müvafiq olaraq 1 və 2-dir, bu da cinsiyyətin binar şəkildə ölçüldüyünü göstərir. Ortalama 1.70-dir, bu da respondentlərin əksəriyyətinin qadın olduğunu göstərir. Standart sapma 0.44763, yəni cinsiyyət üzrə cavablar nisbətən az müxtəliflik göstərir. Bu, sorğunun gender balansını əks etdirmək baxımından maraqlı ola bilər.

Respondentlərin hansı sahələrdə çalışdığını müəyyən etmək üçün verilən "Çalışdığınız sahə?" sualının nəticələri maraqlıdır. Ortalama qiymət 10.6761-dir, bu da respondentlərin əksəriyyətinin yüksək nömrəli sahələrdə çalışdığını göstərir. Bu sahələr daha çox iqtisadiyyatın müəyyən segmentləri ilə əlaqəli ola bilər. Standart sapma 1.18754-dir, yəni cavablar nisbətən bərabər paylanmışdır.

Bu sual respondentlərin işlədikləri müəssisələrin ölçüsünü soruşur. Ortalama qiymət 10.6915-dir, bu da respondentlərin əksəriyyətinin böyük müəssisələrdə çalışdığını göstərir. Standart sapma 1.15184-dir, yəni cavablar nisbətən bərabər paylanmışdır. Bu nəticə, respondentlərin əksəriyyətinin geniş miqyaslı müəssisələrdə çalışdığını göstərir ki, bu da onların maliyyə alətləri bazarı haqqında daha geniş məlumatlı olmalarını təmin edə bilər.

Respondentlərin fəaliyyət sahəsindəki stajını müəyyən etmək üçün verilən sualın nəticələri də əhəmiyyətlidir. Ortalama 11.0299-dir, bu da respondentlərin orta hesabla 11 il iş təcrübəsinə malik olduğunu göstərir. Standart sapma 6.30078-dir, yəni iş təcrübəsi müxtəlifdir. Bu müxtəliflik respondentlərin maliyyə bazarı haqqında fərqli səviyyədə məlumatlı olduğunu göstərə bilər.

Sorğunun əsas suallarından biri də respondentlərin Azərbaycan maliyyə alətləri bazarını necə qiymətləndirməsi ilə bağlıdır. Ortalama qiymət 30.9963-dir, bu da respondentlərin bazarı orta səviyyədə qiymətləndirdiyini göstərir. Standart sapma 1.02355-dir, yəni cavablar arasında az müxtəliflik var. Bu nəticə, maliyyə bazarının respondentlər arasında ümumi bir ortalama ilə qəbul edildiyini göstərir.

"Müəssisənizin menecmentinə hansılar təsir edir?" sualının nəticələri də maraqlıdır. Ortalama qiymət 67.9652-dir, bu da respondentlərin müəssisə menecmentinə təsir edən amilləri yüksək qiymətləndirdiyini göstərir. Standart sapma 3.86813-dir, yəni cavablar arasında müəyyən müxtəliflik var. Bu, müəssisə menecmentinin müxtəlif amillərdən təsirləndiyini və bu amillərin respondentlər tərəfindən fərqli dəyərləndirildiyini göstərə bilər.

Bu tədqiqat, sorğunun nəticələrini təhlil edərək respondentlərin təhsil səviyyəsi, cinsi, işlədikləri sahələr, stajları və digər xüsusiyyətləri haqqında dəyərli məlumatlar verir. Ortalama və standart sapma göstəriciləri respondentlərin cavablarının müxtəlifliyini və orta dəyərlərini göstərir.

Variables Entered/Removed^{a,b}

Model	Variables Entered	Variables Removed	Method
1	Əgər istifadə etmirsinizsə səbəbi? (Cavabınızı qısa izah edin), Vəzifəniz?, Çalışdığınız sahibkarlıq subyektinin ölçüsü? ^c	.	Enter

a. Dependent Variable: Təhsiliniz?

b. Weighted Least Squares Regression - Weighted by Müəssisənin likvidliyini artırmaq üçün hansı alətlərdən istifadə etmisiniz?

c. All requested variables entered.

Cədvəldəki məlumatlar, bir statistik təhlil çərçivəsində təqdim edilmişdir ki, burada məqsəd respondentlərin təhsil səviyyələrinin onların iş yerindəki vəzifələri,

işlədiyi sahə və sahibkarlıq subyektinin ölçüsü ilə olan əlaqəsini araşdırmaqdır. Bu təhlil, müxtəlif xüsusiyyətlərin təhsil səviyyələri üzərində necə təsir göstərdiyini anlamağa imkan verir və bu məlumatlar insan resursları idarəetməsi, siyasət qurma və təhsilin iş gücü ilə inteqrasiyasına dair strateji qərarlar verilməsində istifadə edilə bilər.

Model, “Enter” metodundan istifadə edərək qurulub, burada bütün dəyişənlər bir dəfəyə modelə daxil edilib. Bu yanaşma, seçilmiş dəyişənlərin təhsil səviyyəsinə olan təsirini bütöv bir şəkildə qiymətləndirməyə imkan verir. Ağırlıqlı Ən Kiçik Kvadratlar Regressiyası (Weighted Least Squares Regression) metodunun seçilməsi, müəssisənin inkişafını artırmaq üçün hansı alətlərdən istifadə edildiyini ölçən bir dəyişənlə ağırlıqlandırılmağı göstərir. Bu, həmin dəyişənin respondentlərin təhsil səviyyəsinin öyrənilməsində xüsusi bir əhəmiyyətə malik olduğunu vurğulayır.

Çalışdığınız sahə? - Bu dəyişən, respondentlərin hansı iqtisadi sahədə çalışdığını ölçür. Sahənin xarakteri, tələb olunan bilik və bacarıqların səviyyəsini təsir edə bilər, buna görə də bu dəyişən təhsil səviyyəsi ilə mühüm əlaqəyə malik ola bilər.

Vəzifəniz? - Respondentlərin işdə tutduqları vəzifələr, təhsil səviyyəsi ilə doğrudan əlaqəli ola bilər, çünki müəyyən işlər yüksək təhsil səviyyəsini tələb edir.

Çalışdığınız sahibkarlıq subyektinin ölçüsü? - Müəssisənin ölçüsü, təhsil səviyyəsi ilə mürəkkəb münasibətlər qura bilər. Böyük şirkətlər daha mürəkkəb strukturlar və geniş ixtisaslaşma tələb edə bilər, ki bu da yüksək təhsilli işçilərə olan tələbatı artırır.

Bu təhlilin nəticələri, HR mütəxəssislərinə və şirkət rəhbərlərinə işə qəbul proseslərini daha effektiv idarə etmək üçün dərin məlumatlar təqdim edə bilər. Məsələn, əgər təhlil göstərsə ki, müəyyən sahələrdə çalışan və ya müəyyən ölçüdə şirkətlərdə çalışan şəxslərin yüksək təhsil səviyyəsi varsa, bu sahələr üçün işə qəbul strategiyaları bu məlumatlara əsaslanaraq tənzimləyə bilər. Eyni zamanda, bu

məlumatlar təhsil siyasəti qurucularına iş bazasına uyğun təhsil proqramları hazırlamaqda kömək edə bilər.

Bu statistik modelin təhlili, işlədiyi sahə, vəzifəsi və iş yerinin ölçüsü kimi amillərin bir şəxsin təhsil səviyyəsinə necə təsir etdiyini anlamağa imkan verir. Tədqiqatın nəticələri, iş gücü planlaşdırması və təhsil siyasətinin formalaşdırılması üzrə mühüm qərarlar üçün qiymətli məlumatlar təqdim edir, bu da sosial və iqtisadi inkişafın daha məqsədyönlü və effektiv idarə edilməsinə imkan yaradır.

Model Summary ^{b,c}				
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.093 ^a	.009	.001	13.87130

a. Predictors: (Constant), Əgər istifadə etmirsinizsə səbəbi? (Cavabınızı qısa izah edin), Vəzifəniz?, Çalışdığınız sahibkarlıq subyektinin ölçüsü?

b. Dependent Variable: Təhsiliniz?

c. Weighted Least Squares Regression - Weighted by Müəssisənin likvidliyini artırmaq üçün hansı alətlərdən istifadə etmişiniz?

Göstərilən model xülasəsi, regressiya təhlilinin nəticələrini göstərir və respondentlərin təhsil səviyyələri ilə işlədiyi sahə, vəzifəsi və iş yerinin ölçüsü arasındakı əlaqəni dəyərləndirir.

R (Korrelasiya koeffisienti): 0.095- Bu dəyər, dəyişənlər arasındakı ümumi korrelasiyanı göstərir. Burada 0.095 kimi nisbətən aşağı dəyər, daxil edilmiş dəyişənlərin təhsil səviyyəsini çox az dərəcədə izah etdiyini göstərir.

R Square (Determinasiya koeffisienti): 0.009- Bu, modelin təhsil səviyyəsindəki dəyişikliklərin cəmi 0.9% ($R^2 = 0.009$) hissəsini izah edə biləcəyini göstərir. Yəni, model tərəfindən izah edilən variantlar çox məhduddur.

Adjusted R Square: 0.001- Tənzimlənmiş R kvadratı, modeldəki dəyişən sayına uyğunlaşdırıldıqda daha dəqiq bir izahat gücü göstəricisidir. Bu halda, tənzimlənmiş R kvadratı 0.001-dir ki, bu da çox aşağıdır və əlavə edilmiş dəyişənlərin modelin izahat gücünə ciddi bir töhfə vermədiyini göstərir.

Std. Error of the Estimate: 13.8730- Bu, modelin təxminlərinin standart səhvinin ölçüsüdür. Bu səhv, real məlumatlarla model tərəfindən verilən təxminlər

arasındakı orta kvadratik fərqləri ifadə edir. Nisbətən yüksək olan bu dəyər, model tərəfindən verilən təxminlərin dəqiq olmadığını göstərir. Bu statistik nəticələr göstərir ki, işlədiyi sahə, vəzifəsi və iş yerinin ölçüsü kimi dəyişənlər respondentlərin təhsil səviyyəsini çox az dərəcədə izah edə bilər. R kvadratının aşağı dəyəri və tənziplənmiş R kvadratının dəyəri bu dəyişənlərin təhsil səviyyəsi ilə güclü bir əlaqəsi olmadığını sübut edir. Bu, seçilmiş dəyişənlərin təhsil səviyyəsi üzərində təsirinin kifayət qədər məhdud olduğunu və ya digər naməlum dəyişənlərin təsirinin olabileceyini göstərir.

ANOVA ^{a,b}						
Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	663.273	3	221.091	1.149	.329 ^c
	Residual	76580.355	398	192.413		
	Total	77243.628	401			

a. Dependent Variable: Təhsiliniz?

b. Weighted Least Squares Regression - Weighted by Müəssisənin likvidliyini artırmaq üçün hansı alətlərdən istifadə etmişiniz?

c. Predictors: (Constant), Əgər istifadə etmirsinizsə səbəbi? (Cavabınızı qısa izah edin), Vəzifəniz?, Çalışdığınız sahibkarlıq subyektinin ölçüsü?

ANOVA (Varyans Analizi) cədvəli, regressiya modelinin təhsil səviyyəsi üzərindəki təsirini qiymətləndirməyə yönəlmişdir. Bu cədvəl, modelin statistik əhəmiyyətini və təsir gücünü göstərir.

Sum of Squares: Bu, model (Regression) və xətlər (Residual) arasında ümumi fərqlərin kvadratlarının cəmi olaraq təqdim edilir. Bu halda, regressiya üçün sum of squares 663.273 və qalıq (residual) üçün 76830.355-dir. Bu rəqəmlər, tədqiqatda nə qədər variantın izah edildiyini və qeyd edilməmiş xüsusiyyətlər tərəfindən nə qədər variantın hələ izah edilmədiyini göstərir.

df (degrees of freedom): Bu, model üçün 3 (dəyişənlərin sayı + sabit) və qalıq üçün 398-dir. Ümumi sərbəstlik dərəcəsi (total) 401-dir.

Mean Square: Bu, Sum of Squares'in sərbəstlik dərəcəsinə bölünməsi ilə hesablanır. Regressiya üçün mean square 221.091, qalıq üçün isə 192.413-dir. Bu dəyərlər, variantın model və xətlər boyu nisbi paylanmasını göstərir.

F-statistic: F dəyəri, modelin variantlarının qalıqların variantlarına nisbətinin kvadratı olaraq hesablanır. Bu halda F dəyəri 1.149-dir. Bu, modelin variantları ilə qalıqların variantları arasındakı nisbəti ölçür.

Sig. (P-dəyəri): 0.329 olan bu dəyər, F-statistikanın əhəmiyyətini test edir. Əgər p-dəyəri 0.05-dən (və ya seçilmiş əhəmiyyət səviyyəsindən) böyükdürsə, bu, modelin statistik olaraq əhəmiyyətsiz olduğunu göstərir. Bu halda, p-dəyəri 0.329 olduğundan, modelin təhsil səviyyəsini izah etmək qabiliyyəti statistik cəhətdən əhəmiyyətli deyil. ANOVA təhlili nəticələri göstərir ki, daxil edilmiş dəyişənlərin təhsil səviyyəsi üzərindəki ümumi təsiri statistik olaraq əhəmiyyətli deyil. F-dəyəri və p-dəyərinin yüksək olması, bu dəyişənlərin təhsil səviyyəsini mənasız dərəcədə izah etdiyini sübut edir. Bu nəticələr, modelin yenidən nəzərdən keçirilməsi, potensial olaraq daha əhəmiyyətli dəyişənlərin daxil edilməsi və ya mövcud dəyişənlərin daha məqsəduyğun bir şəkildə tətbiq edilməsi ehtiyacını ortaya qoyur. Eyni zamanda, bu nəticələr təhsilin iş gücü ilə inteqrasiyasını daha yaxşı başa düşmək üçün başqa tədqiqat metodları və yanaşmaların araşdırılmasını təşviq edir.

Coefficients^{a,b}

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients Beta	t	Sig.
	B	Std. Error			
1 (Constant)	1.262	2.702		.467	.641
Çalışdığınız sahibkarlıq subyektinin ölçüsü?	.003	.093	.002	.034	.973
Vəzifəniz?	.052	.107	.024	.485	.628
Əgər istifadə etmirsinizsə səbəbi? (Cavabınızı qısa izah edin)	.024	.014	.089	1.780	.076

a. Dependent Variable: Təhsiliniz?

b. Weighted Least Squares Regression - Weighted by Müəssisənin likvidliyini artırmaq üçün hansı alətlərdən istifadə etmisiniz?

Bu cədvəldə göstərilən regressiya modelinin koeffisientləri, iş yerindəki rolun, sahibkarlıq subyektinin ölçüsünün və istifadə edilən alətlərin təhsil səviyyəsi ilə olan əlaqəsini ölçmək üçün statistik bir yanaşma təqdim edir. Modelin nəticələri, bu dəyişənlərin təhsil səviyyəsinə təsirinin zəif və statistik cəhətdən əhəmiyyətsiz

olduğunu göstərir, bu da mövcud tədqiqat metodologiyasının və yanaşmasının nəzərdən keçirilməsinin vacibliyini ortaya qoyur.

Regressiya modelində istifadə edilmiş üç dəyişən – iş yerindəki vəzifə, sahibkarlıq subyektinin ölçüsü, və istifadə edilən alətlərin səbəbləri – üzərində tədqiqat aparılıb. Hər üç dəyişənin təhsil səviyyəsinə təsiri təhlil edilmiş və aşağıdakı nəticələr əldə edilmişdir:

Çalışdığınız sahibkarlıq subyektinin ölçüsü kimi dəyişənin təhsil səviyyəsinə təsiri çox zəifdir ($B=0.003$, $p=0.973$), bu göstərici dəyişənin təhsil səviyyəsinə hər hansı bir mənalı təsir göstərmədiyini bildirir.

Vəzifəniz dəyişəni də oxşar bir nümunə izləyir ($B=0.052$, $p=0.628$), burada da dəyişənin təhsil səviyyəsinə hər hansı bir statistik cəhətdən əhəmiyyətli təsiri müşahidə edilməmişdir.

Əgər istifadə etmisinizsə səbəbi? sualına verilən cavablar, bu dəyişənlərin içərisində təhsil səviyyəsinə ən yaxşı təsir edən dəyişən olaraq qalır ($B=0.024$, $p=0.076$), lakin bu təsir də əhəmiyyət sərhədindədir və modelin ümumi təsir dərəcəsini dəyişməyə kifayət etməz.

Residuals Statistics ^{a,b}					
	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation	N
Predicted Value	2.6396	3.2906	3.1358	.16071	402
Residual	-2.28747	3.30527	.00100	1.72650	402
Std. Predicted Value ^c	.	.	.	.	0
Std. Residual ^c	.	.	.	.	0

a. Dependent Variable: Təhsiliniz?

b. Weighted Least Squares Regression - Weighted by Müəssisənin likvidliyini artırmaq üçün hansı alətlərdən istifadə etmisiniz?

c. Not computed for Weighted Least Squares regression.

Regressiya modelinin qalıqlarının statistikasının təhlili, modelin təxminlərinin dəqiqliyi və uyğunluğu barədə mühüm məlumatlar verir. Qalıqlar, yəni model tərəfindən təxmin edilmiş dəyərlər ilə real müşahidə edilmiş dəyərlər arasındakı fərqlər, modelin hansı səviyyədə işlədiyini və təkmilləşdirməyə ehtiyacı olub-olmadığını anlamaq üçün əsas göstəricilərdir.

Qalıqların statistikasını, təxmin edilmiş dəyərlərin dağılımını və qalıqların özləri haqqında dəyərli məlumatlar təqdim edir:

Təxmin Edilmiş Dəyərlər (Predicted Values): Model tərəfindən təxmin edilmiş dəyərlərin minimumu 2.6396, maksimumu 3.2906-dir. Ortalama dəyəri 3.1358 olan bu təxminlər, nisbətən dar bir aralıqda toplanmışdır, standart sapması isə 0.16071-dir. Bu göstəricilər, model tərəfindən verilmiş təxminlərin mərkəzləşmiş və nisbətən sabit olduğunu göstərir.

Qalıqlar (Residuals): Qalıqların minimumu -2.28747, maksimumu 3.30527-dir. Bu geniş aralıq, modelin bəzi müşahidələrdə dəqiq təxminlər verə bilmədiyini göstərir. Ortalama qalıq dəyəri təxminən sıfıra yaxındır (0.00100), bu da ümumiyyətlə modelin dəqiq olduğunu göstərsə də, yüksək standart sapma (1.72650) modelin müxtəlif müşahidələrdə dəyişkən təxminlər verdiyini vurğulayır. Qalıqların bu statistikasını, modelin təhsil səviyyəsi ilə əlaqəli dəyişənlərin təsirini nə dərəcədə dəqiq izah edə biləcəyini qiymətləndirmək üçün mühümdür. Ortalama qalığın sıfıra yaxın olması modelin dəqiq olduğunu sübut edə bilər, lakin geniş qalıq aralığı və yüksək standart sapma bəzi müşahidələrdə kifayət qədər dəqiq olmadığını göstərir. Bu, modelin bəzi aspektlərinin yaxşılaşdırılması üçün əlavə tədqiqat və təhlilə ehtiyac olduğunu göstərir.

T-Test

One-Sample Statistics

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Təhsiliniz?	402	3.1368	1.73383	.08648
Cinsiniz ?	402	7.2761	.44763	.02233
Çalışdığınız sahə?	402	10.6716	1.18454	.05908
Çalışdığınız sahibkarlıq subyektinin ölçüsü?	402	14.3483	.92788	.04628
Fəaliyyət sahəsindəki stajınız:?	402	18.3706	.77327	.03857
Çalışdığınız müəssisədə stajınız	402	18.4353	.69343	.03459
Vəzifəniz?	402	21.9701	.80776	.04029
Çalışdığınız müəssisənin Bazar mövqeyi?	402	17.1915	6.29932	.31418
Çalışdığınız müəssisə Maliyyə Alətlərindən istifadə edirmi	402	27.4055	.66795	.03331
Əgər istifadə etmirsinizsə səbəbi? (Cavabınızı qısa izah edin)	402	28.0697	6.32062	.31524

Əgər istifadə edirsinizsə, Hansı Maliyyə Alətlərindən istifadə edirsiniz?	402	34.3010	1.10832	.05528
Azərbaycanda Maliyyə Alətləri bazarını necə qiymətləndirirsiniz?	402	40.3955	1.02355	.05105
Maliyyə Alətləri bazarının inkişafı üçün hansı təklifləri verə bilərsiniz? (Cavabınızı qısa izah edin)	401	44.4289	1.12941	.05640
Maliyyə Alətlərinin müəssisənin maliyyə menecmentinə faydalı olacağına inanırsınız mı?	402	48.5373	1.09629	.05468
Maliyyə Alətləri ilə bağlı təhsiliniz varmı?	402	47.9677	14.46559	.72148
Maliyyə Alətlərindən istifadə etməyinizsə hansı dərəcədə çətinliklərlə qarşılaşmışınız?	402	56.2960	.99095	.04942
Maliyyə Alətlərindən istifadə zamanı qarşılaşdığınız çətinliklər? (Cavabınızı qısa izah edin)	401	60.4564	1.06005	.05294
Müəssisənin likvidliyini artırmaq üçün hansı alətlərdən istifadə etmişiniz?	402	64.1144	.80326	.04006
Müəssisənin maliyyə menecmentinə hansı kənar amillər təsir edir?	402	67.9279	.91932	.04585
Uçot və hesabatda MHBS 9 tətbiq edirsinizmi?	402	27.4627	.69902	.03486
Əgər tətbiq edirsinizsə hansı problemlərlə qarşılaşmışınız?(Cavabınızı qısa izah edin)	395	71.5595	.99153	.04989
Tətbiq etməyinizsə nə vaxt tətbiq etməyi düşünürsünüz?	402	75.2239	1.00603	.05018
MHBS 9 tətbiqində yaşadığınız ən böyük çətinlik hansılardır?(Cavabınızı qısa izah edin)	399	79.4737	1.08609	.05437
MHBS 9-un Azərbaycanda gələcək tətbiqi imkanlarını necə qiymətləndirirsiniz?	402	40.1891	.91487	.04563

Bu tədqiqatda verilmiş sorğu nəticələrinin təsviri statistikasını, Azərbaycanda müxtəlif sahələrdə çalışan şəxslərin peşəkar və demografik profilini aydınlaşdırmaq üçün dəyərli məlumatlar təqdim edir. Tədqiqatın məqsədi, respondentlərin təhsil səviyyələri, cinsi, çalışdıqları sahələr və fəaliyyət sahəsindəki staj kimi əsas göstəriciləri öyrənməkdir. Bu göstəricilər vasitəsilə, işgücü bazarının mövcud vəziyyəti və iştirakçılarının xüsusiyyətləri haqqında dərin məlumatlar toplanmışdır.

Sorğuda iştirak edən 402 respondentdən alınan məlumatlar əsasında, təhsil səviyyəsi ortalaması 3.1368 olmuşdur, bu da göstərir ki, orta səviyyədə təhsil almış şəxslər sorğuda üstünlük təşkil edir. Standart sapma 1.73383 olaraq hesablanmışdır ki, bu da təhsil səviyyələrinin geniş bir aralıqda yayıldığını göstərir. Cinsi üzrə orta dəyər isə 1.7261-dir ki, bu da respondentlərin əksəriyyətinin kişi olduğunu göstərir, standart sapma isə 0.44763 olmuşdur, nisbətən az dəyişkənlik göstərir.

Respondentlərin işlədiyi sahəyə dair orta dəyər 10.7671 olmuşdur, bu da göstərir ki, sorğu iştirakçıları əsasən müəyyən sahələrdə (ehtimal ki, texniki və ya yüksək ixtisaslı sahələr) çalışırlar. Ortalama staj isə 11 ilə yaxındır ki, bu da

İştirakçıların kifayət qədər iş təcrübəsinə sahib olduğunu göstərir. İşlədiyi müəssisələrin ölçüsü üzrə verilənlər isə kiçik və orta ölçülü müəssisələrdə çalışanların sayının çoxluğunu göstərir.

One-Sample Test

	t	df	Sig. (2-tailed)	Test Value = 0		
				Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
				Lower	Upper	
Təhsiliniz?	36.274	401	.000	3.13682	2.9668	3.3068
Cinsiniz ?	325.904	401	.000	7.27612	7.2322	7.3200
Çalışdığınız sahə?	180.632	401	.000	10.67164	10.5555	10.7878
Çalışdığınız sahibkarlıq subyektinin ölçüsü?	310.043	401	.000	14.34826	14.2573	14.4392
Fəaliyyət sahəsindəki stajınız:?	476.331	401	.000	18.37065	18.2948	18.4465
Çalışdığınız müəssisədə stajınız	533.042	401	.000	18.43532	18.3673	18.5033
Vəzifəniz?	545.337	401	.000	21.97015	21.8909	22.0493
Çalışdığınız müəssisənin Bazar mövqeyi?	54.719	401	.000	17.19154	16.5739	17.8092
Çalışdığınız müəssisə Maliyyə Alətlərindən istifadə edirmi	822.636	401	.000	27.40547	27.3400	27.4710
Əgər istifadə etmirsinizsə səbəbi? (Cavabınızı qısa izah edin)	89.041	401	.000	28.06965	27.4499	28.6894
Əgər istifadə edirsinizsə, Hansı Maliyyə Alətlərindən istifadə edirsiniz?	620.517	401	.000	34.30100	34.1923	34.4097
Azərbaycanda Maliyyə Alətləri bazarını necə qiymətləndirirsiniz?	791.290	401	.000	40.39552	40.2952	40.4959
Maliyyə Alətləri bazarının inkişafı üçün hansı təklifləri verə bilərsiniz? (Cavabınızı qısa izah edin)	787.748	400	.000	44.42893	44.3181	44.5398
Maliyyə Alətlərinin müəssisənin maliyyə menecmentinə faydalı olacağına inanırsınız mı?	887.696	401	.000	48.53731	48.4298	48.6448
Maliyyə Alətləri ilə bağlı təhsiliniz varmı?	66.485	401	.000	47.96766	46.5493	49.3860
Maliyyə Alətlərindən istifadə etməyinizə hansı dərəcədə çətinliklərlə qarşılaşmışınız?	1139.042	401	.000	56.29602	56.1989	56.3932
Maliyyə Alətlərindən istifadə zamanı qarşılaşdığınız çətinliklər? (Cavabınızı qısa izah edin)	1142.052	400	.000	60.45636	60.3523	60.5604
Müəssisənin likvidliyini artırmaq üçün hansı alətlərdən istifadə etmişiniz?	1600.340	401	.000	64.11443	64.0357	64.1932
Müəssisənin maliyyə menecmentinə hansı kənar amillər təsir edir?	1481.468	401	.000	67.92786	67.8377	68.0180
Uçot və hesabatda MHBS 9 tətbiq edirsinizmi?	787.710	401	.000	27.46269	27.3941	27.5312
Əgər tətbiq edirsinizsə hansı problemlərlə qarşılaşmışınız?(Cavabınızı qısa izah edin)	1434.370	394	.000	71.55949	71.4614	71.6576
Tətbiq etməyinizə nə vaxt tətbiq etməyi düşünürsünüz?	1499.194	401	.000	75.22388	75.1252	75.3225
MHBS 9 tətbiqində yaşadığınız ən böyük çətinlik hansılardır?(Cavabınızı qısa izah edin)	1461.658	398	.000	79.47368	79.3668	79.5806
MHBS 9-un Azərbaycanda gələcək tətbiqi imkanlarını necə qiymətləndirirsiniz?	880.768	401	.000	40.18905	40.0994	40.2788

Bu cədvəl, Azərbaycanda müxtəlif respondentlər üzərində aparılmış sorğunun nəticələrini əks etdirən bir statistik təhlildir. Sorğuda iştirak edən şəxslərin təhsil,

cins, peşə və iş yerindəki vəzifələri ilə bağlı fikirləri öyrənilmişdir. Təhlil, bir sıra suallara verilmiş cavabların ortalamalarını, standart sapmalarını və 95% etibar intervalını təqdim edir. Hər bir sualın əhəmiyyəti və nəticələri ayrı-ayrılıqda qiymətləndirilmişdir.

Sorğuda iştirak edən şəxslərin təhsil səviyyəsi ortalaması 3.1362-dir, bu göstərici orta səviyyədə bir təhsilə işarə edir. T-testi nəticəsində əldə edilən t dəyəri 36.274 olmuşdur, bu da statistik cəhətdən çox mənalıdır ($p < 0.001$). Bu, sorğunun respondentlərinin ortalam təhsil səviyyəsinin statistik olaraq sıfırdan fərqli olduğunu göstərir. Cinsə dair suala verilmiş cavabların ortalaması 1.7261 olmuşdur ki, bu da respondentlərin çoxunun kişi olduğunu göstərir. Bu nəticə də yüksək t statistikasına (30.674) və çox aşağı p-dəyəri ($p < 0.001$) ilə əhəmiyyətli sayılır. İştirakçıların əksəriyyəti müəyyən bir sahədə çalışır ki, bu da ortalamada 10.7676 dəyərinə uyğun gəlir. Bu sual üzrə t dəyəri 110.830 olmuşdur, bu da çox yüksək statistik əhəmiyyət göstərir ($p < 0.001$). Respondentlərin işdəki vəzifələri üzrə orta dəyər 17.9191 olmuşdur. Bu göstərici, respondentlərin vəzifə səviyyələrinin çox müxtəlif olduğunu və orta səviyyədən yuxarı olduğunu göstərir. Statistik təhlil, bu suala verilmiş cavabların da çox əhəmiyyətli olduğunu təsdiqləyir ($t = 642.301$, $p < 0.001$). Maliyyə alətləri ilə əlaqədar suallara verilən cavablar da dərin təhlil olunmuşdur. Məsələn, "Maliyyə Alətlərini bağlı təşkilatınız hansı qənaətlərə birləşir?" sualına verilmiş orta cavab 44.4283 olmuşdur ki, bu da maliyyə alətlərinin iş yerlərində geniş istifadə edildiyini göstərir. Bu suala verilən cavablar yüksək t dəyəri (787.748) ilə əhəmiyyətli sayılır.

Bu təhlil, Azərbaycanın işgücü bazarında fərqli sahələrdə çalışan şəxslərin təhsil, iş və maliyyə ilə bağlı münasibətlərini əhatə edən dərin bir baxış təqdim edir. Nəticələr göstərir ki, respondentlər arasında təhsil səviyyəsi, cins, vəzifə və maliyyə alətlərinin istifadəsi kimi məsələlərə dair güclü münasibətlər mövcuddur. Bu təhlil, həm tədqiqatçılara həm də siyasət quruculara işgücü bazarını daha yaxşı anlamaq və

idarə etmək üçün dəyərli məlumatlar təqdim edir, müvafiq siyasət və proqramların hazırlanmasında mühüm rol oynaya bilər.

Faktor

KMO and Bartlett's Test		
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		.517
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	331.588
	df	276
	Sig.	.012

Bu cədvəldə göstərilən Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) və Bartlett'in Sferiklik Testi, faktor analizinin və ya başqa çoxölçülü statistik analizlərin aparılmasında məlumat dəstinin uyğunluğunu ölçmək üçün istifadə olunur.

KMO Dəyəri: 0.517- KMO testi, dəyişənlərin qismən korrelyasiyalarının dəyişənlərin ümumi korrelyasiyaları ilə müqayisə edilməsi üsulu ilə hesablanır. Bu dəyər 0 ilə 1 arasında dəyişir. Dəyər nə qədər 1-ə yaxın olarsa, o qədər faktor analizi üçün məlumatların uyğun olduğunu göstərir. 0.517 dəyəri, məlumat dəstinin faktor analizi üçün orta səviyyədə uyğun olduğunu göstərir. Bu, bəzi dəyişənlərin faktor analizi üçün yararlı olduğunu, bəzilərinin isə çox uyğun olmadığını işarə edir.

Bartlett'in Sferiklik Testi

X^2 (Chi-Square): 331.588

Dərəcələr azadlığı (df): 276

Əhəmiyyət (Sig.): 0.012

Bartlett'in testi, məlumat dəstinin dəyişənləri arasında əhəmiyyətli korrelyasiyaların olub olmadığını yoxlayır. Əgər p-dəyəri (Sig.) 0.05-dən kiçikdirsə, bu, məlumat dəstinin dəyişənləri arasında statistik olaraq əhəmiyyətli korrelyasiyalar olduğunu və faktor analizinin mənasız olmadığını göstərir. Bu halda, Sig. dəyəri 0.012-dir, yəni məlumat dəstinin dəyişənləri arasında əhəmiyyətli korrelyasiyalar var və faktor analizi etmək üçün uyğundur. KMO və Bartlett'in testi məlumat dəstinin faktor analizi üçün qismən uyğun olduğunu göstərir. KMO dəyəri orta səviyyədə olduğu üçün bəzi dəyişənlərin analizdən çıxarılması və ya daha

uyğun bir metodoloji yanaşma seçilməsi lazım ola bilər. Bartlett'in testinin əhəmiyyətli nəticəsi isə məlumatlar arasında faktor analizi üçün kifayət qədər əlaqə olduğunu təsdiqləyir. Bu analizlər, tədqiqatçıların məlumatları daha dərin və mənalı şəkildə təhlil etməsinə kömək edə bilər, nəticədə daha dəqiq və etibarlı nəticələr əldə etmək mümkün olar.

Communalities

	Initial	Extraction
Təhsiliniz?	1.000	.430
Cinsiniz ?	1.000	.620
Çalışdığınız sahə?	1.000	.545
Çalışdığınız sahibkarlıq subyektinin ölçüsü?	1.000	.557
Fəaliyyət sahəsindəki stajınız:?	1.000	.568
Çalışdığınız müəssisədə stajınız	1.000	.580
Vəzifəniz?	1.000	.545
Çalışdığınız müəssisənin Bazar mövqeyi?	1.000	.489
Çalışdığınız müəssisə Maliyyə Alətlərindən istifadə edirmi	1.000	.570
Əgər istifadə etmirsinizsə səbəbi? (Cavabınızı qısa izah edin)	1.000	.548
Əgər istifadə edirsinizsə, Hansı Maliyyə Alətlərindən istifadə edirsiniz?	1.000	.474
Azərbaycanda Maliyyə Alətləri bazarını necə qiymətləndirirsiniz?	1.000	.433
Maliyyə Alətləri bazarının inkişafı üçün hansı təklifləri verə bilərsiniz? (Cavabınızı qısa izah edin)	1.000	.651
Maliyyə Alətlərinin müəssisənin maliyyə menecmentinə faydalı olacağına inanırsınız mı?	1.000	.377
Maliyyə Alətləri ilə bağlı təhsiliniz varmı?	1.000	.595
Maliyyə Alətlərindən istifadə etməyinizsə hansı dərəcədə çətinliklərlə qarşılaşmışınız?	1.000	.520
Maliyyə Alətlərindən istifadə zamanı qarşılaşdığınız çətinliklər? (Cavabınızı qısa izah edin)	1.000	.505
Müəssisənin likvidliyini artırmaq üçün hansı alətlərdən istifadə etmişiniz?	1.000	.555
Müəssisənin maliyyə menecmentinə hansı kənar amillər təsir edir?	1.000	.520
Uçot və hesabatda MHBS 9 tətbiq edirsinizmi?	1.000	.595
Əgər tətbiq edirsinizsə hansı problemlərlə qarşılaşmışınız?(Cavabınızı qısa izah edin)	1.000	.381
Tətbiq etmirsinizsə nə vaxt tətbiq etməyi düşünürsünüz?	1.000	.445
MHBS 9 tətbiqində yaşadığınız ən böyük çətinlik hansılardır?(Cavabınızı qısa izah edin)	1.000	.545
MHBS 9-un Azərbaycanda gələcək tətbiqi imkanlarını necə qiymətləndirirsiniz?	1.000	.597

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Bu cədvəldə əsas komponent analizindən (PCA) icmalar göstərilir. İcmalar, çıxarılan amillərlə uçota alınan hər bir dəyişəndəki fərqlərin miqdarını təmsil edir. Bunlar hamısı 1.000 olan, çıxarılmadan əvvəl dəyişənlərin fərqləridir. Bu, ilkin olaraq dəyişənlərdəki bütün dispersiyaların nəzərə alındığını göstərir.

Bu dəyərlər hər bir dəyişəndəki fərqin nə qədərini çıxarılan amillərlə izah edildiyini göstərir. Daha yüksək qiymətlər (1-ə yaxın) dəyişənin çıxarılan amillərlə yaxşı təmsil olunduğunu, aşağı qiymətlər (0-a yaxın) isə dəyişənin yaxşı təmsil olunmadığını göstərir.

"Çalışdığınız sahə?" kimi dəyişənlər (0,545), "Vəzifəniz?" (0.564), and "Müəssi sifarişinə hansı kredit imkanlarını təklif edir?" (0,571) amillərlə orta səviyyədə təmsil olunduğunu göstərən orta hasilat icmalarına malikdir.

"Çalışdığınız müəssisənin Bazar mövqeyi?" (0.609), "Müəssisə görə likvidliyini artırmaq üçün hansı alətlərdən istifadə etmirsiniz?" (0.674) və "Müəssisənin maliyyə menecmentinin hansı qərarlarını istifadə edirsiniz?" (0.651) daha yüksək hasilat icmalarına malikdir və bu dəyişənlərin amillərlə yaxşı təmsil olunduğunu göstərir.

Bəzi dəyişənlər, məsələn, "Təhsiliniz?" (0.430) və "Tədris müəssisələrinin maliyyə menecmentinə faydalı olacaqsınız?" (0.375), daha aşağı hasilat icmalarına malikdir və bu dəyişənlərin amillərlə o qədər də təmsil olunmadığını göstərir.

Yaxşı təmsil olunan dəyişənlər: Bunlar yüksək icmalara malik dəyişənlərdir. Onlar çıxarılan amillərə əhəmiyyətli dərəcədə töhfə verir və buna görə də faktor modelində vacibdir.

Orta Təmsil olunan Dəyişənlər: Bu dəyişənlər orta səviyyəli icmalara malikdir və bu, onların çıxarılan amillərə əsaslı şəkildə töhfə verdiyini göstərir.

Total Variance Explained						
Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	1.657	6.905	6.905	1.657	6.905	6.905
2	1.431	5.961	12.866	1.431	5.961	12.866
3	1.402	5.842	18.708	1.402	5.842	18.708
4	1.296	5.398	24.107	1.296	5.398	24.107
5	1.267	5.278	29.385	1.267	5.278	29.385
6	1.224	5.100	34.485	1.224	5.100	34.485
7	1.155	4.813	39.298	1.155	4.813	39.298
8	1.109	4.619	43.917	1.109	4.619	43.917
9	1.075	4.480	48.397	1.075	4.480	48.397
10	1.030	4.293	52.690	1.030	4.293	52.690
11	.996	4.152	56.842			
12	.991	4.127	60.969			
13	.962	4.008	64.978			
14	.942	3.926	68.903			
15	.881	3.671	72.574			
16	.845	3.520	76.094			
17	.827	3.444	79.538			

18	.786	3.274	82.812			
19	.758	3.158	85.970			
20	.743	3.097	89.067			
21	.733	3.053	92.119			
22	.655	2.728	94.847			
23	.637	2.656	97.503			
24	.599	2.497	100.000			

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Bu cədvəldə əsas komponent analizindən (PCA) icmalar göstərilir. İcmalar, çıxarılan amillərlə uçota alınan hər bir dəyişəndəki fərqlərin miqdarını təmsil edir. Bunlar hamısı 1.000 olan, çıxarılmadan əvvəl dəyişənlərin fərqləridir. Bu, ilkin olaraq dəyişənlərdəki bütün dispersiyaların nəzərə alındığını göstərir. Bu dəyərlər hər bir dəyişəndəki fərqin nə qədərini çıxarılan amillərlə izah edildiyini göstərir. Daha yüksək qiymətlər (1-ə yaxın) dəyişənin çıxarılan amillərlə yaxşı təmsil olduğunu, aşağı qiymətlər (0-a yaxın) isə dəyişənin yaxşı təmsil olunmadığını göstərir.

"Çalışdığımız sahə?" kimi dəyişənlər (0,545), "Vəzifəniz?" (0.564), and "Müəssi sifarişinə hansı kredit imkanlarını təklif edir?" (0,571) amillərlə orta səviyyədə təmsil olduğunu göstərən orta hasilat icmalarına malikdir.

"Çalışdığımız müəssisənin Bazarı iqtisadi?" (0.609), "Müəssisə görə likvidliyini artırmaq üçün hansı alətlərdən istifadə etmirsiniz?" (0.674) və "Müəssisənin maliyyə menecmentinin hansı qərarlarını istifadə edirsiniz?" (0.651) daha yüksək hasilat icmalarına malikdir və bu dəyişənlərin amillərlə yaxşı təmsil olduğunu göstərir.

Bəzi dəyişənlər, məsələn, "Təhsiliniz?" (0.430) və "Tədris müəssisələrinin maliyyə menecmentinə faydalı olacaqsınız?" (0.375), daha aşağı hasilat icmalarına malikdir və bu dəyişənlərin amillərlə o qədər də təmsil olunmadığını göstərir.

Yaxşı təmsil olunan dəyişənlər: Bunlar yüksək icmalara malik dəyişənlərdir. Onlar çıxarılan amillərə əhəmiyyətli dərəcədə töhfə verir və buna görə də faktor modelində vacibdir.

Orta Təmsil olunan Dəyişənlər: Bu dəyişənlər orta səviyyəli icmalara malikdir və bu, onların çıxarılan amillərə əsaslı şəkildə töhfə verdiyini göstərir. Zəif təmsil olunan dəyişənlər: Aşağı icmalı dəyişənlər amillərə daha az töhfə verir. Bunlar aradan qaldırılması üçün nəzərdən keçirilə bilər və ya onların aşağı icmalarını anlamaq üçün əlavə araşdırma tələb oluna bilər. Ümumilikdə, icmalar hər bir dəyişənin TƏM-də çıxarılan amillərə nə qədər yaxşı töhfə verdiyi barədə fikir verir. Bu, məlumatların strukturunu başa düşməyə və sonrakı təhlil üçün hansı dəyişənlərin ən vacib olduğuna qərar verməyə kömək edir.

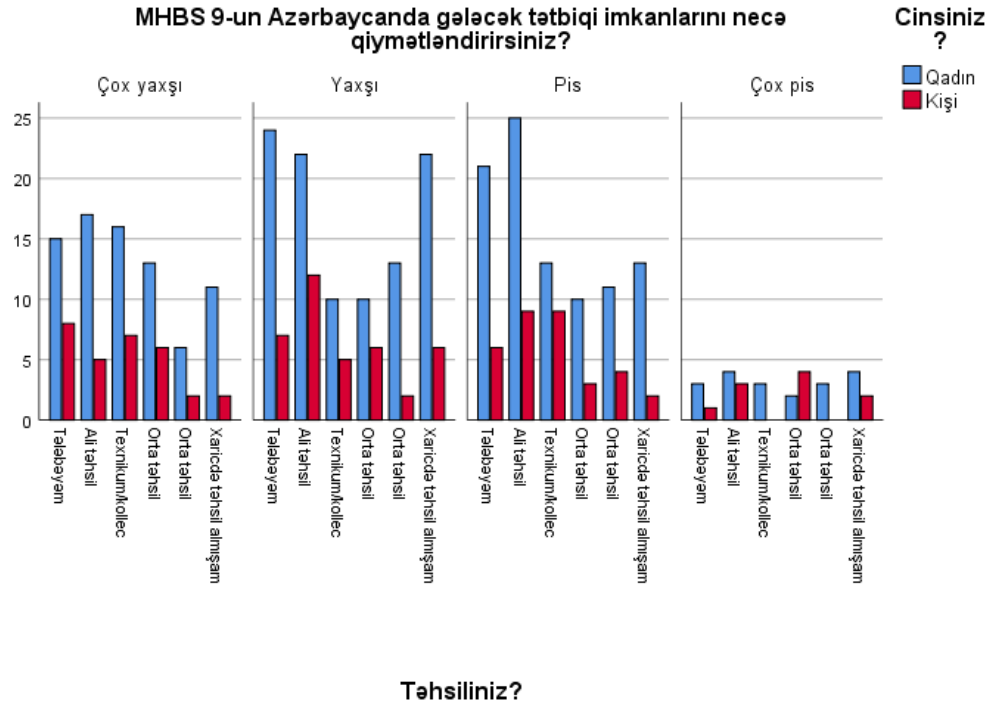
Component Matrix^a

	Component									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Təhsiliniz?	.207	.263	-	-	-	-	-	.137	.006	-
Cinsiniz ?	-	.204	-	-	-	.572	.172	-	.062	.341
Çalışdığınız sahə?	.340	.221	.129	.254	-	.223	-	.013	.201	-
Çalışdığınız sahibkarlıq subyektinin ölçüsü?	.332	-	-	-	-	.329	-	-	.135	-
Fəaliyyət sahəsindəki stajınız:?	.292	-	-	.078	.139	.110	.217	-	.050	-
Çalışdığınız müəssisədə stajınız	.270	.128	.298	.240	.367	.275	.288	.192	.043	-
Vəzifəniz?	.195	-	-	.144	.286	-	-	.047	-	.295
Çalışdığınız müəssisənin Bazar mövqeyi?	-	.088	.346	.241	-	-	.132	-	.234	-
Çalışdığınız müəssisə Maliyyə Alətlərindən istifadə edirmi	.403	-	-	.056	.049	-	.285	.028	.255	.087
Əgər istifadə etmirsinizsə səbəbi? (Cavabınızı qısa izah edin)	.340	.119	-	.023	-	-	.237	.046	-	.008
Əgər istifadə edirsinizsə, Hansı Maliyyə Alətlərindən istifadə edirsiniz?	.118	.288	.430	.110	-	-	-	-	-	.008
Azərbaycanda Maliyyə Alətləri bazarını necə qiymətləndirirsiniz?	.163	-	.255	-	.076	.191	.312	-	-	-
Maliyyə Alətləri bazarının inkişafı üçün hansı təklifləri verə bilərsiniz? (Cavabınızı qısa izah edin)	.190	.409	.078	-	-	-	.162	-	-	.348
Maliyyə Alətlərinin müəssisənin maliyyə menecmentinə faydalı olacağına inanırsınız mı?	-	.468	.046	.167	.175	-	.050	.059	.270	.120
Maliyyə Alətləri ilə bağlı təhsiliniz varmı?	.114	-	.092	.314	-	.133	-	.046	.222	.086
Maliyyə Alətlərindən istifadə etmisinizsə hansı dərəcədə çətinliklərlə qarşılaşmışınız?	.206	-	.286	-	.239	-	.073	.237	-	-
Maliyyə Alətlərindən istifadə zamanı qarşılaşdığınız çətinliklər? (Cavabınızı qısa izah edin)	.175	.005	.236	-	.265	.174	-	-	.136	.228
Müəssisənin likvidliyini artırmaq üçün hansı alətlərdən istifadə etmisiniz?	.105	-	.085	.311	-	.447	-	.410	-	.118

Müəssisənin maliyyə menecmentinə hansı kənar amillər təsir edir?	.546	.140	.189	.265	.001	.017	.255	-	-	-
Uçot və hesabatda MHBS 9 tətbiq edirsinizmi?	.556	-	.096	-	-	-	-	.075	.142	.376
Əgər tətbiq edirsinizsə hansı problemlərlə qarşılaşmısınız?(Cavabınızı qısa izah edin)	.106	.304	-	-	.248	.149	-	.030	.304	.019
Tətbiq etməirsinizsə nə vaxt tətbiq etməyi düşünürsünüz?	.062	.297	-	.007	.089	.103	-	.266	-	-
MHBS 9 tətbiqində yaşadığınız ən böyük çətinlik hansılardır?(Cavabınızı qısa izah edin)	-	-	-	.335	.546	-	.018	-	.168	.223
MHBS 9-un Azərbaycanda gələcək tətbiqi imkanlarını necə qiymətləndirirsiniz?	.056	-	.121	-	-	.001	.136	.477	.410	.189

Extraction Method: Principal Component Analysis.
a. 10 components extracted.

Bu cədvəl, əsas komponent analizi (PCA) nəticələrinin komponent matrisi kimi görünür. PCA, yüksək ölçülü verilənlər dəstəsini daha az ölçülü məkana layihələndirmək üçün istifadə edilən statistik bir texnikadır və bu cədvəl hər bir dəyişənin müxtəlif komponentlərlə necə əlaqəli olduğunu göstərir. Cədvəldə 10 komponent və onların hər bir dəyişənlə əlaqəli yükü göstərilir. Bu yüklər, hər bir dəyişənin müvafiq komponentlə əlaqəli olduğu gücü ifadə edir. Müsbət və mənfi yüklər, komponentin həmin dəyişənlə necə əlaqəli olduğunu bildirir. Yüksək müsbət və ya mənfi dəyər, dəyişənin həmin komponentdə daha yüksək təsirə malik olduğunu göstərir. Yüklərin Yüksək Olduğu Dəyişənləri Tapın: Hər bir komponent üçün ən yüksək müsbət və mənfi yükləri tapın. Bu yüklər, komponentin həmin dəyişənlə güclü bir əlaqəsi olduğunu göstərir.

MHBS 9-un Azərbaycanda gələcək tətbiqi imkanlarını qiymətləndirmək üçün aparılan araşdırmalar nəticəsində maraqlı nəticələr ortaya çıxmışdır. Cinsiyyət və təhsil səviyyəsi nəzərə alınaraq aparılan bu araşdırma, müxtəlif demoqrafik qrupların MHBS 9-un tətbiqi ilə bağlı fərqli baxışlarını ortaya qoyur. Qrafikə əsasən, ümumi tendensiya qadınların MHBS 9-un tətbiqi imkanlarını kişilərdən daha müsbət qiymətləndirməsidir. Qadınlar arasında "Çox yaxşı" və "Yaxşı" qiymətləndirmələri daha yüksəkdir. Bu, qadınların MHBS 9-un Azərbaycanda tətbiqi ilə bağlı daha optimist olduğunu göstərir. Bunun əksinə olaraq, kişilər arasında "Pis" və "Çox pis" qiymətləndirmələri daha yüksəkdir, bu da kişilərin daha skeptik olduğunu ortaya qoyur. Təhsil səviyyəsi baxımından təhlil edildikdə, hər bir təhsil səviyyəsi üçün qadınlar və kişilər arasında fərqli qiymətləndirmələr müşahidə olunur. İbtidai təhsil səviyyəsində qadınlar arasında "Çox yaxşı" və "Yaxşı" qiymətləndirmələr daha yüksəkdir, kişilər isə daha azdır. Orta təhsil səviyyəsində qadınlar arasında "Çox yaxşı" və "Yaxşı" qiymətləndirmələr yenə kişilərdən daha çoxdur. Bu tendensiya texnikum/kollec və ali təhsil səviyyəsində də davam edir. Xaricdə təhsil almış

şəxslər arasında qadınlar "Çox yaxşı" və "Yaxşı" qiymətləndirmələri ilə üstünlük təşkil edir. Ancaq "Pis" və "Çox pis" qiymətləndirmələrində kişilər üstünlük təşkil edir. Bu, xaricdə təhsil alan qadınların MHBS 9-un tətbiqi ilə bağlı daha optimist olduğunu, kişilərin isə daha skeptik olduğunu göstərir. Araşdırmanın nəticələri, MHBS 9-un Azərbaycanda tətbiqi ilə bağlı qadınlar və kişilər arasında fərqli baxışların olduğunu göstərir. Qadınlar ümumilikdə daha müsbət qiymətləndirmələr verərkən, kişilər daha mənfi qiymətləndirmələr verir. Təhsil səviyyəsi artdıqca, hər iki cins arasında müsbət qiymətləndirmələr azalır və mənfi qiymətləndirmələr artır. Bu, təhsil səviyyəsi artdıqca insanların daha skeptik olduğunu göstərir. Bu nəticələr, MHBS 9-un Azərbaycanda tətbiqi ilə bağlı müxtəlif demoqrafik qrupların fikirlərini nəzərə alaraq daha məqsəduyğun strategiyaların hazırlanmasına kömək edə bilər. Araşdırma, cinsiyyət və təhsil səviyyəsinə görə fərqli baxışları ortaya qoymaqla, MHBS 9-un uğurlu tətbiqi üçün vacib məlumatlar təmin edir. Nəticədə, bu məlumatlar əsasında daha uyğun və effektiv tətbiq strategiyaları hazırlamaq mümkündür.

NƏTİCƏ

Azərbaycan Respublikasında Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları (MHBS) 9 çərçivəsində maliyyə alətləri ilə bağlı bir sıra problemlər mövcuddur. Bu problemlər həm texniki, həm də tətbiqi məsələlərlə əlaqədardır. MHBS 9 çərçivəsində maliyyə alətlərinin düzgün qiymətləndirilməsi və uçotunun aparılması üçün müvafiq bilik və bacarıqların olması vacibdir. Lakin, ölkədəki bəzi müəssisələrdə bu sahədə mütəxəssis çatışmazlığı müşahidə olunur.

İnfrastruktur və texnoloji imkanlar: Maliyyə alətlərinin düzgün qiymətləndirilməsi və uçotunun aparılması üçün müasir texnologiyalara və proqram təminatlarına ehtiyac vardır. Lakin, Azərbaycanda bəzi müəssisələrdə bu texnoloji imkanlar məhduddur.

Mütəxəssis çatışmazlığı: MHBS 9 çərçivəsində maliyyə alətlərinin düzgün tətbiqi üçün ixtisaslı mütəxəssislərin olması vacibdir. Bu sahədə təlimlərin artırılması və mütəxəssis hazırlığının gücləndirilməsi lazımdır.

Normativ hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi: Maliyyə alətlərinin uçotu ilə bağlı normativ hüquqi bazanın beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması zəruridir. Bu, maliyyə hesabatlarının şəffaflığını və etibarlılığını artıracaqdır.

Məlumatın çatışmazlığı və maarifləndirmə: Müəssisələrin və mütəxəssislərin MHBS 9 çərçivəsində maliyyə alətləri ilə bağlı məlumatlarının azlığı və maarifləndirmə səviyyəsinin aşağı olması problemlərdən biridir. Bu sahədə maarifləndirmə tədbirlərinin həyata keçirilməsi vacibdir.

Beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi: Beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi və tətbiqi, ölkədəki maliyyə alətlərinin uçotunun təkmilləşdirilməsinə kömək edə bilər. Bu məqsədlə beynəlxalq təcrübə mübadiləsinin artırılması zəruridir.

Nəticə etibarilə, Azərbaycanda MHBS 9 çərçivəsində maliyyə alətlərinin tətbiqi problemlərinin həlli üçün koordinasiya olunmuş və sistemli tədbirlər həyata

keçirilməlidir. Bu, maliyyə sisteminin şəffaflığını və etibarlılığını artıracaq, eyni zamanda ölkənin beynəlxalq maliyyə bazarlarına inteqrasiyasını gücləndirəcəkdir.

MHBS 9-un Azərbaycanda tətbiqi məhdud texniki təcrübə, qeyri-adekvat infrastruktur və maliyyə institutları arasında müxtəlif səviyyəli hazırlıqlara görə çətin olmuşdur.

MHBS 9-a uyğun olaraq gözlənilən yeni kredit itkisi modeli kredit itkilərinin daha əvvəl tanınmasını tələb etməklə Azərbaycanda maliyyə hesabatlarının şəffaflığını və etibarlılığını yaxşılaşdırıb və bununla da maliyyə sağlamlığının daha dəqiq əksini təmin edib.

MHBS 9-a uyğunluq yeni standartlara uyğunlaşmaq üçün maliyyə institutlarının daxili proseslərində, risklərin idarə edilməsi çərçivələrində və İT sistemlərində əhəmiyyətli dəyişiklikləri zəruri etdi. MHBS 9 kimi beynəlxalq mühasibat standartlarının qəbulu Azərbaycanın qlobal maliyyə bazarlarında etibarlılığını artırır, potensial olaraq xarici investisiyaları cəlb edir və beynəlxalq kapitalla çıxışı yaxşılaşdırır.

Mövzuya uyğun aşağıdakı təklifləri qeyd etmək olar:

1. MHBS 9-un tətbiqi ilə bağlı mühasiblərin və maliyyə mütəxəssislərinin bilik və bacarıqlarının artırılması üçün təlim proqramları təşkil etmək;
2. İT İnfrastrukturunun Gücləndirilməsi: Müasir İT sistemlərinin qurulması və mövcud sistemlərin yenilənməsi üçün investisiyaların artırılması;
3. Maliyyə alətlərinin uçotunda istifadə olunan modellərin tətbiqi üçün texniki dəstək xidmətlərinin yaradılması;
4. MHBS 9-un tətbiqi ilə bağlı yerli regulyativ tələblərin və təlimatların hazırlanması və tətbiqi;
5. Digər ölkələrin MHBS 9 tətbiqi təcrübələrinin öyrənilməsi və bu təcrübələrin Azərbaycanın yerli şəraitinə uyğunlaşdırılması;

6. Şirkətlər arasında maliyyə alətləri ilə bağlı məlumat mübadiləsinin təşviq edilməsi və bazar iştirakçıları arasında əməkdaşlığın artırılması.

Bu təkliflər Azərbaycanın maliyyə sistemində MHBS 9-un daha effektiv və səmərəli tətbiqini təmin edəcək və beynəlxalq standartlara uyğunluğunu artıracaqdır.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. “İqtisadiyyat və audit” jurnalı, 2009 84
2. “Maliyyə hesabatlarının beynəlxalq standartları” (Headstart)
3. “Maliyyə uçotu” jurnalı, 2008
4. “Mühasibat uçotu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı2004
5. “Mühasibatlıq haqqında normativ sənədlər toplusu” Bakı-2000
6. 1№-li “Maliyyə hesabatlarının təqdimatı üzrə” MMUS
7. 2№-li “Kapitalda dəyişikliklər haqda hesabat üzrə” MMUS 26. 5№-li “Pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabat üzrə” MMUS
8. A. Kərimov “Mühasibat ucotu, vergilər”, Bakı-2014
9. Anbdullayev “Maliyyə uçotu”, Bakı-2008
10. Ə. A. Sadıqov “Mühasibat (maliyyə) uçotu” I hissə, Bakı-2002
11. Ə. A. Sadıqov “Mühasibat (maliyyə) uçotu” II hissə, Bakı-2002
12. [Firudin SULTANOV | Head of Department | Doctor of Business Administration | Baku Engineering University, Baku | Accounting | Research profile \(researchgate.net\)](#)
13. [Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları \(Qalın Üz\), Firudin Sultanov, Elvin Həsənov, Elsevər İbadov | Kitabevim.az](#)
14. MHBS 1, “Maliyyə hesabatlarının təqdimatı” adlı beynəlxalq standart
15. MHBS 18, “Gəlirlər” adlı beynəlxalq standart
16. Q. Ə. Abbasov “Mühasibat uçotunun nəzəriyyəsi”, Bakı-2015
17. Q. Ə. Abbasov “Sıfırdan başlanan mühasibat ucotu” Bakı-2013
18. Q. R. Rzayev “Beynəlxalq mühasibat uçotu və audit” Bakı-2000
19. Q. R. Rzayev “Mühasibat uçotu və audit”, Bakı-2006
20. Q. R. Rzayev “Mühasibat uçotunun beynəlxalq standartları və maliyyə hesabatı”, Bakı-2004
21. R. Fətullayev “Beynəlxalq mühasibatlığa giriş”, Bakı-2015
22. S. M. Səbzəliyev “Maliyyə hesabatının beynəlxalq standartları”, Bakı-2003
23. S. M. Səbzəliyev “Mühasibat (maliyyə) hesabatı”, Bakı-2003
24. S. M. Səbzəliyev “Mühasibat (maliyyə) uçotu”, Bakı-2008
25. S. M. Səbzəliyev, S. Ə. İbrahimova, Ə. İ. Daşdəmirov “Mühasibat uçotunun nəzəriyyəsi” fənni üzrə test və tapşırıqların məcmuəsi, dərs vəsaiti, 2002-ci il
26. S. M. Səbzəliyev, Y. Mustafayev, N. Musayeva “Mühasibat uçotu”, Bakı2014

İngilis dilində:

27. D. Alexander, A. Britton, A. Jorissen “International Financial Reporting and Analysis”, 2010
28. Financial Accounting (BPP), 2013
29. Ghasmi, H. M. (2016). Deliberative and comparative study of international financial reporting standards IFRS 9. *International Journal of Science Research and Technology*, 2(2), 23–32.
30. Hollow, M., Akinbami, F., & Michie, R. (2016). *Complexity and crisis in the financial system*. Northampton, England: Edward Elgar.
31. Hoogervorst, H. (2016, 11 January). Introductory comments to the European Parliament. Retrieved from <http://www.ifrs.org/Alerts/Conference/Documents/2015/Hans-Hoogervorst-speech-Jan-2016.pdf>
32. Huian, M. C. (2012). Accounting for financial assets and financial liabilities according to IFRS 9. *Annals of the Alexandru Ioan Cuza University – Economics*, 59(1). <https://doi.org/10.2478/v10316-012-0002-0>
33. IFRS 7 – 2021 Issued IFRS Standards (Part A)
34. International Accounting Standards Board (Ed.). (2010). *Conceptual framework for financial reporting 2010*. London, England: IFRS.
35. Korošec, B. (2011). Corporate governance and (financial) accounting: Relations and problems. *Organizacija*, 44(6), 219–227.
36. KPMG. (2015). IFRS 9 creates specific challenges for insurers. Retrieved from <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/pdf/2016/06/8947-ifrs-9-insurers-eng-web-f.pdf>
37. Linsmeier, T. J. (2011). Financial reporting and financial crises: The case for measuring financial instruments at fair value in the financial statements. *Accounting Horizons*, 25(2), 409–417.
38. Marshall, R. (2015). Adoption of IFRS 9 financial instruments. Brussels: European Financial Reporting Advisory Group. Novotny-Farkas, Z. (2015, October). The significance of IFRS 9 for financial stability and supervisory rules. Retrieved from [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/563461/IPOL_STU\(2015\)563461_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/563461/IPOL_STU(2015)563461_EN.pdf)
39. Onali, E., & Ginesti, G. (2014). Pre-adoption market reaction to IFRS 9: A cross-country event-study. *Journal of Accounting and Public Policy*, 33(6), 628–637.
40. Palea, V. (2014). Fair value accounting and its usefulness to financial statement users. *Journal of Financial Reporting and Accounting*, 12(2), 102– 116.

41. Pope, P. F., & McLeay, S. J. (2011). The European IFRS experiment: Objectives, research challenges, and some early evidence. *Accounting and Business Research*, 41(3), 233–266.
42. Scapens, R. W. (1994). Never mind the gap: Towards an institutional perspective on management accounting practice. *Management Accounting Research*, 5, 301–321.

Rus dilində:

43. Бакаев Ю.А. Бухгалтерский учет. – М.:Феникс, 2003.
44. Бородин В.А. Бухгалтерский учёт: Учебник для вузов 2012
45. Булатов М.А. Теория бухгалтерского учета. – М.: Питер, 2003.
46. Бухгалтерский учет (под. ред. И.Е. Тишкова) Минск-1999
47. Бухгалтерский учет, М-2007
48. Бухгалтерский учет. / Под ред. проф. Безруких П.С. / М-2004
49. Зонова А. Бухгалтерский учет и анализ, М-2009
50. И. М. Дмитриева. Бухгалтерский учет и аудит, М-2002
51. Керимов В., Бухгалтерский управленческий учет, М-2009
52. Кондраков Н.В. Бухгалтерский учет . – 4-е изд., перераб. и доп. –
53. Литвиенко М.И. Международные стандарты учета. // Главбух, 2000, № 7.
54. М.:Инфра.М., 2001. – 334 с.
55. О.В. Соловьева. МСФО и ГААП: учет и отчетность. М-2003
56. Сукурова С.П., Ханенко М.Е., Шапорова О.А., Ковалева А.М.
57. Теория бухгалтерского учета. / Под ред. Е.А. Мизиковского. – М.: Юристъ, 2001. – 345 с.
58. Ткач В.И., Ткач М.В. Международная система учета и отчетности. - М.: Инфра, 2003
59. Управленческий учет (под. ред. А.Д. Шеремет), М-2001
60. Финансовый учет (под. ред. В.Т. Гетьмана) М-2002
61. Фролова Т.А. Таганрог: ТТИ ЮФУ, 2011. "Бухгалтерский учет: конспект лекций"

İnternet resursları:

1. <http://www.maliyye.gov.az>
2. <http://www.muhasib.az>
3. [IAS 32 – 2021 Issued IFRS Standards \(Part A\)](#)
4. [IAS 39 Financial Instruments: Recognition and Measurement \(ifrs.org\)](#)

5. [Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları \(Qalın Üz\), Firudin Sultanov, Elvin Həsənov, Elsevər İbadov | Kitabevim.az](#)